

Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı : 2 Nisan 2023

Gravür Sanatı
Eski İstanbul'un Kabadayıları
Eski İstanbul'da Bekçiler
İstanbul'un Aynası - 2
Bir Cami; Laleli Camii
İstanbul Çeşmeleri: Tophane Çeşmesi
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları - 2

2. Sayımız

Bu ay sizlere ikinci sayımızı yayınlıyoruz. Bu sayımızda dizi yazılarımıza devam etmekle beraber kısaca bazı tarihi konulara da yer verdik

İlk olarak, çoğu eski kitaplarda gördüğünüz "Gravür Sanatı" hakkında kısaca bilgi vererek bazı örnekler sunmaktayız.

"Eski İstanbul'un Kabadayıları" ve bunların sonları ile ilgili bazı bilgiler vermektayız.

Günümüzde "Bekçilik" sisteminin yeniden başlaması ile birlikte, "Eski İstanbul'un Bekçileri" ve bunlara ait bazı bilgiler de vermektayız.

Camiler bölümünde; "Laleli Camii"ni fotoğraflı olarak sunmaktayız.

İstanbul Çesmeleri bölümünde, İstanbul'un önemli çeşmelerinden biri olan "Tophane Meydan Çeşmesi" yer almaktadır:

"İstanbul'un Aynası" ve "Eski İstanbul Abideleri ve Binaları" dizi yazılarımızın yeni bölümlerini de sunmaktayız.

Dergimizin sonuna eklediğimiz "Özel Ek" de değerli yazar Ömer Seyfettin'in ibret verici bir hikayesi olan "Pembe İncili Kaftan" hikayesi yer almaktadır.

Bu sayımızın da ilginizi çekeceğini umuyorum.

H.Veysel Güleriyüz

Aylık Tarih

Aylık Dergi

Sayı: 2 Nisan 2023

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güleriyüz

e-posta: veyselguleryuz@gmail.com

Gravür Sanatı

Reşat Ekrem Talu
Sadeleştiren: H.Veysel Güleriyüz

Gravür, en kaba tarifiyle, metal, tahta veya taş yüzeyler üzerine çizgiler oymak suretiyle resim yapmak, şekiller oluşturmaktan ibarettir. En çok kullanılan gravür türü tahta üzerine oyularak yapılanıdır. Milattan sonra dokuzuncu yüzyılda Çin'de gravür yapıldığı bilinmektedir. Avrupa'da ise gravür sanatı ancak onbeşinci yüzyılda başlar. Onbeşinci yüzyılın başlarında yapılan ilk gravürler doğrudan doğruya kontürlerin (kenarların) çizilmesiyle oluşturulan kaba saba resimlerden ibaretti. Bu ilk çalışmalar 100 yıl içinde büyük bir gelişme gösterdi ve güzel eserler verilmeye başlandı. Onaltıncı yüzyılın başlarında usta gravürcüler Alber Dürer'in resimlerini tahta üzerine geçirek çoğaltmaya başladılar. Böylece Dürer, eserleri gravür yapılarak çoğaltılan ilk büyük ressam oldu.

Matbaanın gelişmesiyle birlikte gravür sanatı da büyük gelişme gösterdi. Ünlü gravürcüler yetişti. Bunlar tanınmış ressamın eserlerini gravür yolu ile tahta üzerine geçiriyor ve bu suretle çoğaltılabildiğini sağlıyorlardı. Gravürcülük hiç şüphesiz özel bir çalışmadır ve özel bir yetenek isteyen bir sanattır. Dergimizde yayınladığımız gravürlerde görüldüğü gibi. Bunlarda beyaz görünen yerler için, tahta oyulmuş, siyah görünen yerler de yüksek bırakılmıştır. Birkaç çeşit özel keski kullanarak, tahta üzerine kullanarak, bunları oymak her halde çok dikkat ve sabır isteyen bir işti. Fakat resimlerin başka hiçbir şekilde çoğaltılmasına olanak bulunmaması bu sanatın hızla gelişmesini sağladı. Ressamların, dünyanın çeşitli ülkelerini gezerek yaptıkları resimler, gravürler halinde tahta üzerine aktarılarak çoğaltıldı.

Eski İstanbul'da Kapalı Çarşı çok hareketliydi.

Eski İstanbul'da bir şeker satıcısı ve bir kadın.

Gravürün metal levhalar üzerine yapılan çeşitleri de vardır. Bu tür gravürler yapıldığı tekniklerine göre çeşitli isimler alırlar. Metal üzerinde yapılan gravürlerde en çok bakır kullanılır. Sanatkâr, bakır üzerine, çelik kalemle çalışarak gravürünü yapar. Bir de kimyasal bileşimlerle madenler ile metali etkilenerek yapılan gravür vardır ki, bu daha çok, zırh ve silâhların süslenmesinde kullanılırken, sonradan resimleri çoğaltma işinde de kullanılmaya başlanılmıştır.

Ülkemizde özellikle ondokuzuncu yüzyıl boyunca birçok gravürler yapılmıştır. İzmir, Antalya, Bursa ve ülkemizin tarihi eserlerini konu olarak yapılan resimler gravür yoluyla çoğaltıldı. Hele İstanbul, İstanbul sarayları sayısız gravür kitaplarına konu oldu.

İstanbul'u gravürle gösteren kitaplardan en tanınmışları Melling, Brendizi, Allom'un gravürleridir. Bunların eserlerinden bazıları nı dergimizde zaman zaman vereceğiz.

Bu sayımızda, ilk olarak renkli gravürler veriyoruz. Brendizi tarafından yapılan bu gravürler ondokuzuncu yüzyılın sonlarında İstanbul hayatını göstermektedir.

Eskiden ulaşım pazar kayıklarıyla sağlanıyordu.

Eski İstanbul'un Kabadayıları

Yazan: İhsan Birinci

Sateleştiren: H.Vesnel Gülerüz

Heeeyt, var mı bana yan bakan?... Fesimiz kaş üstünde, püsküllü saçak, ceketim omuzunda, belimde kuşak, bir yanımda tabanca, bir yanımda bıçak, yan bakma babalık, yakarım seni.

Yemenim küt burun, yumurta topuk. Ecattan külhanbeyim, değilim kopuk, Şaşırp sataşma sakın babalık, kulaklarından duvara çıkarım seni!...

Kâhküllü saçları üzerinde sol kaşa düşürülmüş, tepesinden yana gelen kalın ibrişim püsküllü sıfır numara kalıplı siyah fes... Kartal kanat, kısa ceket altına giyilen, patatuka denen önü iri düğmeli fermana (1). İçte sırt tarafına kılıptanlı (2) arslan, kaplan, tavus kuşu yahut denizkızı işlemeli camadan (3) denilen bir yelek... Daha içinde çeşitli renkte ve göğüs kısmı bal peteği şeklinde oyuklu mintan (4)... Belde ipekli Sakız veya Trablus kuşağı... Boyundan atma püsküllü, gümüş kordonu ile boğazında da önden düğmeli bir mendil.

(1) Fermana: Entarinin üstüne giyilen kol-

suz kadın elbisesi.

(2) Kılıptan: Pamuk ipliğine sırma katılarak eğrilmiş iplik.

(3) Camadan: Çapraz düğmeli, ipek veya sırma işlemeli bir tür kısa yelek

(4) Mintan: İç gömleği üstüne giyilen, etekleri kalçalara kadar inen, uzun kollu ve düz yakalı bir nevi gömlek. Kollu yelek.

Alt kısmında, yarım Fransız denilen yukarı dar, dizden aşağı genişleyen ve arka paçası, koyu mor veya siyah kadife kaplı kıvrık pantolon. Ayaklarda da beyaz çorap üstüne, yan lâstikleri yürek biçiminde yumurta topuklu, basık arkalı yanm şipitıklar (5)... Kuşak bükümlerinin arasındaki saldırganın yanında, dökme pirinçten arslan başlı bir de çekecek (6). Silâhlar, bazen de camadan'ın sol tarafı içinde saklanırdı.

(5) Şıpıdik: Arkalığı ve ökçesi bulunmayan hafif terlik.

(6) Çekecek: bıçağın kolayca çıkarılmasını sağlayan, metal, boynuz gibi maddeden yapılmış kılıf.

Kendilerine özgü yürüyüşleriyle, ara sıra silâhlarını yoklayarak omuz atıp, seyrek adımlarla bol paçalarını bir içe, bir de dışa yalpalarlar.

«Heeeyt... Var mı bana yan bakan? Bu kadarlık tilki divanı sana yeter, lâfına yekün tut da bas git!...»

Özellikle kabadayılar, aralarındaki anlaşmazlığı böyle yüksekten atıp çözemezlerse, seçecekleri bir yerde, güvendikleri kişilerin önünde sorunlarını anlatırlardı. Verilen karara da boyun eğmek zorundaydılar.

Buna, aslı İtalyanca olan «Racon kesme» denilirdi. Taraflardan biri, kesilen racona itiraz ederse, o çevreden bir daha gelmemek üzere uzaklaştırılırdı. Eğer her ikisi de kabul etmezse, dava silâhla sonuçlanır ve çevresindekiler de buna şahit olurlardı.

Kendi çevrelerini hükmü altına almış sayılan kabadayılar, genellikle kahvehanelerinin önünde, balozlarda (7), meyhanelerde ve tulumba koğuşlarında görülür, kumarhanelerden mano (8) alır, umumhanelerdeki

Tanınmış kabadayılar arasında bazı tulumbacıların da adı geçerdi. Resimde yangına giden bir tulumbacı takımını gösteriyor.

gacolardan (9) geçinirlerdi.

(7) *Baloz: Aşağı tabakanın gittiği içkili eğlence yeri.*

(8) *Mano: Kumar oynatanın kumar oynayanlardan aldığı hisse.*

(9) *Gaco: Metres, dost.*

Özellikle sarayın ileri gelenleri adına çalışanları da vardı. Fehim Paşa, Bedirhanî Şamil Paşa, Arnavut Tahir Paşa'ya bağlı kabadayılar, Beyoğlu semtinde gezinerek birbirleriyle kapışırlar ve kazanan tarafın paçası da o gün sarayda diğer paşalara caka sardı. Örneğin o devrin en meşhur kabadayı çetesi, Fehim Paşa'nın idi. Bir gün yarıdakçılar, oduncu İsmail adındaki zavallıyı, gece sıkıştırdıkları تنها bir sokakta iyice dövüşlerdi. Daha sonra dövenlerden birine nedeni sorulmuş ve «Vallahi haberim yok, paşa dövün dedi, dövükd!...» cevabını vermişti.

KÜLHANBEYLİK

Bu tür kişiler; efendi kabadayılar, tulumbacı kabadayılar ve külhanbeyler olarak sınıflandırılmıştır... Külhanbeylik, ilk defa Gedikpaşa hamamında türemiştir. İşsiz takımı bu hamamda zorla gecelerler, üstelik rahat durmaz, müşterilerin yükte hafif, pahada ağır eşyalarını da çalarlardı. Sahibinin şikâyetine de «Hamama girerken sende böyle bir şey yoktu!» cevabını vererek, bir de temiz dayak atarlardı. Zamanla şehre yayılan ve daha çok soyguncu olan bu tiptekileri, kabadayılar asla yanlarına sokmazdı.

Külhanbeylerin çoğunluğu polise eyvalah deyip hizmet ederler, menfaatleri gereği, kendi gibileriyle dalaşırlardı. Bunların arasında bir de «Sulu» denilen bir tür vardı. Suluların sınıfı, daha aşağıydı. Dayaktan göz açamazlar, ya kendilerinden daha kuvvetli olan birinden yerler, yahut birbirlerini döverler. Hattâ bir kısmı da polis kurşunu ile ölümlü bekleyerek gezinip dururlardı.

Tulumbacı kabadayılar yalnız yangınlarda görünürlerdi. Çatışmaları tamamen takımlar arası rekabetten ibaretti. Bunların arasında bir de Rum kabadayılar vardı ki, vurucu, kırıcı kasa hırsızlığı yaparlardı.

Esas kabadayılar, daha çok dürüstlüğü ile çevresinin koruyucusu özelliğinde olanlardır. Bu kişiler, efendidirler. Kendilerine göre âdet ve örfleriyle, koydukları kurallara uymak zorundaydılar. Giyinişleri bile normale yakın olup, silâhlarını gizlemek nedeniyle pardüsüsüz gezmeziydi.

Zayıf ve özellikle namusluları korur, bu yoldan azıcık ayrıldığı görülenleri de yola getirirlerdi. Özelliklerini verdiğimiz bu tiplerin silâhları da, saldırma, kama, tabanca, söğüt yaprağı bıçak (uzun ve sivri) ve o zamanlar pek geçerli sayılan Sheffield marka sustalı bıçaktı.

Topkapı, Mevlânekapı, Çeşniemeydanı ve Yeşiltulumba, meşhur kabadayıları mekânı idi. Eski İstanbul'un belediyeler olarak, Birinci Daire (Fatih), Dördüncü Daire (Cerrahpaşa), Altıncı Daire (Beyoğlu) diye ayırdığı bu önemli bölgelerde, o zamanlar tüfekli dört askerle bir polis kol geze rek, şehrin güvenliğini sağlamaya çalışırlardı.

Şimdi de kabadayıların, gelmiş, geçmiş tanınmışlarını Refii Cevat Ulunay'ın notundan kısaca görelim:

Tıflıbozzade Kahraman Bey: Abdülhar-

nid devrinin sonlarında «On ikiler» diye tanınan Aksaray kabadayılarının reisidir.

Arap Abdullah: Aslen Kürttür. Süleymaniye sancağındandı. Esmerliği ve şivesi nedeniyle ona Arap derlerdi. Kabadayılar arasında «Abu» diye anılan Arap Abdullah'ın Kâmil adında bir de ağabeyi vardı. Babaları Mustafa, onları, okumaları için İstanbul'a göndermişti. Abdülaziz devrinde 16 yaşında idi. Sonra Kami okumuş ve bir süre sonra Beyrut Gümrük Nazırı olmuştu. Fakat diğeri okumamış ve kabadayı Arap Abu olmuştu.

Okuma, yazması yoktu. Uzun boylu, kuru sırim gibi, kafası tıraşlı, elmacık kemikleri çıkık, bıyıklan seyrek ve sarkık, iki kulağı da sağırdı. İstanbul'da Ağayokuşu'nda otururdu. Kırk yaşlarında iken, bir gece Şehzadebaşı'ndaki Osman Baba türbesi önünde, hasmı olan Mirasyedi Necip Bey'le beş kişinin pususuna düşmesine rağmen, Çerkeş Mehmed'i bıçakla öldürerek kurtulmuştur.

Burunsuz Ömer, sağ koluydu. Aksaraylı Baha da sohbet arkadaşıydı. Diğer arkadaşları Kazasker Ahmet, Köşklü Ahmet (Avratpazarlı) idi. Arap Abdullah, sonraları hariciye nezaretinde başkavas (korumaların başı, güvenlik memuru) ve sonra kendisine «Mir-ül - Ümerâ» rütbesi verilerek kabadayılığı sayesinde paşa oldu. Meşrutiyetin ilânından sonra Merdivenköyü'nde ölmüştür.

Sarrafi Niyazi: 1,90 boyunda, atletik bir vücuda sahipti. Gençliğinde sarraflığı denemiş iflâs ettiği için bu lakabı almıştır. Okuma ve müziğe hevesi vardı. Giyinişi normal olup, herkes onu bir yerde memur zannederdi.

Nitekim 1909 yıllarında, polis müdürü tarafından asayiş bozulan Büyükada'ya başkomiser olarak tayin edilmiştir. Kısa zamanda ortalığı yatıştırıp, evlerin kapılarını bile açık bıraktırmıştır. Bir gece sahil gazinosunda, olay çıkaran bir Rumu belinden kavradığı gibi denize savurmuştur.

Karakola gireni kanunun himayesinde kabul ederek, burada kimseye dokunmaz, fakat dışarıda rastladığı olay çıkaranlara meydan dayağı atardı. Bir gün karakoluna gelen müfettişi tokatlamış ve sonra istifa etmiştir. Özellikle mütareke yıllarında, Boğaziçinde bir gazonoda, on Fransız askerini yumruğu ile teker teker denize atmış ve kendisini takdir eden kumandanlarıyla aynı masada içki içmiştir. Giriştiği kavgalarda asla silâh kullanmazdı. Çünkü uzun kollarıyla salladığı yumruklar ona yeterli olurdu.

Arif Bey: Trabzonlu Hasan kaptanın oğludur. Kabadayılık alanında Çerkeş Arif diye anılırdı. İyi nişancı olup, tokatının önünde kimse duramazdı. Tokatını yiyen, düştüğü yerde kusardı. Fehim Paşa'nın başsilâhşörü olmakla beraber ne işle uğraştığını kimse bilmezdi. Özellikle çevresine ve hattâ Fehim Paşa'ya bile metelik vermemekle ün salmıştı. Küçüksu çayırındaki bir köşkte otururdu. Matlı Mustafa tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüştür.

Matlı Mustafa: Arnavuttur. Tahir Paşa'nın başsilâhşörü idi. Eşkıyalıktan gelen

bu adam, bir gün Galatasaray'da sarhoş bir durumda çevresine saldırırken, tesadüfen oradan geçmekte olan Arif Bey tarafından halkın içinde fena halde dövülmüştür.

Sonraları o da Arif Bey'i tabanca ile öldürmüş, fakat sonunda katili olduğu adamın küçük kardeşi Ziya tarafından, mahkeme kapısında gene tabanca ile vurularak öldürülmüştür.

Ziya: Arif Bey'in kardeşidir. Ağabeyisinin intikamını aldıktan sonra yaşının küçüklüğünden Sinop hapisanesinde bir süre cezasını çekti. Siyasî entrikalara karışmış ve Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'ya kurşun atanlardan biri olmuştur. Kabadayı Ziya, bu suikast suçundan ötürü idam edildi.

Topal Tefvik: Sayılı kabadayılardan olup Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'ya suikasta bulundu. Küçük Mustafapaşa'da hallaçtı. İdam edildi.

Kadırgalı Kör Emin: Galata gümrüğünde görevliyken, işinden çıkartılmış ve kendisini iyice bu hayata vermiştir. Beyoğlu çevresinde ün salan Emin Bey, devrinin tanınmış hırsızlarından Panani'yi bir bıçak darbesiyle çolak etmiştir.

Haddehaneli Arap Hulusi'yi içki masasında, dostunun yanında tokatlayarak ağlatmış, fakat aynı kişi tarafından o gece başka bir toplantıda tabanca ile vurulmuştur. Öürken polisler verdiği ifadede, kendisini vuranın adını vermemiş, «Sağ kalırsam araştırmamı ben yaparım!» demiştir.

Arap Dilâver: Sudan araplarından olup, küçükken çölde hadım edilen 50 çocuktan sağ kalanıdır. Çok kuvvetli idi. Sonraları Fehim Paşa'nın kabadayıları arasına girmiştir.

Kavanoz Mehmed: Eyüplü'dür. Kavgalarda, karşıdan gelen sandalyeleri ustalıkla kapar ve karşı tarafa iade ettiği zaman, oradakiler yerlere serilirdi.

Karamürselli Tahir: Hamdi'yi 18 yerinden ağır şekilde yaralamıştı. Hapishanede iken de, çevresini karıştıran kasa hırsız Ke-falonyalı İspiro'yu iyice dövüştür.

Lâf Tufan: Aslen Rizeli olup, memleketinde ona Kürt Tufan derlerdi, İstanbul'da birçok kişiyi öldürmüştür. Çok çevik bir kimseydi. Arkadaşı Yakup'la birlikte Hiristantos'u ortadan kaldırmak için karşılaştıkları kahvede, bu işten vazgeçmişlerdi. Sonraları bir suç nedeniyle, Sinop'ta jandarmalar tarafından öldürülmüştür.

Konumuza giren diğer kabadayılarından Mevlânekapılı Hilmi, arkadaşları Mehmed Amca ve Paşam Hüsnü ile beraber, Yenikapı'da altı Ermeni'yi kaba etlerinden bıçaklamışlardır. Arnavut Halil Bey, İzmirli Nazif ve Elbasanlı Ramazan, her biri 100 ilâ 200 yıl arası mahkûmiyet almışlardır.

Boğazkesenli Abdi, Dökmeci Hayrullah, Köşklü Ahmed, Kadayıfçı Ali, Kazaskerin Ahmed de Aksaray Onikileri'ndendi. Yenibahçeli Lütfü, Aynacı Bekir, Balıkçı Deli Ahmed, Martdokuzu Ali, Kayyurn Ali Bey, Karacaahmetli Asaf, Vidinli Ali, Üsküdar'ın ünlü kabadayılarıydı. Kara Ahmed ve Tatlıcı Raif de Anadolu yakasının ünlülerindendi, ikisi de Kadıköy'de asıldılar.

Eski İstanbul'da Bekçiler

Yazan: Reşat Ekrem Koçu
Sadeleştiren: H.Veysel Güteryüz

Mahalle bekçileri İstanbul'un günlük hayatında, düzen ve güvenlik bakımından yüzyıllar boyunca o kadar önemli bir yer almıştır ki, adı şehrin edebiyatına girmiştir.

Cumhuriyet devrinde bekçi; üniforma giydirilmiş, ücretli veya aylıklı ve kaymakamlıklar tarafından tâyin edilir, polise yardımcı bir zabıta memuru olmuş, hizmet ettikleri mahalle veya semtin polis karakoluna bağlanmıştır. Bekçilerin bekçilik görevinin dışında halk ile hiçbir ilişkisi yoktur ve mahallenin elemanı olmaktan çıkmıştır. Edebiyatımızda zengin anıları olan, İstanbul'un eski mahalle bekçileri vardır; Anadolu'dan gelen, sağlam ve iri vücut yapısına sahip, sağlam ahlak ve namus kefaletine bağlanmış ve mahallenin malı olmuş, mahallenin içine bir bekâr hizmetçisi olarak yerleşmiş, arada köyüne gittiğinde, yerine kefil olduğu birini bırakan, mahallenin beslediği; malını, canını, ırzını güvenliğini emânet ettiği eski bekçiler, öylesine vardır ki, İstanbul'da ortak ünvanları «Bekçi Baba» olmuştu.

Silahlı değildiler, ellerindeki ucu demirli ağır bekçi sopaları tek silâhlarıydı. Yatsıdan sonra, mahalle mahalle, büyük şehir onların olurdu; kaba taş döşenmiş sokaklarda sopalarını sıralı darbelerle vura vura geçerken, evlerin içine tam bir güven havası yayılırdı. Bazen da gür sesleri, uyuyanları dehşet ve heyecan ile yataklarından fırlatırdı. İstanbul sık sık yangın afetine uğrayan büyük bir ahşap şehirdi. Gece yangınlarını gür sesleriyle şehire mahalle bekçileri ilân ederlerdi. Örneğin;

— Yangın vaaaar!.. Samatya'da... Sulu Manastır'da!.. diye bağırırlardı.

Görevleri, gece sokakları dolaşmak, gece yangınlarını haber vermek, matbaanın ve gazetenin bulunmadığı devirlerde hükümetin emir ve yasaklarını mahalle halkına ilân etmek veya bu amaçla halkı mahalle mescidine davet etmek, ölüm, doğum, düğün olan evlerin ve konakların kış odununu kesmek, sakalık, yazın sayfiyeye gidenlerin evlerini beklemek, kiralık evlere kiracı bulmak, kiraya vermek, kısaca mahalleye ait her şeyi yapmaktı. Genellikle mahalle kahvesinin üstündeki bekçi odasında yatarlardı.

Memleketlerinin kıyafetini asla değiştirmezlerdi, hattâ memleketlerinin ağzı ile konuşurlar, ancak İstanbul ağzının birkaç nezaket sözünü benimseyip alırlardı. Bütün mahalle halkını tanırlardı. Uygunsuzları bilir, herhangi hoş olmayan bir olayı önlemek için, göz-kulak olurlardı. Sır ifşa etmezlerdi. Bir mahallede evine zina yolundan erkek alan kadınların, eski mahalle hayatının acı cilvelerinden, evleri basıldığı zaman, bekçi

baba, imam efendi ile baskıncı kafilenin de başında bulunurdu. Ramazanlarda da, halkı sahur yemeğe kaldırmak için gece dolaşır davul çalardı; davul çala çala dolaşırken arada manîler okurdu. Genellikle davul çalıp manî okumak için yanına bir ramazan yardımcı alır, onun hakkını da bayramda topladığı bahşişten verirdi. Bu yardımcı bazen genç bir hemşerisi olurdu. Mektup yazar, ramazan için özel olarak getirtir, odasında yatırır, baskısı ve kefaleti altında tutar; bayramdan sonra da memleketine gönderirdi. Ramazanlar o genç için de bekçilik stajı olur ve bir gün bekçi baba İstanbul'dan kesin olarak ayrılırsa yerini alırdı. Bazen de davulcu mânicisini mahallenin fakir delikanlıları arasından seçerdi.

Muallim M. Cevdet'in kitapları arasında Birinci Sultan Abdühamid'in bir sır kâtibi tarafından yazılmış Hicrî 1188 (M. 1774-1775) yılına ait bir not defteri vardır. Bunun içinde, padişahın günlük vakacıkları tarafından kaydedilen bir notta, İstanbul'un mahalle bekçileri üzerine şu şirin fıkra bulunur:

«25 Ramazan 1188 salı günü (M. 18 Kasım 1774) öğleden sonra padişah Topkapı sarayındaki Sofa köşkünde, İstanbul'un manî okumaktaki hünerleriyle meşhur mahalle bekçilerinden iki nefer bekçiyi huzuruna kabul etti, ve onlara ikindiye kadar bekçi manîleri okuttu; mahalle hayatından taklitler yaptırdı. İki bekçi sahur yemeğine kadar sarayda misafir edildi.»

Ahlak ve namuslu oldukları, sağlam ve zincirleme kefaletler ile bağlı oldukları halde bekâr erkek bekçiler arasında genç irisi, gençlerin de kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün olanları mahalle halkınca hoş görülmezdi; onun için eski mahalle bekçileri daima 30-35 yaşın üstünde, yapısı sağlam, ağır başlı, deneyimli, olgun ve mutlaka sakallı kimseler olurdu. Bu nedenle, ayırimsız hepsi «bekçi baba» diye anılırdı. Üsküdarlı Halk şâiri Vâsif Hoca'nın yazdığı notlar arasında genç ve yakışıklı bekçiler için bir destan vardır, kimin yazdığı belirlenememiştir ve güzel bir bekârın, bekçilikle mahalleye girmesini tehlikeli olarak göstermektedir:

*Tâze-rû civandan olursa bekçi
Gülistan içine bağlarım keçi
Câriye, halayık, besleme kızdan
Oynaşın bulacak bir ay en geçi
Oyalı yemeni sarar başına
Fesini de eğer samur kaşına
Karanfil bıyığı burarak geçer
Konağın önünde kız oynasına
Mintan allı güllü, çorap çiçekli
Cepkenin altında çapraz yelekli
Kundurada nalçaları çatırdar
Pususu var püskülleri ipekli*

*Sallanır yürürken şalvarın ağı
Pençe-i âfitâb bekçi uşağı
Reşk eder endama selviyle kavak
Levendine atar iken ayağı
Çamaşır, süpürge bırakır iş!
Halayık cariye varsa kaç kişi
Kafes ardı dolar nalça sesine
İşmarlıdır ol civanın geçişi
Ya konağın kızı, nazlı bülbülü
Anında oynamış bekçiye gönülü
Ol bekâr uşağı zeberdest oğlan
Mahalleye olur belâ püskülü
Hanım kız kaçmadan oğlana bir gün
Konakta yapmalı efendim düğün
Dün odun yarıcı ya saka idi
Mesned-i ikbalde bugün gördüğüm
İffet, namusu elhak ki tamam
Geriyeye kalan çamaşır hamam
Mihri müecceli yüz altın ile
Çağırın kıysın nikâhi imam.*

Açıklama:

Tâze-rû civan: Güteryüzlü genç.

Gülistan: Gül Bahçesi,

Pençe-i âfitâb: Güzel kızın eli,

Reşk: Kiskanma,

İşmar: Göz kırpması,

Zeberdest: Mahir, üstün,

Mesned-i ikbal: Yüksek mevkiye ulaşma dayanağı,

Mihri müeccel: Boşanma veya ölüm dolayısıyla ödenmesi gereken bedel.

EVLİYA ÇELEBİ'DE BEKÇİ

Çarşı ve mahalle bekçilerinin en eski ve güzel bir anlatımı Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ndedir; büyük seyyah ve yazar on yedinci yüzyıl ortasında şöyle anlatıyor:

«İstanbul bekçileri — 12.000 kişidir, kırk bin derler, fakat abartılıdır; 300 kişisi Eski Bedesten ve Yeni Bedesten bekçileridir ki gedikli, ulûfelî adamlardır. Geri kalanları her gece sabaha kadar İstanbul içinde köşk beklerler. Bu esnaf, subaşıya bağlı olduğundan ordu alanında fenerleri yakıp ellerinde ucu demirli sopaları, bellerinde kılıç, ok ve yaylarla rahat elbise giyip, başlarına acayip serpuşlar ve renk renk sivri külahlarla yerlere sopa vurarak hırsız kaçırmış şekildedir:

— «Bre koma, kaçtı haaa!.. Vardı haaa!.. gibi şeylerle izleyenleri güldürürler.»

Ahmed Rasim «Muharir bu ya!..» adlı eserinde (1926) «Bekçi!., sen sus!..» başlığını taşıyan makalede İstanbul'un eski mahalle bekçilerini şöyle anlatıyor:

«Belediye yaramaz, gürlütücü çocuk avur gibi bekçilerin eline bir düdük verdi, susturdu. Ne canım «Yangın var!..» lar, ne de sopa vuruşları kaldı. Köftehorların bâzısı da sopa ile saat vurarak hattâ çeyrek geceyi bile bildirirdi. «Doğrusu şapka bunları da açtı!

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

İstanbul bütün âlemlerden, başka bir âlemdir Acem'ler, İsfahan Dünya'nın yarısı deselerse de

(Sayı 1'den Devam)

Bu caminin civarında ve deniz kenarına yakın bir yerde bâbüssaade ağası Meh-med Ağa'nın hayır eseri olan çeşme vardır ki üze-ninde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Bâbüssaade Mehmed Ağa Çeşmesi:
Ayn-ı eltâf u himem Bâbü's-sa'âde Ağası
Ol Mehmed nâm-ı âli-rütbe vü hayz-
intisâb

Fî-sebilüllâh kıldı niyyet-i ecr-i cezil
Teşnegâni eyledi bu hayr nola feyz-yâb
Der zebân-ı lüle târihin itâşa 'Ârifâ
Afiyet olsun iç bu çeşmeden gel pâk âb
912

Anlamı:

Bâbüssaade Ağası'nın güzel ve gayretiyle
Adı yüksek rütbe ve mevkide olan o Mehmed
Karşılık beklemeden çok hizmet etmeye niyet
etti

Susamışları eyledi bu yeni hayır ile bolluğa
Çeşmenin tarihini susayanlara Arif diliyle söy-
ler

Afiyet olsun, gel iç bu çeşmeden temiz suyu
1506

Bu çeşme günümüzde harap durumda-
dır.

Osmanağa Mahallesi

Bu mahallede Sultan Birinci Ahmed Han'ın bâbüssaade ağası Osman Ağa'nın hayır eseri olan cami vardır. Her sene Haremeyn-i Muhteremeyn'e tütsü ve diğer eşyaların gönderilmesi geleneği o kişinin buluşudur. Caminin kapısı üzerinde işlenmiş olan tarih Hüseyin Vehbi Efendi'nindir.

Devr-i adl-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân'da
Bendegân-ı hâsına eltâfı bî-pâyândır
Kim cenâbında kapı ağası ol Osman Ağa
Sâhibü'l-hayrât-ı âli câmiü'l-ihsândır
Emr-i sultân-ı cihanla yaptı ol bu camii
Hazret-i Hakdan âna bu bâis-i gufrândır
Kâbe-veş yaptı hayâtında o merhûm-ı sa'îd
Hak kabul ede bu bir tâatgeh-i Rahmandır
Bâis ü bâdisine Allah rahmet eylesin
Yerleri fazl-ı Hudâdan cennet-i Rıdvândır
Nâm-ı pâki bâni-i hayrâtı âsan tamâm
Dediler târihini bil Câmi-i 'Osman'dır
1021

Anlamı:

Adaletli Hazreti Sultan Ahmed Han devrinde
Kullarına hoşluğu tükenmezdir
Ki kapı ağası Osman Ağa hazreti de
Hayır sahibi, yüksek iyilik severdir
Cihan sultanının emri ile yaptı bu camiyi
Hazreti Allah'tan ona bu bağışlanma sebebi-

dir

O hayırlı rahmetli hayatında Kâbe benzerini
yaptı
Allah kabul etsin bu Allah'a ibadet yeridir
Sebeplere Allah rahmet etsin
Yerleri Allah katında cennet makamıdır
Temiz isimlinin hayırlı binaları, eserleri tamam
Dediler bil tarihini Osman camisidir
1612

Bu cami 1813 yılında, mekânı cennet ol-
sun Âdil Sultan Mahmud Han zamanında
yeni baştan yapılarak inşa edilmiş ve geçen
zaman içerisinde yeniden harab olmuş ve
hattâ yanmıştır. Sonunda 1879 yılında tek-
rar ve yeni baştan yapılarak inşa edilmiş-
tir. Hâlen kapısı üzerinde herhangi bir tarih
yoktur. Yalnızca ta'lik hatla yazılmış besme-
leyi içeren bir levha vardır.

Abdest almak için yapılmış olan musluk-
lar bâbüssaade (Topkapı Sarayı) ağaların-
dan Mısırlı diğer Osman Ağa tarafından ya-
pılmış ve kullanıma sunulmuştur. Yakınında
bir çeşme daha yapmışsa da, bugün çeşme
mevcut değildir. Ancak çeşme üzerine ko-
nulmuş taşa şu beyitler yazılıdır:

Mısırlı Osman Ağa hayra ma'il
Çü yaptı Hak için bu çeşme-sârî
Geçüb nûş eyleyen her teşne cânâ
Cinânda âb-ı Kevser vere Bârî
1030

Anlamı:

Hayır yapmaya istekli Mısırlı Osman Ağa
Allah için yaptı bu bol sulu çeşmeyi
Geçip suyunu içen her susamışa
Yaratan, cennette âb-ı Kevser versin
1621

Caminin içerisindeki çınar ağacını
1880'de imam ve hatibi olan Seyit Mehmed
Âsım Efendi'nin dikmiş olduğu, duvara ko-
nulmuş tarihli taştan anlaşılmaktadır.

Caminin civarında ve cadde üzerinde ter-
kedilmiş bir çeşme vardır ki, eski sad-razam
Sürmeli Ali Paşa tarafından hayır için yapı-
lmıştır. Üzerinde yazılmış olan beyitler aşağı-
dadır:

Âsaf-ı Cem-şiyem Âli Paşa
Yâveri ola Hazret-i Bârî
Böyle bir âb-ı sîm-gûn buldu
Eyleyüb geşt-ü dest-ü küh-sârî
Revnâk-efzâ olup bu nev çeşme
Eyledi süste dilden ekdârî
Çün kurumuştı çeşmeler âhir
Taşların tutup eylerdi zarî
Eyledi istifâde her çeşme

Hissedâr oldu vüs'i mikdârı
Köyde cûş etdi yer yer âb-ı zülâl
Kim çeker sûre mâ-ı âbârı
Bu eser ecrin âhirette Hudâ'
Ede zayf-i na'im-i Dîdârı
Dedi atşan hitâb edip târih
Eyledin ayn-ı Kevser-i carî
1135

Anlamı:

İyi huylu vezir Ali Paşa
Hazreti Allah yardımcısı olsun
Böyle bir gümüş renkli suyu buldu
Dağları dolaşır yarar sağladı
Güzelliğini artırdı bu yeni çeşme
Kalpteki gamları, kederleri anlamsız yaptı
Çünkü eskiden çeşmeler kurumuştur
Taşlarını tutup durmadan akıttı
Yarar sağladı her çeşme
Ortak oldu bolluğuna
Köyde yer yer berrak su coştur
Toplanıp kuyulardan suyu kim çeker
Allah bu eserle ahirette sevap versin
Gelip geçenlerin yüzlerini tazelesin
Dedi susuzlara söyleyip tarih
Kevser benzerini akıttın
1732

Çarıklı Mahallesi

Burada dikkate değer bir şey yoktur.
Yalnız 1845 yılında Rıza Paşa hazretlerinin
kâtibi olan Abbas Efendi tarafından hayır
için yapılmış bir çeşme vardır ki, üzerinde
[Bes-mele-i şerif] ile [ve Allah bütün canlıları
sudan yarattı (Enbiya / 30)] âyeti kazanmıştır.

Burada 1886 senesinde Mora
Hanedanı'ndan Celâl Bey'in kızı ve eski Bah-
riye Nâzırı Moralı İbrâhim Paşa'nın gelini Ali-
ye Hanım'ın hayır için yaptırmış olduğu Si-
yasal Bilgiler Kız Orta Okulu ile Yoğurtçu'dan
Moda'ya giden yol üzerinde [Venedik Mih-
tarist] adındaki Ermeni okulu ve [Saint Jo-
seph] isimli Fransız okulu vardır.

Kızıltoprak'a giden yol üzerinde [Mah-
mud Baba] adında bir türbe vardır. Mezarı-
nın üzerinde yazılı olan târih şudur: [Ulaşıl-
an bu mehzil, ilahi güzellikteki Kadı Karyesi
Osman Ağa camisinin imamı Kudüslü Seyit
Mahmud Efendi'nin kabridir 1839.] Yoğurt-
çu Çeşmesi'nde [1886]'de Hasırcıbaşı'nın ha-
nımı tarafından yapılarak inşa edilmiş [Hami-
diye] Tekkesi ile Rûfâiye tarikatına mensup
Abdülbâkî Dergâhı vardır.

Burada bir asker karakolu, [Halîle-i Mah-
mudiye] Okulu ile Rumlar'ın [Aya Fethi-
ye] ve Ermeniler'in Câfer Ağa Mahallesinde
[Surp Tagavor] adındaki mabedleri ile yine

Ermeniler'in Katolik mabedi vardır.

Kızıltoprak

Kızılkoprak, Kadıköy'ün doğu ve güney-doğusunda bir sayfiye olup düzgün sıralanmış köşkler ve süslü bahçelerle bezenmiştir. Filoksera hastalığı bağlarını yok etmiş olduğundan bağlar, tarla ve bahçe haline dönüşürülmüştür.

Burada Anadolu demiryolunun [istasyonu] bulunduğundan bu trenle Haydar Paşa ve İstanbul'a ulaşılmaktadır.

Sayfiyeler, son zamanlarda çok geliştiğinden bir mahalle hâline gelme zamanı hemen hemen gelmiş gibidir. Burada çok düzgün ve geniş bir cami vardır. Halen Ma'arif-i Umûmiye Nâzırı (Millî Eğitim Bakanı) devletli Ahmed Zühdi Paşa hazretleri tarafından yaptırılmış ve kapısının üzerine yapım tarihi işlenmiştir:

İmâm'ül-müslimîn Abdülhamîd Hân-ı cihân-bârî'in

Olundu sâye-i şâhânesinde bu eser itmâm Semiy-i fahr-i âlem Hazret-i Zühdi Efendi'nin İmâd-ı dîne vermiştir esâs-ı zuhd-ü istihkâm Ederdi arzû bir cami inşâsını dâim Muvaffak eyledi ol zât-ı pâki Kâdir-i allâm Çıkardım çâr-yârın himmetiyle Hakkiyâ târîh Bu câmi'de namaz kılın gelüb çok haşre dek islâm

1301

Anlamı:

Cihanı yaratanın Halifesi Abdülhamid Han'ın Muhteşem sayesinde bu eser tamamlandı Fahr-i âlem (Hazret-i Muhammed)'in adaşı Hazret-i Zühdi Efendi'nin Dinin direğine, dünya nimetlerinden korunma temelini vermiştir

Her zaman bir cami yaptırmayı isterdi Her şeyi bilen kudretli Allah o temiz kişiyi başarılı kıldı

Tarih çıkardım O dört dostun () yardımıyla ya Hakkı*

Müslümanlar mahşere kadar gelip bu camide namaz kılınlar

1883

(*) çâr-yâr: dört dost. [Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali]

Yakınında bir de ilkokul vardır. Kapısı üzerindeki levhada yazılı olan beyitler şunlardır:

Zill-ı Hâk Abdülhamîd Hân-ı hilâfet-perverin Mülk-i feyz-âbâd-ı irfan eylemekdir matlabı Pey-rev oldu ol Süleymân-ı zamanın azmine Âsâfı kıldı binâ bu dâr-ı irfân mektebi Baş eğer târîh-i Muhtâr'a belîgân-ı zaman Matlab-ı ilm-ü edebdir Zühdi Paşa Mektebi 1306

Anlamı:

Hilâfeti koruyan, Allahın gölgesi Abdülhamid Han

Amacı ülkeyi bilim ve feyizle doldurmaktır Süleyman zamanının büyüklüğünü izledi Veziri, bu bilimin mekânı okulu yaptı Doğru zaman Muhtar'ın tarihine baş eğer Zühtü Paşa okulu ilim ve terbiye yeridir 1896

Kızıl Toprak iki mahalleye bölünmüştür. Biri Tuğlacı Hacı Mustafa Efendi ve diğeri de Zühtü Paşa Mahallesidir.

Erenköy

Erenköy, Kadıköy'den [bir buçuk] saat ka-

dar uzaklıkta ve doğusunda bulunan bir yerdir. Burasının havası yumuşak olup arâzisi çok verimli ve bereketli değilse de bağlıktır. Marmara, Çamlıca ve Üsküdar taraflarına doğru tam manzarası vardır.

Burası havasının hoşluğu ünlü olmuş ve güzel köşkler yapılmasına başlanılmıştır. Haydarpaşa - İzmit demiryolunun yapımı nedeniyle Erenköy, Cadı Bostanı (Cadde Bostan) ile [Nerdüban] Köy (Merdiven Köy) ortasında bulunan yere inşâ edilen [istasyonla] birlikte ortak yapılmış ve bugün bu yer Erenköy adını alarak buraların adları kullanılmamıştır.

Asıl Erenköy'ün tren istasyonu Bostancı Başı (Bostancı) adındaki yerde bulunmakta ve burası deniz kenarındadır.

Bostancı'da bir iki adet harap olmuş ev ile bir kârgir karakol ve akan bir çeşme ve karakolun bitişiğinde bir namazgâh vardır. Burada Kayış Dağı yönünden gelen, yani kuzeyden güneye doğru olan ve bahar mevsiminde akan bir dere üzerinde küçük kârgir bir köprü vardır. Bu köprü, Üsküdar'dan Bağdad'a kadar giden en büyük Anadolu Caddesi için inşâ olunmuş ve bir zamanlar bu yerde yolcuların tezkeresi sorulup yoklanmaktaymış. Devrimizde burası polis karakoludur. Bu köprüye Bostancı Köprüsü ve caddeye de Bağdat Caddesi denilir.

Erenköy'ün Üsküdar'a yakınlığı nedeniyle halk ürünlerini, özellikle üzüm ürününü karadan götürürler. Erenköy'ün başlıca kazancı üzümünden ise de, halkın bazıları Bostancı tarafındaki sebze bahçelerinde bahçivanlık yaparlar. Ancak ziraat yok denecek durumdadır.

Erenköy'ün sularının Kayış Dağı eteklerinden gelmesi nedeniyle İstanbul ve çevresindeki yerlerin hiçbirinde buranın çeşme ve hamamlarının suları gibi güzel sular yoktur. Fakat asıl Kayış Dağı Suyu denilen su, buraya gelmeyip kaynağında fiçılara doldurularak çevreye ve özellikle Kadıköy'e ulaştırılır. Erenköy, bağları ve özellikle Kayış Dağı semtleri kuvvetli rüzgarların etkisinde bulunduğundan meyva yetişmez ve özenip de ağaç dikenler olsa da gene rüzgâr, meyvaları olgunlaşmadan yerlere döker. Başlıca meyvası kiraz, vişne ve üzumdür. Zeytin yetişmek olasılığı varsa da merak olunmadığından bu ürün yetiştirilmemektedir.

Erenköy'de Gömülü Önemli Kişiler

Hoca Tahsin Efendi: Son zamanlarda yetişen Osmanlı alimlerindedir. Akıl bilimleri (Psikiyatri) ile sohbeti dinlenen ve doğu ve batı dilleri ile genelde eski ilimlere sahip idi. Arnavut kökenlidir. Çamlık tarafında, Filat kazası köylerinden birinde doğmuş ve babası ile birlikte gezdiğinden, küçüklüğünde onunla birlikte bulunup, başlangıçta ondan eğitim almış ve daha sonra İstanbul'da medresede okuyup mezun olmuştur. Sonra eski vekil merhum Reşid Paşa tarafından, zeki ve eğitilmiş kişilerin içinden seçilerek, diğer birkaç kişi ile birlikte Avrupa dillerini ve teknik bilgileri öğrenmek için Paris'e gönderilmişti. Bir süre orada yeni bilgileri öğrendikten sonra, Paris Yüksek Sefirliği imamlik memurluğu ile orada kalıp teknik bilgisini daha çok artırmış, ve özellikle tabiat bilgisi, kimya, astronomi, jeoloji ve diğer ilimler ile meşgul olmuştu. Bâb-ı Âli (Vilayet) karşısında bulu-

nan terk edilmiş küçük bir okulu medrese ve mesken edinerek ömrünün geri kalanını, elde etmiş olduğu bir miktar kitap ile bilimsel araçlar arasında inceleme yapmak ve öğretmek ile geçirmiştir. Evlenmemiş, dünyada ilimden başka hiç bir şey ile meşgul olmamış [1889] yılında 70 yaşlarında iken [vermeden] vefât edip Erenköy Kabristanı'na gömülmüştür.

Bilim ve tekniğe ait bir takım çevirileri, hikmet ve felsefeye ait kitapları ve bir miktar şiiri varsa de, kimse toplamaya ve yayımlamaya çalışmamıştır. Konuşmasında anlatımı sıkıntılıydı, ancak yazısı ve kompozisyonu ile şiirleri pek akıcı ve açıktır. Şu parça şiirleri arasındandır:

Kitâb-ı âlemin evrâkıdır eb'âdı nâ-mahdûd Sûtûr-u hâdisât-ı dehrdir a'sâr-ı nâ-mâ'dûd Yazılmış destgâh-ı levh-i mahfûz-u tabiatde Mücessem lafz-ı ma'nîdârdır âlemde her mevcûd

Anlamı:

Boyutu sınırsız olan Kitâb-ı Âlemin (Kur'an'ın) yaprağıdır

Saysız eserler devrin olaylarının perdesidir Tabiatın levh-i mahfuzunun tezgahında yazılmış

Âlemde olan her valîğin anlamı büyüktür

Ali Paşa: Aslen Paşazâde'dir. Sadrazam Mektupçuluğu'na girerek Kaptan Meh-med Ali Paşa'ya dîvan kâtibi oldu. Daha sonra Âmedî halifeliğine atanıp Mayıs 1868'de Altıncı Daire (Belediye altıncı şubesi) başkan yardımcısı olarak Danıştay'a üye oldu. 1869'da Bayındırlık müsteşarı ve Ağustos 1871'de Emniyet müsteşarı ve o sene Eylül ayında Rumeli rütbesiyle Erzurum ve Kasım ayında Trabzon vâlisi olup Mayıs 1872'de görevden alındı. Bundan sonra Kudüs idare amiri oldu. 15 Eylül 1872'de Belediye Reisi ve Temmuz 1873'de Paris sefiri olup Ekim 1875're görevden alındı. O yılın Aralık ayında Danıştay âzâsı ve ardından Çalıştay üyesi ve Aralık 1877'de rütbesi vezirliğe yükseltilerek Hersek vâlisi, döndükten sonra 1878 sonlarında Danıştay başkanı ve Haziran 1880'de görevden alınarak 1882'de İzmir vâlisi olup 1883'de görevinden ayrılmıştır. [1888] sonlarında Beyrut vâlisi olup Mart 1889'da orada öldü. Cenazesi getirildi. Erenköy'e gömüldü. Yabancı dil bilir, zeki ve tedbirliydi.

Hasib Paşa: Tıbbiye okuluna 1849'da girmiş ve eğitimini bitirdikten kısa bir süre sonra binbaşı ve albay olmuş ve daha sonra tuğgenerallikle ordu baştabîbi olup, Plevne'de bulunmuştur. Döndükten sonra Hassa Ordusu baştabipliğinde ve 1885'de korgeneral olarak Sıhhiye Dâiresi yüksek başkanlığında bulunmuş ve 11 Ekim 1893 vefât edip Erenköy'de Sahrâ-yı Kebîr'de (Büyük Sahrâ'da) Tabib Âkif Paşa'nın kabrinin komşusu olmuştur.

Tabib Âkif Paşa: Tıbbiye Okulu'nun ilk mezunlarından olup 1843'de albay, daha sonra tuğgeneral ve sonra korgeneral olarak Sıhhiye Dâiresi ikinci başkanı oldu. 1887'de yetmiş yedi yaşında iken vefât edip Erenköy'e defnedilmiştir. Soluk benizliydi, tıp bili-minde mükemmel ustalığı vardı.

Maltepe

Maltepe, İstanbul'un güney-doğusunda bulunmakta olup deniz kenarında ve Ana-

Aylık Tarih

dolu demiryolunun üzerindedir. Buraların ilkbaharda havası yumuşaktır ve kırları çok hoştur. Buraya İstanbul sularının iyilerinden sayılan Kayış Dağı suyu akıtılmıştır. Bostanları verimli olduğundan halkı turfanda sebzeden yararlanır.

Maltepe'ye trenden başka Özel İdâre'nin gemileri de uğrar. Burası deniz tarafından, Fener Burnu'ndan 4,75 mil uzaklıkta ve Saray Burnu'ndan ise 8,5 deniz mili uzaklıktadır.

Maltepe Camii 1728 tarihinde Kazasker Feyzullah Efendi tarafından yaptırılarak inşa ettirilmiş ve kapısı üzerinde yapım târihi yazılmıştır:

*Cenâb-ı sâhibü'l-hayrât Feyzullah Efendi kim
Odur bu câmi-i pür-nûru bünyâd eyleyen lillâh
O kâdî-asker ibn-i kâdî-asker eyledi icâd
Ricâ-yı mağfîret ümmîd-i ecr ile ibâdetgâh
Her âyendegân'ın olsun eğer bu karye iskânı
Bu hayratı ederlerdi temennî her dem-ü her
gâh*

*Ümîd oldur ki ola makbûl-ı dergâh-ı cenâb-ı
Hak*

*Her ân muhtâc idi bir ma'bede zîrâ İbâd-ullâh
Be-hakk-ı Kâbe-i ulyâ ede bânîsine Mevlâ
İki âlemde lûtfunda kerem ber-vefk-ı hâtîr-
hâh*

*Ânın Şâkir bu mısra'dan çıkar yek-pâre târihi
Salâdir câmi-i âlî yapıldı hasbeten-lillâh
1141*

Anlamı:

*Hayır sahibi şerefli Feyzullah Efendi ki
Bu nurlar saçan camiyi Allah için yaptıran
odur*

*O kazasker oğlu kazasker meydana getirdi
Bağışlama isteyip sevap bekleyerek ibadet yerini*

*Her gelip-geçen buraya yerleşirse eğer
Bu hayırlı yeri isterlerdi her an, her zaman
Ümit edilir ki Allah'ın indinde kabul olunan
ibadetgah olsun*

Çünkü insanlar her zaman bir mabede muhtaç idi

Hakkı için yapana Allah Kâbe derecesini versin

Gönül ister iki âlemde iyilik ve asalet bağışlasın

Onun tek parça tarihini Şakir bu mısradan çıkardı

Alah rızası için ibadete çağırın büyük cami yapıldı

1728

Burada bulunan çeşme, gene vefât etmiş olan bu kişinin hayır eserlerinden olup üzerindeki târih aşağıdadır:

Cenâb-ı Kâdî-asker ya'nî Feyzullâh Efendi'nin

Hemîşe masdar-ı hayr ede zâtın Hazret-i Allah

Edib bu âb-ı nâbî dört taraftan bî-riyâ icrâ'

*Ki oldu şu bu lûtfu ile sîr-âb ibâdullah
Lebibâ teşne-gâna böyle işrâb etti târihin
Bu vâlâ çeşmeden âb-ı hayât iç fi-sebilullâh*

1141

Anlamı:

*Şerefli kazasker Feyzullan Efendi'nin
Hazreti Allah onun her zaman kaynağını hayır etsin*

Bu halis suyu dört taraftan doğrudan getirdi

Allah için taze su bu iyilikle oldu

Ey Lebib susamışlara böyle anlattı tarihini

Bu yüce çeşmeden hayat veren suyu Allah için iç

1728

Haydarpaşa

Haydarpaşa, Kadıköy'e bağlı Yeldeğirmeni denilen bayır üzerine yapılmış bir eski mahalle ile Karaca Ahmet ve Selimiye yönünden gelen bayırın birleştiği yerde bulunan bir çayır ile bir gurup suyun toplandığı yerden oluşan bir mesiredir.

Bu dere, çayırın son bulunduğu yerde iki kola ayrılıp kollardan biri Seyid Ahmed Deresi yönünden, diğeri ise bu kola paralel olmak üzere, bu kolun güneyinden ve her ikisi de Çamlıca tepeleri eteklerinden gelerek Haydarpaşa Deresi'ni oluştururlar. Bu dereelerin aralarında kuzey-doğudan güneybatıya uzanan sırt Haydarpaşa Çayırı sonunda bulunan İbrahim Ağa Mahallesi'ne kadar hafif bir meyille gelir. Bu yönde düzgün bir yol Haydarpaşa'yı Tophaneli Oğlu'na bağlar.

Haydarpaşa, İstanbul halkının eskiden beri Hıdırellez'de ve Kadıköy halkının her mevsimde mesiresidir. Anadolu tren istasyonu bile burada olduğundan Haydarpaşa iskelesi adı ile Özel İdâre'nin bir de vapur iskelesi vardır. Haydarpaşa, Sultan Üçüncü Selim Han devri vezirlerinden olup Selimiye yakınında bulunan Haydarpaşa Kışlası'nın (Selimiye Kışlası) yapımcısıdır. Bu kışlanın yeri ve havası çok güzel ve bahçeleri bulunduğu hastane de yapılmıştır. Tıbbiye okulundan çıkan doktorlar bu hastanede bir süre muayene ve ameliyat yaparlar.

Süslü bir bahçe içerisinde bulunan bu hastanenin kapısı üzerinde yazılı olan târih şudur:

*Eğer Abdülmecid Hân'ın göreydi rey-i sâfiysi
Him-i şerme binib elbed kaçardı akl-ı Eflâtun
O şâha lâ-ilâc asker olurdu sağ olub görse
Rizâ Paşa'sının dârâtını Dârâ-yü Feridun
Gubâr-ı hâkipây-ı kimyâ-yı mülk ü milletdir
İpokrat-ı devâ-cûnun değildir bildiği ma'cûn
O kör göze yapırdı hastahâne Haydar'da
Olurdu resm-ü nakşî görse sâni-i hüner
meftûn*

*Binâsı dil-guşâ gâyet zemîni rûh-bahşadır
Havası sıhhati celbeyler emrâzi edüb birûn
Merâmı hâtîr-ı ehl-i cihâdi etmesidir tatyîb
Ede feth-ü zaferle Rabb-i nâsır ömrünü efvûn
Biri sâde biri cevherle tertîb eyleyüb Safvet
İki târihe derc-ettüm şifâ-yı sadr olur mezmûn
Bu fahir hastahâne oldu seyret ser-te-ser sağ-
lam*

Ceyş'ün kıldı Hân Abdülmecid iclâl ile memnu'n

1261

Anlamı:

Eğer Abdülmecid han'ın temiz duruşunu görsydi

*Elbette utanarak kaçardı Eflatun'un aklı
Sağ olup görse, o şaha çaresiz asker olurdu
Rıza Paşa'nın azametini, Feridun hükümdar
Ayağının tozu milletin ilacıdır
Bildiği macun, İpokrat'ın ilacı değildir
O körlenmiş yerde Haydar'da hastane yaptırdı*

*Hayran olurdu manzarayı görse onu yapan
Binası ferehlik veren, yeri can bağışlayandır
Havası sağlık verir, hastalıkları def eder
Amacı din uğruna savaşanlara iyi davranmaktır*

Allah ömrünü fetihler ve zaferlerle uzun etsin

حیدر پاشا

Haydarpaşa

Safvet, biri yalın diğeri noktalı harflerle düzenleyip

*İki tarihi yayınladım şifa bulur hastalık
Baştan başa sağlam oldu bu iftihar edilecek
hastaneyi seyret*

Abdülmecid Han askerlerini kudretiyle memnun etti

1845

Burada Anadolu demiryolunun başlangıç istasyonu vardır. 1894 yılında oluşan bir yangında bu istasyonun bir çok bölümü onarılamayacak bir duruma gelmiştir. Bu kez güzel bir biçimde yenilenerek inşa edilmiştir. Kapısının üst tarafına yapım bilgisi hâk edilerek yazılmıştır. [Ziynefzâ-yı makâm-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiye ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı seniye-i Osmâniye es-Sultân ibn-i üs-Sultân el-Gâzî Abdülhamîd Hân-ı Sâni hazretlerinin ahd-i hümayûn-u me'âlî-meşhûn cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinde sâha-i ârâ-yı vücûd olan müessesât-ı nâfiay-ı meşkûreye bir zamîme-i celile olmak üzere işbu mevkîf bin üç yüz on iki sene-i hicriyesinde tecdîden inşa kılınmıştır.]

Anlamı: [İslam halifeliğinin süslü yüksek makamı ve tahtını süsleyen, Osmanlı'nın yüce saltanatının, sultanlar oğlu Gazi Sultan İkinci Abdülhamid Han hazretlerinin zamanında çok anlamlı yüksek halifeliğine sığınarak bu boş yerde yapılan, güzel tesislerin binalarına ilave olarak hicri bin üç yüz on iki (1894) yılında yeniden yapılmıştır.]

Demiryolu istasyonu karşısında Sultan Selim Han hazretlerinin saray ağası Halid Ağa'nın yaptırmış olduğu çeşme ile bir kaç yüz kişiyi içine alabilecek yeterlikte ve çevresi demir parmaklık ile çevrili bir namazgâh vardır. Bu çeşme Abdülmecid Han zamanında yeniden yapılarak inşa edilmiş ve üzerine yapım tarihi işlenmiştir:

*Çeşmesâr-ı ma'delet Abdülmecid Hân'ın Hudâ
Feyz-i zâtın kıldı bâdî-i hayât-ı kâinat
Hân Selîm-i Sâlis'in dârü's-saâde Ağası
Hâlid Ağa nâm deryâ-mekrûmet bir pak zât
Yapdırb bu çeşmeyi sonra harâb olmuş idi
Kerrûbî ol şâh-ı cihan ihyâya kıldı iltifat
Cüy-bâr-ı şevket-ü iclâlîn ol şâhen-şâh'ın
Haşre dek kılsun Hudâ reşk-âver-i Şatt-u Fırat
Cevher-i târih Ziver suyunu bulsa sezâ
Kıldı Hân Abdülmecid icra güzel ayn-ı hayât
1255*

Anlamı:

Allah, Adaletli Abdülmecid Han'ın çeşmelerini çoğaltsın

O kişinin bereketi, Kainat hayatının başlangıcını kıldı

*Üçüncü Selim Han'ın Saray Ağası
Halid Ağa adında, deniz gibi cömertliği olan temiz bir kişi*

Bu çeşmeyi yaptırmış sonra harap olmuştu

Meleklerin büyüğü o cihan padişahı canlandırmaya lutf etti
O şahlar şahı azametli büyüklüğü ile suyu akıttı
Allah kıyamete kadar büyük Fırat'ı kıskandırsın
Ziver suyuna değerli tarihi uygun bulsa
Han Abdülmecid güzel hayat suyunu akıttı
1839

Haydar Paşa iskelesi civarında bulunan köprü'nün üzerinde yazılı olan tarih şudur:
İşbu nev-cisr-i Hamîdî ser-te-ser vîrân iken
Buldu eltâf-ı şehinşâhî'den ümrân-ı cedîd
Cisr-i gerdûn payidar oldukça Mevlâ eylesin
Böyle müşfik pâdişâhın ömr-i ikbâlîn mezîd
Yazdı Feyzî kulları bir kıt'a târîh-i tamâm
Kıldı âlî köprüyü i'mâr Şah Abdülhamîd
1304

Anlamı:

Bu yeni övülmeye değer köprü baştan başa harapken
Şahlar şahından yeniden yapılmaya lütuf buldu
Gerdanlık gibi köprü'nün kalıcı olmasını Allah sağlasın

Böyle şefkatli padişahın ömrünü ve bahtını uzatsın

Fevzi kulu tam bir tarih kıtası yazdı
Padişah Abdülhamîd büyük köprüyü imar etti
1886

Haydarpaşa ile Kadıköy arasında sahiyle yakın terk edilmiş çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Şâh-ı âlem Hazret-i Sultân Selîmü's-Sâlis'in
Tab'-i pâkı hayra ma'il olduğuyçün dâima
Eyleyip halkını sîr-âb bende-gân-ı hâsına
Böyle cây-ı dil-gûşalar olmada yer yer binâ
Sâhibü'l-hayrât ez-encüm'le bu zîbâ çeşmeyi
Serv-i dil-cûlarla etmiş cennet-âsâ cân-fezâ
Çukadar Ağa'ya şâhenşâh iken oldu چراغ
Ya'nî Lâdikli o zât-ı ber-güzîde Ahmed Ağa
Oldu mâlik bu makâm-ı dil-keşe kıldı nazar
Kim havası râhat-efzâ âb-ı pâki gamz-edâ
Suffe yaptı serviler dikildi hem sarf eyledi
Kim teferrüc eyleyenler edeler hayr-ı dua
Geldi bir mısra'la Pertev cevherin târîh-i sal
Servili bu çeşmenin havzı bu derya gûyâ
1208

Anlamı:
Alemlerin şahı Sultan Üçüncü Selim'in
Temiz mizacı daima hayır yapmaya meyilli olduğu için
Kendi kullarını suya doyurarak
Böyle farahlık veren makamlar yer yer yapılmakta
Hayır sahibi, bu yıldızlardan güzel çeşmeyi
Arzu edenlere cümertçe sunmuş, cennet gibi,
cana can katan
Padişah iken Çuhadar Ağa'ya ışık verdi
Yani Ladikli olan o kişi seçkin Ahmed Ağa
Gönül çeken bu rütbede gözü kaldı
Ki havası rahatlık veren, temiz suyu gamdan ayıran
Sofa yaptı, servi ağaçları dikti, hem para harcadı
Ki ferahlık bulanlar hayır dua ederler
Bir mısra ile Pertev tarih düşürdü
Servili bu çeşmenin havuzu sanki bir deniz
1208

Çeşmeye bitişik olan namazgâhda dikilmiş taşın üzerinde bulunan yazılar şudur:
Hüve'l-bâki
Külle mâ dehale aleyhâ Zekeriyel-mihrebâ Sâbikâ Çukadar Ağa-yı

Hazret-i Şehriyârî sâbibü'l-hayrât ve'l-hasenat Lâdikli Abmed Ağa
1208
Anlamı:
Baki kalan odur (Allah)
Zekeriyâ, onun bulunduğu bölmeye her girişinde, hayır ve iyilik sahibi,
Padişah hazretlerinin eski Çuhadar Ağa'sı Lâdikli Ahmed Ağa.
1793

Haydarpaşa Namazgâhı

Sultan Üçüncü Mustafa Han zamanında devlet adamlarından Cebehane (Cep-hane) Ocağı memuru Ömer Efendi'nin ruhu için oğlu Mehmed Efendi tarafından yapılmıştır. Aslında burası sultan bahçelerinden olup, Haydar Paşa'nın üzerine geçmiştir. Günümüzde bu paşanın adıyla bilinir. Ya da Haydarpaşa isminin orada gömülü bulunan ve mezarı üzerinde [Haydar Baba] adı yazılı olan kişi münasebetiyle verildiği de rivayet olunmaktadır.

İbrahim Ağa Çayırı Mescidi

Bu mescidi yaptıran, mekânı cennet olsun Sultan Üçüncü Murad Han hazretlerinin saltanatı zamanında saray ağası olan İbrahim Ağa'dır. Mescidin tarihi 1580'dir. İbrahim Ağa'nın kabri da oradadır. Caminin avlusunda çok güzel bir şekilde işlenmiş taştan yapılmış ve abdest almaya özgü bir su haznesi vardır ki üzerinde:

[Sâbibü'l-hayrât ve'l-hasenât Şûbî Usta]

Anlamı:

[Hayır ve iyilik sahibi Şûbî Usta] ibâresi yazılıdır. Tarihi 1772'dir.

Caminin bahçesinde eski Saray ağası Çolak Ahmed Dede ile 1721 tarihinde vefât eden Kadîriye şeyhlerinden Şeyh Mustafa Efendi gömülüdür. Bu caminin minberini dârüs-saadet ağası Hacı Beşir Ağa'nın yardımcı olan Hacı Veliyüddin Ağa koydurmuştur.

Ayrılık Çeşmesi

Çeşmenin bu isim ile anılmasının nedeni, her yıl bu yerde, Hac için gidenlerin kervanı kalkacağı zaman, dua edilmesiyle herkesin dostları ve akrabalarına veda ettikle-rindendir. Çeşmenin üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Hân-ı Mahmûd'un cenâb-ı Kibriyâ

Zâtın etsün menba'-ı lûtf-u atâ

Çeşme-i pâki Gazanfer Ağa'nın

Bulucak dehrin mürûruyla fenâ

Kapuağası kerîm-i hayr-i halef

Ahd-i lûtfunda güzel kıldı bina

Geldi bir hayr ehli târihin dedi

Pâk ihya eyledi Ahmed Ağa
1155

Alttaki Kitâbe:

Dürriye Sultân'ın ruhiyçün el fâtihâ

1240

Anlamı:

Kudretli Allah, Mahmud Han'ın

Kendisine bağışlama kaynağı ihsan etsin

Gazanfer Ağa'nın saf, temiz çeşmesi

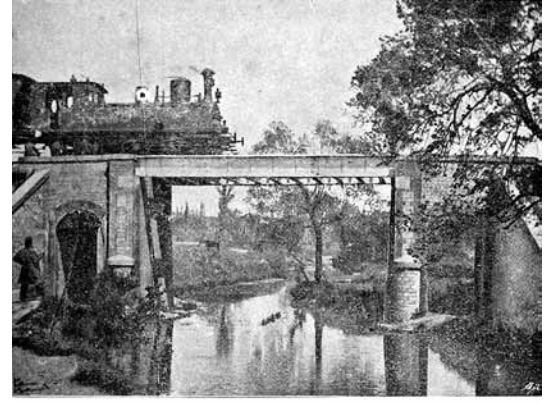
Zamanın geçmesiyle yok olacak

Hayır ortağı cömert kapuağası

Binayı söz verdiği gibi güzel yaptı

Geldi bir hayır sahibi tarihini dedi

Ahmed Ağa saf, temiz olarak canlandırdı
1741

قاضي كوينده قوربغالی دره

Kurbağalı Dere

Alttaki Kitabe:

Dürriye Sultan'ın rduhu için fatiha

1824

Mescidin civarında bulunan karakol, Sultan Abdülmecid zamanında yapılarak, inşa edilmiş ve kapısı üzerine yapım tarihi kaydedilmiştir:

Bu mevkide karakolhâne bünyâd eyledi zîbâ
Şeh-i asker-nevâz Abdülmecid Hân-ı kerem-âyîn

Derûnunda cünûd-u hâssa iskân kıldıkca
Mekîn-i taht-ı şevket ola ol şâh-i cihan âmîn
Mücevher kıldı Ziver tâk-ı bâbı işbu târihin
Cunûd için zihî yaptı karakolhâne şâh-ı dîn
1265

Anlamı:

Burada güzel karakol yapıldı

Askerleri koruyan Şah Abdülmecid cömertliğiyle

İçerisine hassa askerlerini yerleştirdikçe
O cihan şahının oturduğu taht heybetli olsun,
amin

Ziver kapısının üstünü bu tarihle süsledi

Dinin şahı askerler için bu karakolu yaptı
1844

Çayıra bakan ve Bağdat Caddesi üzerinde 1776 tarihinde hayır sahiplerinden Saraç Ahmed Efendi'nin o zamanlar binicilikteki ustalığı ve hayvanları çok sevmesi nedeniyle, gelip-geçilen bu caddede, hayvanları sulamak için büyük bir çeşme yaptırmış ve çevresine bir kaç adet çınar ağacı diktirmiştir. Bunlar günümüzde mevcuttur. Bu çeşme Saraçlar Çeşmesi adıyla tanınır. Üzerinde yazılı olan târîh şudur:

Sâhibü'l-hayr etdi icrâ iki mâ-i mustaka
Nûş eden bir kâsesin bulur hayât-ı câvidân
İstirahat etmeğe bî-tâb olan züvvâr için

Doğrusu muhtac idi bir böyle tarha bu mekân

İsteyen alsın vuzû' kılsın namaz etsin du'â

Eylesin tahsil-gufrân-ı Hudâ-yı müsteân

Sermedâ târihin işrâb et itâş-ı ümmete

Suffa-i nâdîde-i aynan feyhâ tecri'yyen
1190

Anlamı:

Hayır sahibi iki sakız gibi suyu getirdi

Bir kâse içen ebedi hayat bulur

Yorgun olan ziyaretçiler için dinlenmeye

Doğrusu burası böyle süslü bir yere muhtaçtı

İsteyen abdest alsın, namaz kılsın, dua etsin

Allah'tan yardım bekleyenler af dilesinler

Sermed susamış cemaate tarihini anlat

Çok değerli yerde akanı bol bol yudumla
1776

Haydarpaşa ile Ayrılık Çeşmesi'nde Gö-

mülû Olan Tanınmış Kişiler

İbrahim Münib Efendi - Eski Mühürdar Defterdarı Yusuf Efendi'nin kölesi olan Erzurum gümrükçüsü Hacı Yusuf'un oğludur. Babası İstanbul'a gelirken ölmüş ve üç-dört yaşında yetim kalmıştır. Babası ile aynı yerde görev yapan İvaz Mehmed Paşa'nın çalıştığı yerde eğitim görüp vezirliğinde Hazine Kâtibi oldu. Daha sonra vezir mektupçuluğu memurluğuna girip onun dâmadı Bekir Paşa'nın Edirne Bostancısıbaşı olması, kâtibi ve sonra Süleyman ve Ragıp Paşaların kâhyası ve kâtibi oldu. Bu nedenle hocalardan olup Cebeciler Kâtibi ve Ocak 1758'de Vezir Mektupçusu Ağustos 1761'de İkinci Tezke-reci oldu. Kasım 1762'de kendini hasta göstererek Birinci Tezkereci olması nedeniyle görevden alındı. 1765'de Mâlîye Tezkerecisi 1768'de Birinci Tezkereci ve 1771'de ek olarak Başmuhasebe Yardımcısı, 1772'de Ordu'da Başkan Yardımcısı, 1773'de Baş Defter Tutucu ve 1774'de Dışişleri Bakanı oldu. 1774 Rusya harbine delege olarak tek başına gitmek istememesi nedeniyle de İkinci Delege oldu. Ateşkes imzalanmasıyla dönüşte Küçük Çekmece'de görevden alındı. 1775'de Tapu Dairesi Başkanı daha sonra Belediye Başkanı ve Baş Muhasebeci olmuştur. 1778'de Rusya ile müzakerelere görevi verilip sonunda 1782'de yine Belediye Başkanı olduysa da kendisine inme gelerek felç oldu. Dört sene yatakta kalıp 30 Haziran 1786'da ölmüş ve Ayrılık Çeşmesi'ne gömülmüştür. Ustalık ve hüner sâhibi olup üslubu güzeldi.

İlyas Paşa – Kolçak - Hotin Kıdemli Yüzbaşı olup 1732'de Tuğgenerallik ile Yanya Sancağı, Hotin koruyuculuğu koşuluyla verildi. 1736'de vezir rütbesi aldı. 1739'de harp zamanında Hotin kalesi muhafızlarının azlığı nedeniyle kaleyi düşmana teslim etti ve kendisi de öldü. Haydarpaşa'da gömülüdür.

İbrahim Paşa – 1816'da doğmuş, sarayda Enderun'a alınmış ve böylece ilerleyerek Sultan Abdülmecid'e yâver olmuştur. Daha sonra saray müzisyenliğinde subay olmuştur. 1866'da general ve Saray Müzisyenleri komutanı ve sonra Tuğgeneral olmuştur. Nisan 1879'da atmış yaşında iken ölmüştür. Haydarpaşa'da gömülüdür. İyi bir müzisyendi, alçak gönüllü ve iyi huylu idi.

Ahmed Tevfik Paşa - Askerlikten yetişip Albay ve Tümgeneral ve Korgeneral oldu. 1859'da Altıncı Ordu Komutanı oldu ve Şubat 1859'da vezirlikle Altıncı Ordu Mareşali ve Bağdat Valisi olmuştur. Mart 1862'de görevden ayrılmış ve Ocak 1864'de Ankara Valisi ve Haziran 1867'de Konya; ve Ağustos 1871'de Suriye Valisi olup haftasında görevden alınmıştır. Mart 1875'de Diyarbakır Valisi oldu ve 1876'da yine görevden alınarak 17 Mart 1278'de öldü. Haydarpaşa'da gömülüdür. Kötü bir davranışı görülmemiştir.

Hâfız Ahmed Kâmilî Efendi - Annesi Kırmılıdır. Küçük yaşta sarayda Enderun'a girerek çavuş olmuştur. Sesinin güzel olması nedeniyle şarkıcı ve usul bilme becerisinden keman ustası Hıdır Ağa ve Âmâ Corcizâde ile birlikte oldu. Böylece müezzin ve bir süre sonra da baş müezzin olarak

ödüllendirildi. Sultan Birinci Abdülhamid devrinde ikinci imâm ve öğretmen olmuştur. 1795'de Edirne Pâyesi (rütbe) verilmiş ve 19 Kasım 1795'de saray birinci imamı olmuştur. Mekke-i Mükerreme ile İstanbul payelerini de bu yıllar içinde almıştır. 1809'da Anadolu Sadrazamı olup iki sene sonra imamlık görevinden alınmıştır. Mayıs 1811'de Rumeli Kazaskeri (Ordu kadısı) oldu. 1813'de görevden alındı. 1817'de Rumeli Sadrazamı oldu. 1820'de ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Uzun ömrü sırasında baş ulemâ bile olmuştur. Sadrazamlığı karışık bir zamana rastlamıştır. Çok saf ve şakaya eğilimli seksenlik bir ihtiyardı.

Hacı Emin Mehmed Efendi – Aslen Gürcü olup Ahıskalıdır. Sarayda Enderun'da eğitimci olmuştur. Enderun'da iken Saray Hazînesi Kâtibi olmuş ve hocalıkla şöhet yapmıştır. 1783'de Galata ve sonra Medîne-i Münevvere Mollası olmuştur. 1798'de Mekke ve daha sonra İstanbul ve Anadolu payeleri ile ödüllendirilmiştir. 1809 yılında Anadolu Kazaskeri olmuştur. 2 Eylül 1811'de ölmüş ve Ayrılık Çeşmesi'ne gömülmüştür.

Leylâ Kadın - Sultan Üçüncü Osman'ın başkadınıdır. 1794 tarihinde vefât edip Ayrılık Çeşmesi'ne gömülmüştür.

Rıfat Kadın - Sultan Üçüncü Mustafa'nın dördüncü kadınıdır. Aralık 1803'de ölmüştür. Haydarpaşa'da gömülüdür.

Osman Paşa – Gümrükçü - Arapgirlidir. İstanbul'a gelip kapıcıbaşı, kasapbaşı ve sonra gümrükçü oldu. Arpa-emîni (Saray hayvanları yemlerinin yöneticisi) ve iki sene sonra Matbah-emîni (Saray mutfağı yöneticisi) olarak yüksek derecelere geldi. Yıllar boyunca burada kaldı. Daha sonra Tophane Vekili oldu. 1819'da Mühimmat (savaş malzemesi) Vekili olup bir sene sonra görevden alınarak Arapgir'e gönderildi. Bundan sonra vezirlikle Kars muhafızı 1823'de Bozöyük ve Kayseri'ye Sancak Amiri olup iki sene sonra görevden ayrıldı. Sonra Kars'a gitti. Daha sonra Karahisar'a yerleşti. 1828'de İstanbul'a gelerek Boğaz Muhafızı oldu. 1829'da ek olarak kendisine Teke Sancağı verildi. Bir sene sonra yalısına yerleşti. 17 Eylül 1839'da ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Zengin ve tedbirli bir kişiydi.

Yaver Paşa – Harb Okulu'ndan ilk çıkan subaylardandır. Aslen Çerkez'dir. Önyüzbaşı rütbesine kadar sarayın Nizâmiye taburlarında rütbesi yükselip Ekim 1853'de sarayın Beşinci Piyade Alayı'nın birinci taburuna Binbaşı ve bu sırada Şeş-Hane (namlusunda 6 tane yiv bulunan tüfek) taburlarının oluşturulması için görevlendirilmiştir. Taburları oluşturduktan sonra İkinci Şeş-Haneci Taburunun binbaşılığına getirildi, İzmir çevresinde ortaya çıkan eşkiyanın izlenmesi ile görevlendirilmiş ve 1861'de Beşinci Ordu Birinci Piyade Alayı'na Kaymakam olmuştur. Eylül 1861'de İkinci Ordu'nun Kurmay Başkanlığına getirilmiştir. Görevle Yenişehir çevresinde bulunduğu sırada Mart 1869'da kendisine korgenerallik rütbesi verilerek Üçüncü Ordu Kurmay Başkanlığına getirilmiştir. 1870 yılında Hassa Ordusu Kurmay Başkanlığı ile Tümen Komutanlığına görev değişik-

liği ile tâyin edilerek Tophane-i Âmire Korgeneralliği ile şereflendirilmiştir. Gene aynı yıl içerisinde vezirlik rütbesine yükselmiş ve Mareşallik Pâyesi verilmiş ve bütün Hassa Orduları ile Saray Nizâmiyesi Başkomutanlığı kendisine devredilmiştir. Görevi bıraktıktan sonra 1872'de Tophane-i Âmire Mareşalliğine ve birkaç ay sonra Beşinci Ordu Mareşalliğine getirilmiştir. 1873'de Adana Vilâyetine Vali tâyin olmuştur. Daha sonra Tanzimat Meclisinin Asker üyeliği ile görevlendirilmiş ve sonradan bu meclisin başkanlığına getirilmiştir. 1874'de ikinci kez Beşinci Ordu Mareşalliğine getirilmiş ve daha sonra da Dördüncü Ordu Mareşalliği ile görevlendirilmiştir. Erzurum Valiliği görevindeyken hastalanarak İstanbul'a geldiğinde mesleğinin zirvesinde iken ölmüş ve cenazesi Haydarpaşa Kabristanı'na götürülerek gömülmüştür.

Merhûm, eski haberleşme madalyaları ile süslü Osmânî nişanına sahiptir. Asker olarak ünü gerçekten çok yüksekti.

Hasan Efendi - Kâmil Paşa'nın damadıdır. Kaleminden yetişip hoca oldu. Bir ara Bendler inşaatının kontrol amirliğini yaptı. Ağustos 1786'da Teşrifat Görevlisi oldu. 1788'de Devlet Tarihçisi Yardımcısı ve Teşrifât Görevlisi oldu. 1890 yılından sonra Mutfak Sorumlusu olmuştur. Temmuz 1897 başında ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür.

İbrâhim Sarım Paşa - Sultan Abdülmecid devrinde Ayasofya türbedarlarından Hâfız Mûsâ Efendi'nin oğludur. 1801'de doğmuş ve Dîvân-ı Hümâyün kalemine devam ederek başkâtip Necib Efendi'ye damat olmuştur. Sonra hocalık rütbesine ve Âmedî (gümrük) halifeliğine ulaştı. Nisan 1828'de Arazi Vergi Dairesi Başkanı olmuş ve 1829'da Halil Paşa'nın vekilliğinde Başkâtip hizmetiyle Rusya'ya gidip, gelmiştir. 1830'da küçük Esnaf Muhasebecisi ve 1832'de tekrar Arazi Vergi Dairesi Başkanı, Âmedî-i Dîvânı Vekili oldu. 1833'de Aklâm-ı Seb'a (hat sanatının yedi türünü öğreten) hocası, Aralık 1834'de Divan Kalemi Başkan Vekili 1837'de Divan Kalemi Başkanı ve sonra Hâriciye Müsteşarlığı ünvanıyla Londra Sefiri oldu. Aralık 1838'de Büyük Meclis üyesi ve Dahiliye Müsteşarı oldu. Haziran 1839'da Sedâret Müsteşarı olup bir süre sonra görevden alındı. Daha sonra İran Sefiri ve dönüşünde Saydâ (şeyh) Defterdarı olup bir yıl sonra görevden alındı. Mayıs 1842'de Büyük Meclis üyesi ve Haziran 1842'de Ticaret Vekili ve Aralık 1842'de Hariciye Vekili olup 1843'de görevden alınmıştır. Ekim 1843'de Büyük Meclis üyesi ve sonra Kasım 1844'de Londra Sefiri ve Ekim 1845'de Paris Sefiri olmuştur. Sonra Şubat 1846'da Ticaret Vekili ve Mayıs 1846'da ise ek olarak Ziraat Vekili ve Ağustos 1846'da Gümrükler Başkanı olmuştur. 1846'da rütbesi yükseltilecek Sedâret Müsteşarı ve 1847'de vezirlik rütbesi ile Maliye Vekili oldu. 8 Şubat 1848'de Büyük Meclis Başkanı ve sonra Sadrazam oldu. Daha sonra görevden alındı. O yıl Bursa Valisi olup Eylül 1852'de görevden alındı. 1853'de Trabzon Valisi olup o yıl içinde görevden alındı. 30 Ağustos 1854'de ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Kâtip, genel siyaset işlerini bilen, her işe akli eren, öfkeli, doğru ve namuslu bir kişiydi.

(Devam Edecek)

Laleli Camii ve Külliyesi 1749-1755

Yazan: H.Veysel Güteryüz

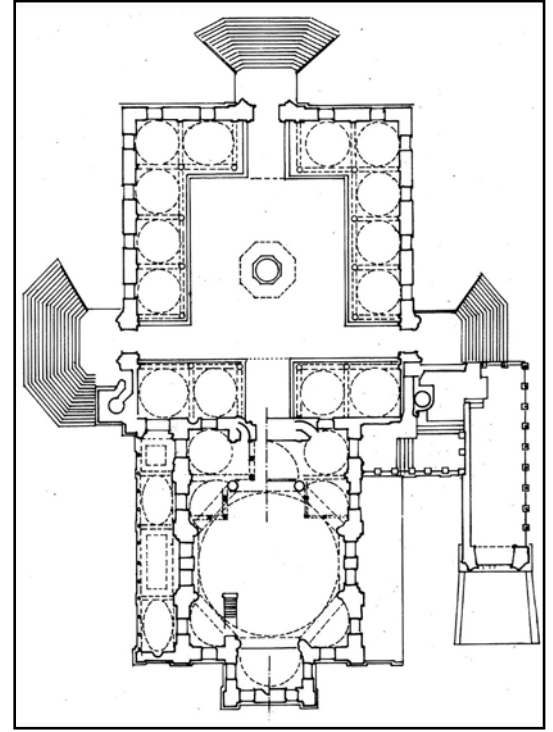
Lâleli Camii ve külliyesi, aynı isimle anılan semtte, tramvay yolunun geçtiği Ordu Caddesi üzerindedir.

1730-1764 yılları arasında inşa edilen külliye; cami, medrese, imaret-aşhane, han, çarşı, dükkanlar, çeşmeler, sebil, türbe ve mumhaneden oluşmaktadır.

Külliye, İstanbul'un dört ayrı semtinde dört tane cami inşa ettiren Sultan Üçüncü Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Bu dört cami, Ayazma Camii, Lâleli Camii, yeni Fatih

Camii ve Kadıköy'deki İskele (Sultan Üçüncü Mustafa) Camii'dir.

Sultan Üçüncü Mustafa, bugün Lâleli olarak anılan semtte bulunan bir çeşmenin yanındaki Ali Ağa Bostanı'nı H.1173 (M.1759) yılında satın almıştır. Sâliha Sultan'ın kethüdası Ali Ağa bina emîni olarak tayin edildikten sonra, Ali Ağa Başmîmar Kara (Hacı) Ahmet Ağa'dan bu araziye yapılacak olan külliye'nin plânlarını hazırlamasını istemiştir. Mîmarbaşı araziyi iyice inceledikten sonra,

bir plân hazırlamış ve plân Sultan Üçüncü Mustafa'ya sunulmuştur.

Sultan plânı beğenerek onayladıktan sonra, inşaata başlama emrini vermiştir.

23 Şaban 1174 (28 Mayıs 1761) günü Ayasofya Şeyhi'nin dualarıyla temel kazım işlemine başlanılmıştır.

Caminin inşaatı devam ederken, yol-suzluklara karıştığı anlaşılan bina emîni Ali Ağa aynı yıl içerisinde azledilmiş ve yerine eski kethüda Yusuf Ağa getirilmiştir.

Cami H.1177 (M.1763) yılında tamamlanarak, bir Cuma günü Sultan Üçüncü Mustafa'nın camide namaz kılmasıyla ve büyük bir merasimle ibadete açılmıştır.

Caminin inşa edildiği alanda Lâleli Baba isminde bir velînin türbesi bulunduğu için camiiye Lâleli Camisi adı verilmiştir.

"Bir rivayete göre; bu arazide Lâleli Baba isminde bir velî yaşamaktaymış. Bunu duyan Sultan velîyi çağırarak kendisi ile görüşmek istemiştir. Sultan, Lâleli Baba'nın sohbetinden memnun kalmış ve onunla daha sık görüşmek istediğini belirtmiştir.

Sohbet sırasında Sultan, Laleli Baba'ya;
-Efendi baba, bu dünyada en güzel şey nedir? Diye sormuş ve Lâleli Baba'da,
-Bu dünyada en güzel şey, yiyip, içip, def-i hâcet (büyük apdest) yapabilmektir. Diye cevap vermiştir.

Dış avlunun cadde tarafındaki kapısı.

Sultan bu cevabı beğenmiyerek,
-Senin gibiler için bu doğru olabilir. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten benim için ne olabilir? Demiştir.

Lâleli Baba sözünde ısrar edince, Sultan;
-Bana dua edeceksen ne söylersin? Diye sormuş. Baba ise;

-Rahat yemeniz, içmeniz ve sonra def-i hâcet yapmanızı dilerim. Diye cevap vermiştir.

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Sultan ağır bir kabızlığa yakalanmış ve Lâleli Baba'nın sözlerini hatırlayarak kendisini saraya çağırılmıştır.

Baba'dan kendisi için dua etmesini ve iyileştirmesini isteyince, Baba bunun karşılığında yeni yapılan camiye kendi adının verilmesini istemiştir."

Yukarıda anlattığımız rivayet doğru ya da hayal mahsûlü olabilir. Ancak inşa edilen camiye Lâleli Camii adı verilmiştir. Avlusu içerisinde Lâleli Baba'nın kabri bulunmaktaydı. Cami ve külliye'nin son zamanlarda yapılan onarımı sırasında, Lâleli Baba'nın kabri Genç Türk Caddesi üzerindeki Kemal Paşa

Camii'nin hazîresine nakledilmiştir.

Hadîkatü'l Cevâmî'de Lâleli Camii hakkında aşağıdaki bilgi bulunmaktadır:

"LÂLELİ CAMİ'İ

Bânisi cennet-mekân Sultân Mustafâ Hân-ı Sâlis hazretleri olub, mahfil-i hümayûn ve mü'ezzin mahfili ve iki tarafında mahfilleri vardır. İtmâm-ı binası Müfti Es'ad Efendizâde Fitnat Hanım ki, ismi Emetullah'dır, târih demiştir:

Mu'alla camî' ra'nâ-yı Sultân Mustafâ'dır bu. 1177

Sağ minaresi beraber bina olunub, sol minaresi altı sene mürurunda ihdas olunmuşdur, 1183. Câmî-i mezbur birer şerefeli iki minarelidir. Mâhiyyesi kendi vakfındandır. İmaret ve türbe ve sebîl ve çeşmeler ve muvakkithâne ve ve imâm ve mü'ezzin hücreleri vardır. Ve etrafında medreselere ve tekyelere imâretten aş ve etmek ta'yîn olunmuşdur. Hibetullah ve Mihrimâh ve Mihrişâh ve Fatma sultânlar büyük türbede medfûnelerdir. Ve Şâhzâde Sultân Mehmed dahi anda medfûndur. Bu merhûmân-ı mezburân sâhib-i hayrın

evlâdlarıdır. Ve sâhib-i hayr müşârün-ileyh dahi

İz câ'e Rabbehu bi-kalbin selîtn.

1187 târihi zi'l-ka'desinin yedinci cum'a günü vefat edüb, evlâdları yanında azm-ı cinân eyledi ve sandukasına kendi icâdı olan destâr-ı acibü's-şekl vaz' olunmuşdur. Türbe-i sâniyyesi hasekilere mahsûsdur. Ve türbe hâricinde dahi iki aded muslukları vardır. Mahallesi yokdur.

Şehîden azm-i firdevs eden Sultân Selîm Hân-ı Sâlis ibn-i Sultân Mustafâ hazretleri dahi pederi türbesinde medfûndur."

Laleli Baba'nın başka bir yere nakledilen türbesi.

CAMİ

Cami, eğimli bir araziye yapıldığından, avlunun yatay bir düz-lemde olabilmesi için, eğimli tarafında bir boş bodrum yapılmıştır. Bu bodrum daha sonraları çarşı haline getirilmiştir.

Caminin dış avlusunun üç tane kapısı vardır. Avlunun sağ köşesinde bulunan, Ordu Caddesi'ne açılan kapısının her iki yanında birer ince çeşme vardır ve buradan bir merdivenle dış avluya girilmektedir.

Külliye'nin dış avlusu içerisinde, cami, imaret-aşhane, hünkâr köşkü, abdest muslukları, helâlar, su deposu, muvakkithane, çarşı ve cami çalışanları için meşrûta (lojman) bulunmaktadır. Dış avlunun dışında, kuzey tarafında ise avlu duvarına bitişik olarak mumhane vardır. Mumhanenin kuzeyinde "Taş Han" adı verilen han bulunur.

Dış avlunun dışında, batı yönünde Ordu

caddesinin yanında ise, türbe, bir çeşme ile sebil bulunmaktadır. Medrese ise zaman içerisinde harap duruma geldiğinden yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır.

Zeminden yüksek, fevkanî olarak inşa edilmiş olan caminin iç avlusunun üç kapısı vardır ve buraya yelpaze biçimindeki 14 basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır.

Revaklı iç avluda üç yönde oniki adet mermer sütunun taşıdığı onüç adet kubbe vardır.

Son cemaat yerinin her iki tarafında gövdesi çokgen olan tek şerefeli birer minare vardır. Doğu yönündeki minare Hünkâr Köşkü'nün rampası içerisinden yükselmektedir. Şerefelerinde düğümlü, geçmeli ve ajurlu şebekeler bulunur. Minarelerin üzerinde yivli taş külahlar bulunmaktadır.

Sağ tarafta bulunan minare, caminin inşaatı ile birlikte yapılmış ve sol taraftaki ise caminin inşaatı bittikten altı yıl sonra yapılmıştır.

Batı yönündeki minarenin kaidesinde H.1193 (M.1779) tarihli iki adet güneş saati bulunmasına rağmen, caminin son restorasyonu sırasında taşların temizlenmesi için traşlanması nedeniyle yok edilmişlerdir. Güneş saatlerinden geriye taş üzerinde birkaç çizik kalmıştır.

Cami binasının dış duvarlarında kuzey ve güney cephelerinde dokuzar kemerle birer galeri vardır. Bunların alt kısımlarında abdest muslukları yer alır.

Revaklı iç avlunun ortasında bulunan şadırvanın kubbesini sekiz ince sütun taşımaktadır. Kubbenin iki tarafında yuvarlak kemerler bulunur. Yuvarlak olan su haznesi mermerden yapılmıştır. Haznenin üzerinde Barok üslubunda bir şebeke vardır.

Son cemaat yerinde dört adet mermer sütunun taşıdığı beş adet kubbe bulunmaktadır. Ortasında cümle kapısı ve her iki tarafında yan galerilere açılan yuvarlak kemerli küfeki taşından yapılmış birer kapı bulunmaktadır.

Son cemaat yerinin sol tarafındaki kapıdan Hünkâr Mahfili'ne bir rampa ile çıkılmaktadır.

Cümle kapısının her iki yanında birer mihrapçık vardır. Bunların üzerindeki pencereler balkon şeklinde ve Barok üslubunda birer mükebbire oluşturmaktadır.

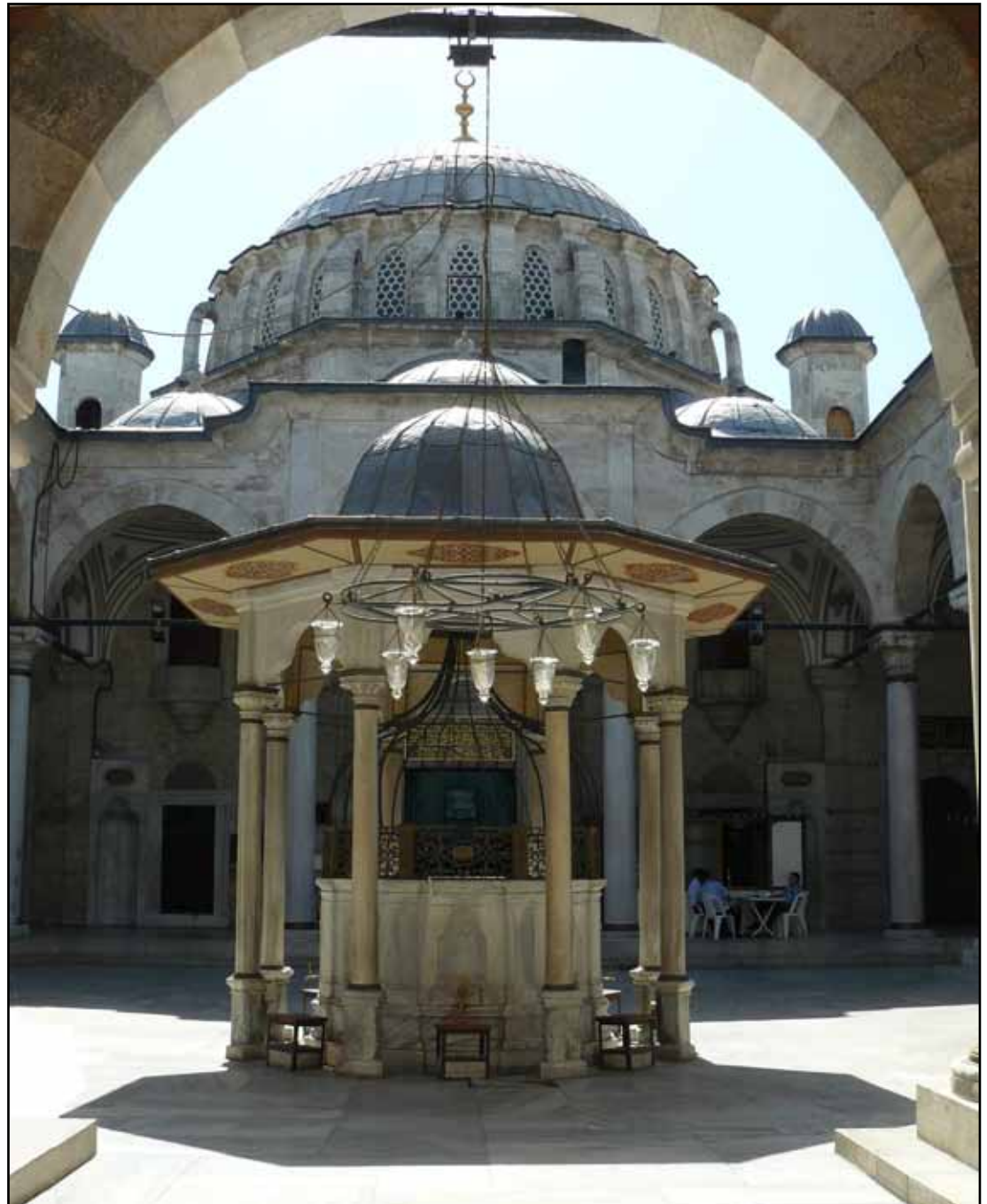
C ve S kıvrımlı bir taca sahip olan cümle kapısının üzerinde Arapça bir tamir kitâbesi vardır.

Kitâbenin tercümesi ise şöyledir:

«Bu hayrat ve hasenatin sahibi cenneti ve yüksek dereceleri isteyen, mağfiret edici Allah'ın rahmet basamaklarına tırmanmış merhum ve mağfur sultan Üçüncü Mustafa bin Ahmet bin Mehmet handır. Allah hepsini cennetlerinde iskân etsin. Bu camii şerifin tamiri H.1197 (M.1782) yılında yapılmıştır.»

Caminin harimi kare şeklinde olup, mihrap tarafında dikdörtgen bir çıkıntıya sahiptir.

Tek kubbeli olan caminin kubbesi sivri kemerler üzerine oturtulmuş ve ikisi kuzey

Caminin iç avlusundaki şadırvan ve revaklı avlu duvarı.

yanında, ikisi mihrab çıkıntısının iki yanında ve yanlarda duvar yüzeylerinde olan sekiz paye tarafından taşınmaktadır.

Kubbenin kasnağında 24 adet pencere vardır. Cami 105 adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Ana kubbe, dördü köşelerde ve ikisi mihrap eksinende olan altı tane yarım kubbe ile desteklenmektedir. Yarım kubbeler, cümle kapısı tarafındaki ince iki mermer sütun ile

duvarların içine kısmen gömülmüş olan altı adet payanda üzerine oturtulmuşlardır.

Kuzeyde, son cemaat yerinin bulunduğu duvarın iki köşesinde birer küçük kubbe daha vardır.

Caminin cümle kapısı tarafındaki 14 sütun Hünkâr Mahfilî ile müezzin mahfilini taşımaktadır.

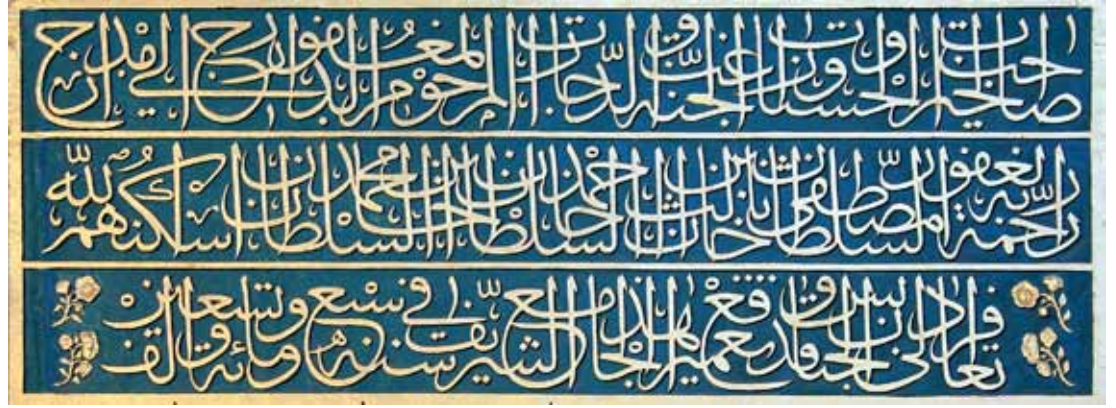
Duvarlar ve kubbe eteklerinde beş sıra pencere vardır. Alt sıradakiler dikdörtgen ve üst sıradakiler ise yuvarlak kemerli olup, alçıdan yapılmışlardır. Yan duvarlarda yer alan üçüncü sıra pencereler yuvarlaktır.

Caminin bütün duvarları renkli somakilerle kaplanmıştır.

Siyah mermerden yapılmış ve yeşil, kırmızı ile lacivert somakilerle süslenmiş olan mihrabın iki yanında birer sütun vardır. Ortasında zincire bağlı sarkan altın yaldızlı bir kandil motifi bulunur.

Son cemaat yeri ve mükebbire.

Sâhib-ül Hayrât-i vel Hasenât ve Râgib-ül Cennet-i ved-derecât El-Merhûm El-Mağfûr İlâ Rahmet-i Rabbihi-l Gafûr Es-sultân Mustafâ-i Sâlis Hân Bin Es-sultân Ahmed-i Sâlis Hân Bin Es-sultân Mehmed-i Râbî Han Eskenehümullâhü Teâlâ fi Cennâtil Firdevsi Kad Veka'a Et-ta'mîr-i Hâzel Câmî-işşerîfi Fî Seneti Seb'a ve Tis'in ve Mie ve Elf

Hayırlar ve hasenatlar sahibi, cenneti ve cennetin derecelerini arzulayan, merhum ve mağfur, affı bol olan Rabbinin rahmet yollarını aşındıran, Sultan Mehmet oğlu, Sultan Ahmet oğlu, Sultan Mustafa Han-Allah onları Firdevs cennetlerinde ağırlasın-bu caminin tamirini H.1197 (M.1782-83) yıllarında tamamlattı.

Mermerden yapılmış olan minber renkli somakilerle süslenmiş ve yuvarlak kemerlidir. Her iki tarafında Sultan Üçüncü Mustafâ'nın birer tuğrası bulunur. Köşk kısmı yuvarlak kemerli dört sütun üzerindedir. Köşkün üzerinde onikigen biçimli bir külah bulunur.

Ahşaptan yapılmış olan vaiz kürsüsünün üzeri sedef kakmalıdır.

Caminin yanındaki Hünkâr Kasrı'na yuvarlak kemerli bir kapı ile bağlanmış olan ve sütunlar üzerinde olan Hünkâr Mahfilî, cümle kapısı tarafındadır ve altın yaldızlı bir şebeke ile çevrelenmiştir.

Müezzin mahfilî ise Hünkâr Mahfilî'nin yanında ve sütunlar üzerindedir. Her ikisi de cümle kapısı tarafında U şeklinde yer almaktadır.

Müezzin mahfilinin kapısının üzerindeki duvarda renkli taşlardan oyma ve kakma çeşitli panolar bulunur.

Cami, yapımından üç yıl kadar sonra, "Küçük Kıyamet" adı verilen, "1766 İstanbul depremi" ile büyük ölçüde zarar görmüştür. Ancak, deprem nedeni ile İstanbul harabeğe dönmüş ve Fatih Camisi tamamen yıkılmış olduğundan, Sultan Üçüncü Mustafa zarar gören binaların onarımı ve yıkılan Fatih Camisi'ni yeniden inşa ettirmeye başladığından Lâleli Camisi'nin onarımını ihmal etmiştir.

Zamanla iyice harap duruma gelen cami, 19 yıl sonra Sultan Birinci Abdülhamit zamanında 1782 yılında büyük ölçüde onarılmış-

Caminin içi ve mihrabı.

tır. Onarıma ait kitâbe Arapça olarak cümle kapısının üzerindedir.

Günümüzde çarşı olarak kullanılan caminin altındaki bodrum ilk zamanlarda boş durumdaydı.

Bir rivayete göre, cami Bizans devrinden kalma bir binanın üzerine inşa edilmiştir. Bodrum ise bilinmeyen bir görev yapmak üzere oluşturulmuştur. Bazı tarihçiler burada bir çarşı bulunduğunu söylemekteyseler de bu bodrum uzun yıllar boş kalmış ve serserilerin barınağı olmuştur.

1957-1958 yıllarında Ordu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında dış avlu duvarı geri çekilmiş, bodrum temizlenerek açılmıştır. Avlu duvarına bir sıra dükkan yapılmış ve avlunun altındaki bodrum katına çok sayıda dükkan yapılarak bir çarşıya dönüştürülmüştür.

Çarşı dış avluya iki kapı ile bağlanmıştır. Kapılar yuvarlak kemerli ve dövme demir kanatlıdır.

Burada kalın duvar ve payeler arasında ahşap bölmeli dükkanlar bulunur.

Çarşı kalın kemer ve tonozla örtülmüştür. Beden duvarlarının altında yuvarlak kemerli tepe pencereleri bulunur. Caminin doğu yönündeki Fethi Bey Caddesi tarafındaki dış avlu duvarında bir sıra dükkan daha vardır.

İMARET VE AŞHANE

Lâleli Camii'nin dış avlusunun kuzey-batı duvarı köşesinde aşhane-imaret bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı bir iç avlusu vardır.

Vaminin içinden diğer bid görünüm.

Caminin hünkar mahfeli.

Binada, fırın, mutfak, yemekhane, kiler ve görevliler için barınma mekânları (meşrûta) vardır.

Yuvarlak kemerli kapısının iki yanında birer köşeli sütun bulunur. Üzeri açık olan iç avlu revaklıdır. Avlunun solunda iki kapı ve sağında bir kapı bulunur. Avlunun solunda aşhane ve sağında ise imaret yer almaktadır.

Fırın üç ocaklıdır ve bunlardan ikisi kare biri ise sekizgendir. Mutfak ise fırının bitişiğindedir. Buraya avludan yuvarlak kemerli kapı ile geçilir.

Yemekhane, binanın batısında yer alır. Burası dikdörtgen plânlıdır. Görevliler için ayrılmış olan yer, bir merdivenle çıkılan üst kattadır.

İmaret ve aşhane günümüzde "Ebu'l Vefa Vakfı" tarafından kullanılmaktadır.

ÇEŞME VE DİĞER BİNALAR

Dış avlu duvarının doğusundaki dükkânların arasında bir sivri kemerli çeşme vardır. Ayna taşı iki yanda sütunlarla sınırlandırılmıştır ve dilimli kaş kemerli olarak

Kubbenin ortasındaki süs.

Günümüzde bir vakfın kullanımında olan medrese.

mermerdendir. Ortasında kabarık rozet, iki yanında ise servi ağacı motifleri vardır. Altında ayaklı ve köşeli bir kurnası vardır. Sol altta "Bismillahirrahmanirrahim, Fihî şifâ'un li'n-nâsî, Kâlellahü Teâlâ. Selâmün aleyküm tıbtüm fe'dhulühâ hâlidîn

Sadaka'llâhü'l azîm." yazısı vardır.

Hazîrenin ve türbenin bulunduğu avlunun duvarı üzerinde H.1219 (M.1804) yılında Âdilşah Kadın için açılmış olan hâcet penceresinin iki yanında barok üslubunda ince uzun birer çeşme vardır.

Dış avlunun Ordu Caddesi tarafındaki kapısının iki yanında ince uzun birer çeşme daha bulunmaktadır.

Caminin minberi

Dış avlunun batı tarafında büyük bir su haznesi bulunur ve bunun önünde bir sıra abdest musluğu yer alır.

Helâlar ise kuzey-batıdaki avlu kapısı önündedir ve buraya merdivenle inilmektedir. Yuvarlak kemerli bir kapıdan helâların bulunduğu bölüme girilir.

Helâlar, günümüze eski şekliyle gelebilmiştir. U şeklinde sıralanan on beş hücreli helânın yuvarlak kemerli kapıları vardır.

MUVAKKITHANE

Muvakkıthane, dış avlunun batı yönündeki rampalı yolun başlangıcındadır. Dikdörtgen plânlıdır ve taş söveli kapı ve pencerelere sahiptir. Günümüzde, 1770'li yıllarda yapılan eklentilerle imam ve diğer görevlilerin meşrûtası olarak kullanılmaktadır.

SEBİL

Sebil, Lâleli Camii'nin altındaki çarşının batı yönündeki kapısının yanında ve Ordu Caddesi üzerinde otobüs durağının arkasındadır. Sebil türbeye bitişiktir. Saçaklı dışa taşkın beş cepheli olarak Barok üslubunda yapılmıştır. Sebil, dilimli cepheli ve zeminden yüksektir. Kubbesi geniş saçaklıdır.

Cephelerinde demirden dökme ve oymalı şebekeler vardır ve altı tane su verme penceresidir. Altı adet mermer sütuna sahiptir. Başlıkları oymalı şebekelerin, alt ve üst kısımları yuvarlaktır. Saçağın altında köşeli ve yivli süslere sahip sebilin her yüzünde ayetlerden ikişer satırlık kitâbeler bulunur.

TÜRBE

Türbe, caminin batısında dış avlunun dışında ayrı bir avlu içinde ve ongen planlıdır. Üzeri kubbe ile örtülüdür ve önünde üç par-

Tarihi tuvaletler.

Caminin arka tarafındaki Taşhan'ın iç avlusu.

çalı bir revak vardır. Türbenin üç cephesi dışarıya Ordu Caddesi'ne doğru taşkındır. Türbenin her cephesi iki sıra pencerelere sahiptir.

Cadde tarafındaki alt sıra pencereler bakış kemerli, diğerleri dikdörtgen ve üst sıra pencereler ise yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır.

Türbenin içerisinde bir mihrap ve bunun her iki tarafında mermer panolar bulunur.

Duvarları alt sıra pencerelerinin üst hizasına kadar 16. Yüzyıl İznik çinileriyle kaplanmıştır. Çinilerin Üsküdar Sarayı'ndan sökülerek buraya getirildiği sanılmaktadır.

Türbenin içerisinde sekiz tane ahşap sanduka vardır. Bunlar, Sultan Üçüncü Mustafa, Sultan Üçüncü Selim, Sultan Üçüncü Mustafa'nın çocukları olan Şehzade Mehmed, Hibetullah Sultan, Mihrişah Sultan, Şerife Havva Sultan, Fatma Sultan ve Beyhan Sultan'a aittir.

Türbenin sağında bitişik olarak kare planlı bir türbe daha vardır. Bu türbe on adet mermer sütunlu bir kubbe ile örtülüdür.

Türbede Sultan Üçüncü Mustafa'nın ka-

dınlarından Aynülhayat Kadın ile Sultan Üçüncü Selim'in başkadını Lefuzar Kadın yatmaktadır.

Türbedar odası avlunun batısındadır ve üzeri tonoz örtülüdür.

Avlu duvarı önünde, kapıdan girişte sağda, madeni şebekeli bir açık türbe daha vardır. Bu türbede H.1218 (M.1803) da ölen Âdilşah Kadın yatmaktadır. Bunun hemen yanında avlu duvarına açılan metal şebekeli hâcet penceresinin dışında ve iki yanında, daha önce de belirttiğimiz gibi, ince birer çeşme bulunur. Bu pencere H.1209 (M.1804) yılında açılmış ve çeşmeler yapılmıştır.

MEDRESE

Külliyenin dış avlu kapısının dışında ve doğusunda Fethi Bey Caddesi'nin yanında bulunmaktaydı. Önünde Ordu caddesi bulunan medresenin temelini 1760 yılında atıldığı, dokuz adet odası ile bir deshaneyle sahip bulunduğu kayıtlarda belirtilmektedir. Medresede ayrıca bir kütüphane de bulunmaktaydı. 1894 depreminde harap olan medrese 1911 'de yanmış ve harabe haline

gelmiştir.

Bu harabenin yerinde, yangında evsiz kalanlar için yaptırılan "Harikzedegân" apartmanları inşa edilmiştir. İşletmesi Türk Hava Kurumu'na verildiğinden çevrede "Tayyare Apartmanları" olarak anılmıştır. Daha sonra özel sektöre satılan bina restore edilip çeşitli tadilatlar yapılarak otele çevrilmiştir. Günümüzde özel bir şirkete ait otel olarak kullanılmaktadır.

TAŞHAN

Külliyenin kuzeyinde dış avlunun dışında bulunan han Taşhan olarak tanınmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda Sipahiler, Çukur Çeşme, Katırcıoğlu Hanı isimleriyle de anılmaktadır.

İki cepheli olan hanın bir kapısı Fethi Bey caddesine açılmaktadır. Kapı kesme taş örgülüdür. Hanın diğer cepheleri taş, tuğla almalı örgülüdür. İki katlı olan hanın üç adet avlusu vardır. Fethi Bey Caddesi tarafındaki kapıdan girildiğinde önce ince uzun bir koridora geçilir ve buradan büyük avluya girilir. Avlu 27mx14m. boyutlarında dikdörtgen biçimlidir. Avlu revaklıdır. Revaklar beşik tonoz, odalar ise aynalı tonozludur. Buradan tekrar batı yönünde gidildiğinde bir koridorla ikinci bir avluya ulaşılır. Bunun da güneyinde üçüncü bir avlu daha bulunmaktadır. Batı yönündeki koridordan devam edildiğinde hanın arka kapısına ulaşılır. Çarşı olarak kullanılan hanın kemerleri yuvarlak ve tuğladan yapılmıştır. Pencereleri dikdörtgen, kapılar ise yuvarlak kemerlidir.

MUMHANE

Mumhane, Lâleli Camii'nin kuzeyinde, dış avlusunun dış tarafında ve dış avlu duvarına bitişik olarak yer almaktadır. Mumhânenin, ön tarafında açık bir avlu ve arka tarafında aynalı tonoz örtülü kapalı bir mekân vardır. Caminin içerisindeki küçük ve büyük, değişik çaptaki mumlar burada dökülmekteydi. Hatta eskiden diğer camilere de mumlar buradan gitmekteydi.

Mumhane günümüzde özel bir firmanın işyeri olarak kullanılmaktadır.

Sebilin üstten görünümü.

Günümüzde otel olarak kullanılan, eski adıyla Tayyare Apartmanları.

İstanbul Çeşmeleri

TOPHANE ÇEŞMESİ

Ondokuzuncu yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden yabancılar arasında ayrı bir yeri olan ünlü Fransız yazarı Lamartine şöyle anlatıyor:

«... Beyoğlu sırtlarının eteğinde ve setlerinin üzerinde birçok top kundakları dizilmiş bulunan muhteşem bir topçu kışlası civarında karaya çıktık. Hind Pagodlarına benzer şekilde, Arap mimarîsi tarzında inşa edilmiş olup, göz alıcı renklere bürünmüş, oymalı mermerden cephesi, ipekten bir zemin üzerinde ince bir dantela gibi duran büyük bir çeşme, sularını meydana akıtıyordu. Meydan, ticaret eşyası, denkler, beygirler, sahipsiz köpekler ve gölgede yere çömelmiş tütün içen adamlarla doluydu.»

Lamartine'in dış görünüşüne bakarak yanıdığı ve «Arap mimarîsi tarzında inşa edildiğini» yazdığı çeşme, Tophane çeşmesidir.

Tophane'de Kılıç Ali Paşa camii'nin kuzeyinde yer alan bu çeşme, 1732 yılında I. Sultan Mahmud tarafından yaptırılmıştır. İstanbul'un en yüksek çeşmesidir.

XVIII. asrın başlarında Tophane meydanı İstanbul'un en merkezî yerlerinden biriydi ve burada çeşitli dükkânlar bulunuyordu. I. Mahmud annesi Sâliha Sultan'a hediye ettiği 80 çeşmeyi besleyen Taksim suyu ile şehrin bol suya kavuşmasını müteakip şehirde adını ebediyen yaşatacak eserler bırakmak istemiş, bunlar arasında çeşmelerde karar kılmıştı, işte bu gaye ile inşa ettirilen Tophane çeşmesine yer sağlamak için önce, meydandaki dükkânlar yıktırıldı, bu dükkânların yerinde I. Mahmud ya da öbür adıyla Tophane Çeşmesi yükseldi.

Bu çeşmeyle birlikte Taksim Suyu Sistemi de devreye girmiş, hatta padişah Taksim'den suyu kendi eliyle salıvermiştir.

İnşasına emeği geçenler arasında saray başnîmari Mehmed Ağa'nın adı bilinen çeşme, yapısı bakımından III. Ahmed tarafından Üsküdar'da inşa ettirilmiş olan meydan çeşmesine benzetilmektedir.

Ancak bu çeşme ondan daha sadedir. Çeşmenin bütünüyle mermer olan 4 yüzü de birbirinin aynıdır.

Bu yüzlerde ortada sivri bir kemer, kemerin altında çeşme ve yalak, çeşmenin iki tarafında saksı içinde dalları yemişli, limon, armut, şeftali, nar ve ceviz gibi meyva ağaçlarını temsil eden kabartma motifleri bulunmaktadır. Çeşmelerin ayna kısımlarına ait tezyinata yine aynı motiflere birer servi ilâvesiyle yer verilmiştir.

Çeşmenin en üst kenarında Rumî motiflerinden meydana gelen bir su, dört cepheyi de çeşme çevre sarmakta, bunun altında yine bir kuşak halinde çeşitli meyva motifleri bulunmaktadır. Çeşmenin çatısı başlangıçta kurşun kaplı ve oldukça süslü, çataklı bir kubbe ile örtülmüş bulunuyordu.

Ancak daha sonraları bu çatı kaldırılmış, burası etrafı demir parmaklıklarla çevrili bir teras şekline sokulmuştur. Görünüşüyle çeşmenin sanat değerini azaltan ye çeşmenin diğer kısımlarıyla aynı değerde olmayan bu demir parmaklıklı çatı, İstanbul Sular idaresi tarafından 1957 yılında kaldırılmış, yerine bugünkü çatı konmuştur. Bu arada çeşme iyice onarılmış, onarım sırasında Belling'in yaptığı gravürlerden de faydalanılmıştır.

Çeşmenin her cepheye beşer mısralık ikişer satır halinde yazılan ve üst kısmını çeşme çevre dolayan tarih kasidesi, devrin üç ünlü şairi tarafından kaleme alınmıştır.

Bunlar, Mesnevî-i Şerifi Türkçe'ye çeviren ve 3 dilde yazdığı şiirlerle meşhur olan Nahîfî Süleyman Efendi, tarih kasideleri yazmakla şöhret yapan Rahmî Mustafa Efendi ve darüssaade ağası yazıcılarından Hanîf İbrahim Efendi'dir.

Çeşme, Üsküdar'daki III. Ahmed meydan çeşmesi ile mukayese edildiği takdirde, özellikle mermertıraşlık sanatı yönünden daha ağır basar.

I. Mahmud'un inşa ettirdiği, sanat bakımından değeri olan diğer çeşmeler Fatih, Dolmabahçe ve Taksim'de bulunmaktadır. Ancak bunlar Tophane çeşmesi kadar üstün vasıflara sahip değildir.

İki kapsamlı onarım görmüş; bunlardan ilki M. 1837 yılında gerçekleşmiştir. Gravürlerinden anlaşıldığı kadarıyla, çeşmenin üst örtüsü tamamen değişmiş ve teras çatı yapılmıştır, ikinci onarım M. 1956-1957 yıllarında, kentsel dönüşüm müdahaleleri kapsamında, İstanbul Sular İdaresi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu resto-

rasyonda tarihî gravürlerin sağladığı malzeme-ye uyularak saçak ve kubbe yeniden yapılmıştır. Üçüncü ve son restorasyon, Sabancı Grubu'na bağlı "Soka Su" tarafından M.2006 yılında gerçekleştirilmiştir.

Dört yüzlü çeşme kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin etrafına küçük kubbeler yerleştirilmiştir. Geniş saçığının köşeleri yuvarlatılmıştır. Saçağın alt kısmında kare ve dikdörtgen bölümler görülmektedir.

Saçığın cephelere karşılık gelen orta bölümlerinde oval bir madalyon etrafında bitkisel kabartmalar görülmektedir.

Yuvarlatılmış köşelere de benzer kabartmalar yerleştirilmiştir.

Saçığın altında rumilerden oluşan bir korniş ve altında mukarnaslı bir silme cepheyi dolanmaktadır.

Ceohelerde rokoko üslubunda süslemeler görülmektedir.

Mukarnaslı silmenin altında, on altı bitişik kemer motifinin içinde yer alan saksıdaki meyve kabartmalarından oluşan bir kuşak yapıyı dolanmaktadır.

Bu kuşağın altında yapıyı kuşatan iki satırlık kitabe kuşağı bulunmaktadır. Cephe boşluk

bırakılmaksızın süslenmiştir. Kitabe kuşağından sonra çeşmenin köşeleri pahlanmıştır.

Mukarnaslarla başlayan pahlı dar bölümlerde yuvarlak kemer içinde istiridye motifini bulanan nişler yerleştirilmiştir. İstiridye motifinin iki köşesine çiçek motifleri konulmuştur.

Nişin iç kısmında bir tepelikle sonlanan dalgalı kemer motifini, iki yanında ve ortasında birer tane olmak üzere üç rozet görülmektedir. Kurnası yoktur. Kurna olması gereken yerde S kıvrımları üzerinde stilize akantüsler bulunur. Nişlerin üzerinde dört satırlık kitabe bulunmaktadır.

Orta bölümde tepe kısmı bir düğümle sonlanan basık sivri kemerli nişler içinde birer çeşme bulunmaktadır. Ayna taşında dalgalı kemer motifini içinde bir rozet ve iki yanında birer servi motifini görülmektedir.

Üzerinde Nâhîfî isimli şâirin bu tarihi yazılıdır: *Dedi bir çeşme-i zîbâya Nahîfî târîh Rân-ı Hakda hasenât eyledi Sultan Mahmûd*

Anlamı: *Nâhîfî, güzel bir çeşmeye tarihini söyledi Allah yolunda Sultan Mahmud iyi ameller yaptı*

Kitabedeki beyitler aşağıdadır: *Çeşmeler bünyâd eyleyüb gûşa-be-guşa sû-be-sû*

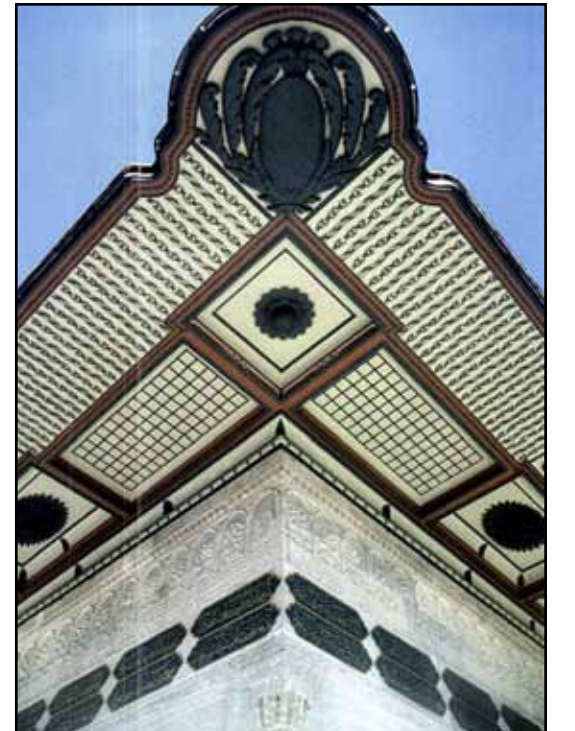
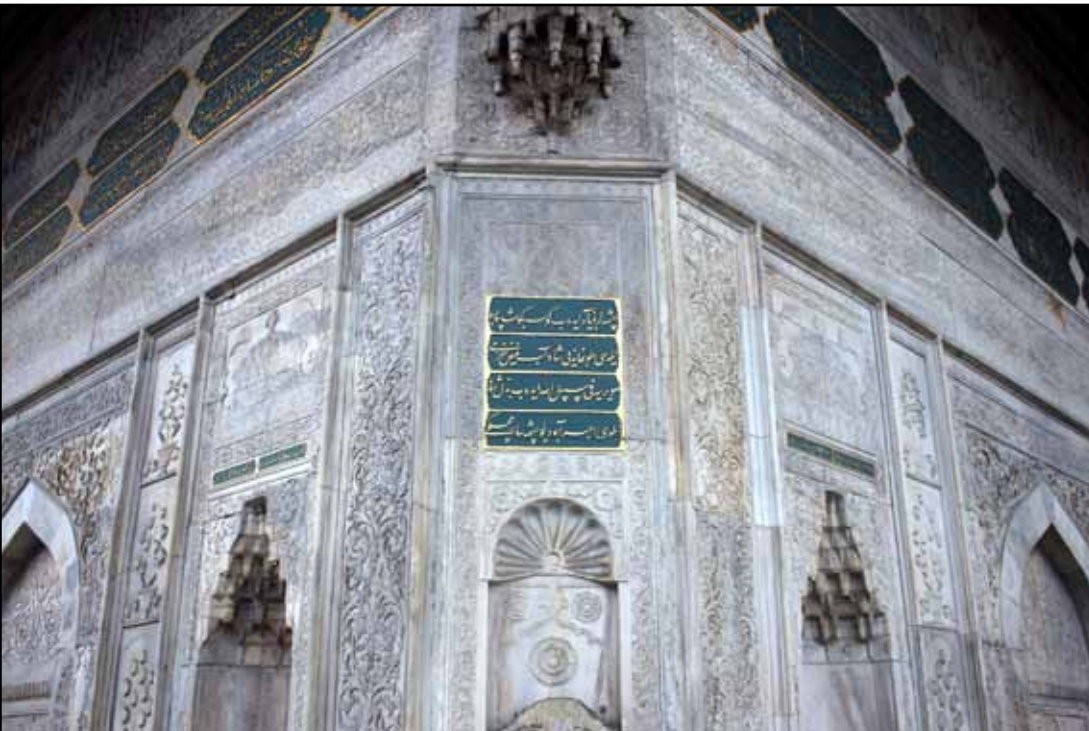
*Eyledi Tophâne'yi şâdâb-ı feyz-ü haremi
Su yerine fi-sebilullah edüb bezl-i nukûd
Eyledi icrâ bu dil-cû çeşmesâr-ı muhkemi
Habbezâ ser çeşme-i sâf-ü lâtif-ü hoşgûvâr
Aynıdır âb-ı hayât'ın menba'-ı müstakîmi
Rahm-i râna mvkî-i zîbâ binâsı dilgûşa
Her kim baktıkca def-eyler gönüllerden gamı
Mümkün olsa eyleseb bergâra rûzvâna su'al
Havz-ı Kevser'den midir bu âb-ı nâbîn makdemi
Teşnegâna Rahmi-yâ târihin işrâb eyledim
Sa'î edüb Sultan Mahmud etdi icrâ Zamzemî*

Anlamı:

*Köşeden köşeye, her tarafa çeşmeler inşa edip
Tophâne'yi suya doydurdu en uzak yerine kadar
Su yerine Allah yolunda bol para sarf edip
Bu sağlam, gönüllere ferahlık veren çeşmeyi yaptı
Ne güzel çeşme, temiz, hoş ve hazmı kolay
Temiz kaynağı, hayat veren suyun benzeridir
Rahmeti hoş, yeri güzel, binası ferahlık veren
Her kim baktıkça gönlünden kederi def eder
Mümkün olsa bir kere Rıdvân'a (*) sorsam soru
Kevser havuzu mudur bu saf suyun kaynağı
Yâ Rahmi susayanlara tarihini içirdim
Sultan Mahmud çalışarak akıttı Zemzemî
(*) Rıdvân: Cennet'in kapıcısı olan büyük melek.*

Celî (büyük) hat ile yazılı olan beyitler aşağıdadır:

*Şâh-ı ferhunde âlem sürûr Mahmûd-ü şiyem
Dâver-i seyf-ü kelâm sâhib-i baht mes'ud
Ede tevfik-i Hüdâ ol şih-i âlişânın
Konub konuba sen avn-i zaferle mersud
Ferr-ü iclâli olub mağtem-i baht-ü sa'îd
İzz-ü ikbâli ola munsâf-ı yemîn-ü sûd
Nev bahâr darb-ı efzâ gibi nakş-ı izhâr
Safha-i sâf rehâmında bedîdar şühud
Berr eder semâyı Zemzem-i hamd-ü senâ
Vârid-ü sâdr edüb şükr-ü sipâs ile served
Emr-ü îcabdır o Sultan-ı celîl-ül şâna
Edeler hasr-ü duâ etmede bezl-i mechud
Devât-ü saltanat ve ömrün efzûn etsün
Mâlik-ül mülûk hakkı ol hüdâ-yı ma'bud
Sıhhat-ü âfiyet ihsan o şâha harz-ü cûd
Bâri-allah zihî ikdâm hayr-ü hasenât
Hayr-ü câri ebed ayn-i sevâb mevûd
Kıldı hakk-ü hâssa ma-i hayat âşiyâ
Eyleyib himmet o şehinşâha mülk-ü İslâm
Kıldı bu çeşme-i zî-bendeyi ayn-i mevrud
Yalnız cânib-i Tophâne'yi o egiş çâr cihet
Oldu sîrâb-ı zülâl kerem nâ-mahdud
Her biri çeşmelerin oldu letâfetle revân
Rüşha-i lûtf-u verüb âteş-i atşâna cühûd*

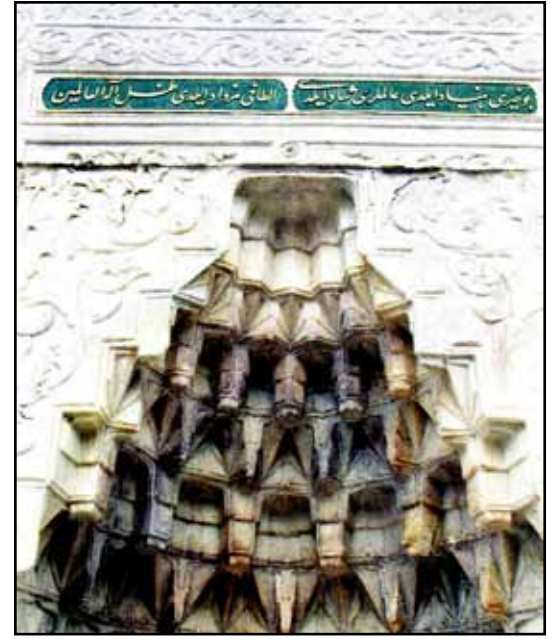

Cümleden oldu bu ser çeşme mükametde bedîd
Tarz-ü âlâ mülûkânesi pîrâyem nemud
Zâde Allah zihî himmet-ü Sultân-ı cihân
Eyledi teşne-dâla kerem-ü râfet-i vücûd
Şems-ü zâtın âfak-ı sultâna dâir edüb
Ede te'yîd hüdâ zıllı zelil memdud
Hayr-ı hohânı bulub neşv-ü nümâyı câvid
Ola bir hohlari seyl-ü âdemde nâbüd
İzzet-ü refet ile husret bî gâyet ile
Kudret-ü şevketini dâim ede Rabb-ü dâver
Mevkî'inde edüb icrâ bu mülâl-ü pâkî
Sû-be-sû zâfi gibi herkese lütf-u cârî
Hüsn-ü evsâfı ki Safvet âb-ü mevcûd
Buldu bu çeşme ile revnâk-ü fer Tophâne
Oldu sükânî nüvâ senc tahiyyat-u düd
Tâ hübüd ede zemîne-i kudret-i imdâd
Ede külebânın sâna hayır du'â çerhe sa'vd
Zânını hak ede mazhar dâved-i hayra
Zikr-i hayr-ü hasenâtı ola mevkuf-u hulûd
Dedi bu çeşme-i zibâyâ Nâhif-i târih
Râh-ü hakda hasenât eyledi Sultan Mahmûd
1135

Anlamı:

Sevinçli alemin mübarek padişahı Mahmud, huyu
Allah'ın kılıcı gibi söz sahibi, talihi bahtiyar
Uygun etsin Allah, o yüce şanlı padişahın
Konub gönüle senin zafere hesaplı yardımın ile
Kuvvetli ikramı olup seçkin bahtı yüce
Ağırlansın vasfı ile yemin ve kazancı
Yeni baharın kuvvetli darbeleri gibi çizilerek
hazırlansın
Dizildiği sırada kurtuluşu için şahitler görünür
Susuz yerleri duyarak Zemzem'le Allah'a şükr eder
Varlığı ortaya çıkıp şükür ve dua ile şarkı söyler

Emrinin gereğidir o şanlı yüce Sultanın
Hayır dua etsinler bol bol dağıttığı kudreti
Saltanat mevkiini ve ömrünü uzun etsin
Mülkün sahibini hakkıyla o ibadet edilen Allah
O koruyan Allah sağlık ve afiyet versin
İmânını muhafaza etsin o padişahın cömertliği-
ni korusun
Ne hoş, hayır ve hasenata gayretini Allah
mübarek etsin
Hayırları ebedî olsun, vadedilen sevapları da
Hakkı olana hayat suyu değirmeni verdi
O şahlar şahına İslam mülkünü himmet edip
Bu süslü çeşme ile suyu getirdi
Yalnız Tophâne'yi değil dört tarafını
Sınırsız olarak tatlı suyu başışlayarak suya
doyurdu
Güzelce akan her biri çeşmelerin oldu
Lütfunun damlasını verip yanan susamışlara
inançla
Bu çeşme hepsinden daha sağlam görünür oldu
Padişaha mahsus güzel tarzda süslü
görünümlüyle
Allah arttırsın, ne güzel cihan sultanının
himmetini
Candan isteyenlere merhamet ederek kerem ve
cömertçe verdi
O kişinin güneşi sayatanatının ufkuna kadar
devam edip
Allah destekliyerek koyu gölgesini devam ettirsin
Hayıra istekli bulup sürekli büyütüp gelişerek
Yoklukta bulunmayan şiddetli sel isteyenlere ol-
sun
Kuvvet ve merhameti ile sonsuz yardımı ile
Cenâb-ı Hak kudreti ve azametini devamlı etsin

Yerinde yapıp bu tatlı, temiz suyu
Her tarafa aktı ne çok sağlıklı kaynaktan
Saf huyu gibi herkese lutfu aktı
Evsafı güzel ki Saffet suyu sevilmiş
Buldu bu çeşme ile parlaklık, canlılık Tophâne
Oturanelerin cömertliğe güzel sesle hayır
duaları oldu
Düşene kadar yer yüzüne yağmur damlaları
Hayır dua ile kalbinden felek'e haykırarak övsün
Kendisini hayıra davetleri ile şereflendirmeyi hak
etsin
Bulunan hayır ve hasenâtını sürekli ansın

Nahîfi bu güzel çeşmeye tarihini söyledi
Allah'ın kaderi ile hasenat etti Sultan Mahmud
1722

Dalgalı kemerin iki yanına çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Üst kısmında dikdörtgen çerçeve içinde bitkisel motiflerle oluşturulmuş bir alınlık formu ve iki yanında birbirine bakan çiçek motifleri görülmektedir.

İki yanda iki ayrı dikdörtgen çerçeve içine alınmış ve dalgalı kemer motifleri içine yerleştirilmiş, sehpa üzerinde vazo içinde çiçek motifleri görülmektedir.

Üstte, yine çerçevelenmiş ve dalgalı kemer motifi içinde bulunan, kâse içinde meyve kabartmalarından oluşan iki kompozisyon bulunmaktadır.

Sivri kemerin iç kısmını dolduran kıvrık dal motifleri rumilerden oluşan bir silme ve altında mukarnash ikinci bir silme ile alttaki düzenlemenden ayrılmıştır. Sivri kemerin dış köşelerinde kıvrık dallar ve çiçeklerden

Üzengi taşlarından itibaren iki yanda, aşağıya doğru sehpa üzerinde vazo içinde çiçek motiflerinden oluşan kabartmalar görülmektedir.

Orta bölüm, yanalarda bulunan mukarnaslı nişlerin yer aldığı dar bölümlerden, üzerinde saksı içinde meyve motifleri bulunan birer pano ile ayrılmıştır.

Mukarnaslı nişlerin etrafı iç içe geçmiş, bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Mukarnasın üzerinde tek satırlık bir yazı şeridi görülmektedir.

(Gelecek sayıda Bereketzade Çeşmesi)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven

Günümüz Türkçesine Çeviren: H. Veysel Güteryüz

Çevirenin Notu:

Prof. Celal Esat Arseven'in 1910 yılında yazdığı ve Osmanlıca olarak basılan bu eser daha önce Paris'te Fransızca olarak basılmıştır. Çelik Gülersoy Vakfı tarafından 1989 yılında, kitabın Osmanlıca olarak yeni harflerle okunma şekli bir kitap haline getirilerek basılmıştır. Ancak tamamen Osmanlıca olması ve Arapça, Farsça kelimeler ile tamlamalara sahip olması nedeniyle günümüzde okunup anlaşılması olanaksızdır. Bu nedenle kitabı Osmanlıca aslından okuyarak günümüz Türkçesine çevirdim. Sitemde belirli aralıklarla bölümler halinde yayınlamaktayım. Aşağıda kitabın devamı yer almaktadır.

(Geçen Sayıdan Devam)

İstanbul kuruluşundan Fatih Sultan «Mehmet» Han'ın kuşatmasına kadar Yunanlılar, Romalılar, İranlılar, Avarlar, Bulgarlar, Slavlar, Ruslar, Araplar ve Iraklılar, Lâtinler ve Türkler tarafından yirmi dokuz kez kuşatılmış ve yedi kez kuşatanların eline geçmişti. Bu yirmi dokuz kuşatmanın yedisi Araplar ve beşi Osmanlılar tarafından yapılmış ve Sultan Üçüncü «Mehmed» Han'ın kuşatması Osmanlılar'ın beşinci ve Müslümanların on ikinci kuşatmasını oluşturmuştu.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri dikati her zaman komşusu bulunan ve o zaman zenginlik ve gelişmişlikçe çok büyük bir yer alan Rum İmparatorluğu'na yönelmiştir.

Rum İmparatorluğu birçok maddi ve manevi nedenlerin etkisiyle çöküntüye uğrarken Osmanlılar da ilerlemekte ve gelişmekteydi.

Doğal hayatın kanunu gereğince yapılan savaşlarla sınırlarını genişletmek ve zenginleşmek isteyen Osmanlılar daha Sutan «Orhan» ve «Murat Hüdavendigar» zamanlarında Rumeli'nin fethine başlamışlardır. Sultan «Yıldırım Bayezid» Han zamanında ise Bizans İmparatorunun Macar, Sırp ve Fransız krallarıyla birleşmesi üzerine padişah Edirne üzerinden geçip Osmanlı ordusunu İstanbul surları önüne getirdi. Kuşatma altı ay kadar devam ettiyse de Haçlıların Niğbolu üzerine hücumu Osmanlıları ku-

Sultan İkinci Murat Han

şatmayı burakmaya zorladı. Niğbolu zaferinden sonra «Yıldırım Bayezit» Han tekrar ikinci kez olarak İstanbul'u kuşatmak üzere Timurtaş Paşa'nın oğlu Tahsin Bey'i öncü olarak İstanbul üzerine gönderdi. Boğaziçi'nde (Jupiter Urillo) mabedinin harabesi üzerine yapılan Anadolu Hisarı'nın inşası bu zamana rastlar. Bu hisara o zaman Güzelce Hisar adı verilmişti.

İmparatorun, Sadrazam Çandarlı Ali Paşa'ya verdiği hediyeler sayesinde müslümanların Galata tarafında bir mahalle oluşturmasına, mescit, cami yapımına ve Şeriat Mahkemesi oluşturulması için verdiği imtiyazlarla pâdişâha "Padişaha özgü" adıyla madeni para basılacak şekilde bile abartılarak bir antlaşma imzalanması üzerine kuşatma kaldırıldı. "Rum Ülkesi Sultanı" ünvanını alan Sultan «Bayezid» Han böylece Rumeli bölgesinin hâkimi oldu. Fakat daha sonraları Bizanslılar, Timur olayının meydana gelme-

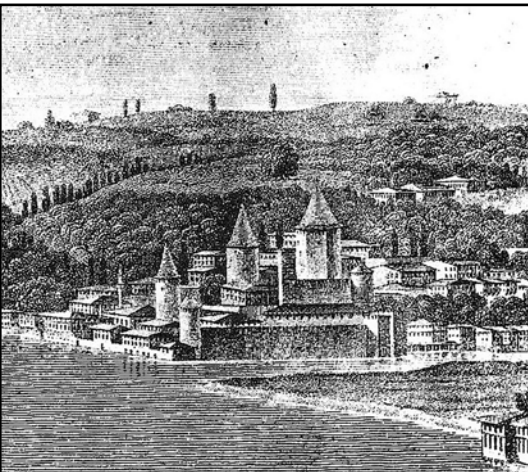
siyle Osmanlı devletine bulaşan zayıflıktan yararlanarak "şehirde ne kadar Müslüman varsa yirmi dört saat içerisinde şehri terk etmezlerse kesileceklerine" dair teillallar çıkartarak Müslümanların hepsini şehirden dışarı attı. Göç edenlerin büyük bir bölümü de yolda Rumlar tarafından öldürüldü.

Daha sonra İstanbul, Yıldırım «Bayezid» Han'ın oğlu «Musa Çelebi» tarafından kuşatıldıysa da ele geçirilmesi mümkün olamadı. Çelebi Sultan «Mehmet» Han Hereke, Gebze, Darıca, Kartal ve Pendik'e kadar gelerek oralarını zapt etmiş ve fakat birçok iç kargaşalıkların oluşmasıyla İstanbul'u kuşatmaya kalkışamamıştı. Sultan İkinci «Murat» Han zamanında Rum İmparatorunun Osmanlılar'ın başına dert açmak için sahte «Mustafa»'yı «Limni»den serbest bırakması üzerine Sultan İkinci Murat bu sorunu çözümledikten sonra İstanbul üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Fakat bu sırada gene İmparatorun ayarttığı Karamanoğlunun kışkırtmasıyla küçük kardeşi Mustafa'nın Anadolu'da isyanı ve İznik'i ele geçirmesi haberi üzerine ordu hemen İstanbul'dan İznik'e yürüdü. Fakat Osmanlı devletinin günden güne kuvvetlenmesi Bizanslıları korkutmaya başlamıştı. Hatta o sıralarda Bizans İmparatorunun ölmesi üzerine Mora Rrensi Kostantin Paleyolog (Konstantinos Palilologos) İmparator olabilmek için padişahın himayesini bile istemişti.

2 – Sultan İkinci Mehmet Ve Fetih Hazırlıkları

Sultan İkinci Mehmet, babası Sultan İkinci Murat Han hayatta iken yaptığı ilk padişahlığında, gerek halk ve gerekse vezirleri tarafından gösterilen itaatsizlik nedeniyle üstün özelliklerini göstermeyi başaramamıştı. Babasının ölümü üzerine (1451) Edirne'de ikinci kez padişah olunca ilk işi Sırp kralı Jorj Brankovik'in Gorges Brankovitch (Vilikoğlu) kızı olup Sultan Üçüncü Murat Han'ın kızı ve beşikde iken ölen Şehzade Sultan Ahmet'in annesi bulunan prensesi ülkesine göndermek oldu.

Sultan İkinci Murat'ın ikinci kez padişah olmasına neden olan vezirler, Sultan İkinci Meh-

Güzelce Hisar (Anadolu Hisarı) yüzyıl (bugüne göre ikiyüz yıl) önceki durumu.

Sultan İkinci Mehmet Han'ın ressam Bellini tarafından yapılan resmi.

met Han'ın düşmanlığından korkuyorlardı. Fakat pâdişah bunlara karşı hiçbir öc alma duygusu göstermedi.

Padişahlığa geçişini tebrik etmeye gelen yabancı ülkelerin sefirlerinin uygunluğunu onaylamış ve İstanbul İmparatoru tarafından gelen İmparatorun kardeşi Dimitriyos (**Dimitrios**) ile İstanbul'da rehin olarak duran ve Süleyman Çelebi'nin torunu olan Şehzade Orhan'a bakılması için İstanbul İmparatoruna senelik üç yüz bin akçe ödenek verilmesi ile ilgili bir sözleşme yapmıştır.

Sultan İkinci Mehmet Han, Rumeli'de çevre ülkelerin tümüyle barışı uzatmak ve ateşkes sözleşmeleri yaptıktan sonra Osmanlı devletini sürekli rahatsız eden ve her zaman sıkıntı yaratarak rahatsız eden Karaman Beyi İbrahim Bey'in üzerine yürüdü. İbrahim Bey, Sultan Mehmet'in deneyimsizliğinden yararlanarak Sultan İkinci Murat'ın Karaman ilinden ele geçirmiş olduğu yerleri geri alma isteğiyle çevre derebeyleriyle birleşerek isyan etmişti. Karaman Beyi yenilerek Taşeli'ne kaçtı ve padişah da zaferle Konya'ya girdi. Karaman Beyi daha sonra baş eğerek kızını padişaha sununca affedildi.

Bu fırsattan istifade etmeye kalkışan Bizans hükümdarı Konstantin Konstantinos o sırada bir elçi gönderip İstanbul'da tutsak tutulan Şeh-

zade Orhan'a ait verginin zamanında ödenmediğinden şikâyet etmiş ve bu tutarın ödemesinin gecikmesi nedeniyle iki katı olarak göndermesi gereğinden söz ederek, gönderilmediği takdirde şehzadenin İstanbul'dan salıverilerek Osmanlılar'ın başına bir dert açacağı tehdidinde bulunması üzerine devrin önemini göz önüne alan padişah bu elçiye bazı ödünler vererek geri gönderdiyse de imparatora haddini bildirmek isteğiyle de ordu ile beraber Bursa'ya doğru yürüdü.

Osmanlı ordusu Bursa'ya ulaştığında yeniçeriler padişahın yolunu keserek o zamana kadar verilmeye alışılmış olan cülûsiye (25) talebinde bulundular. Vezirlerinin korku ve telâşına rağmen Sultan İkinci Mehmet Han atını büyük bir şiddetle yeniçeriler üstüne sürmüştü ve yolunu kesenleri püskürtmüştü. Padişah isyan eden bu askerlerin başkanlarını buldurarak her birinin tabanlarına yüz değnek vurdurdu. Padişahın bu cesaret ve şiddeti yanında bulunan herkesin üzerine çok büyük bir etki yaptı.

(25) Cülûsiye: Yeni tahata geçmiş hükümdarların cülûs törenlerinde dağıttığı bahşiş.

O zamana kadar genç gördükleri padişahın çok değerli olduğunu anlamaya başladılar. "Rum

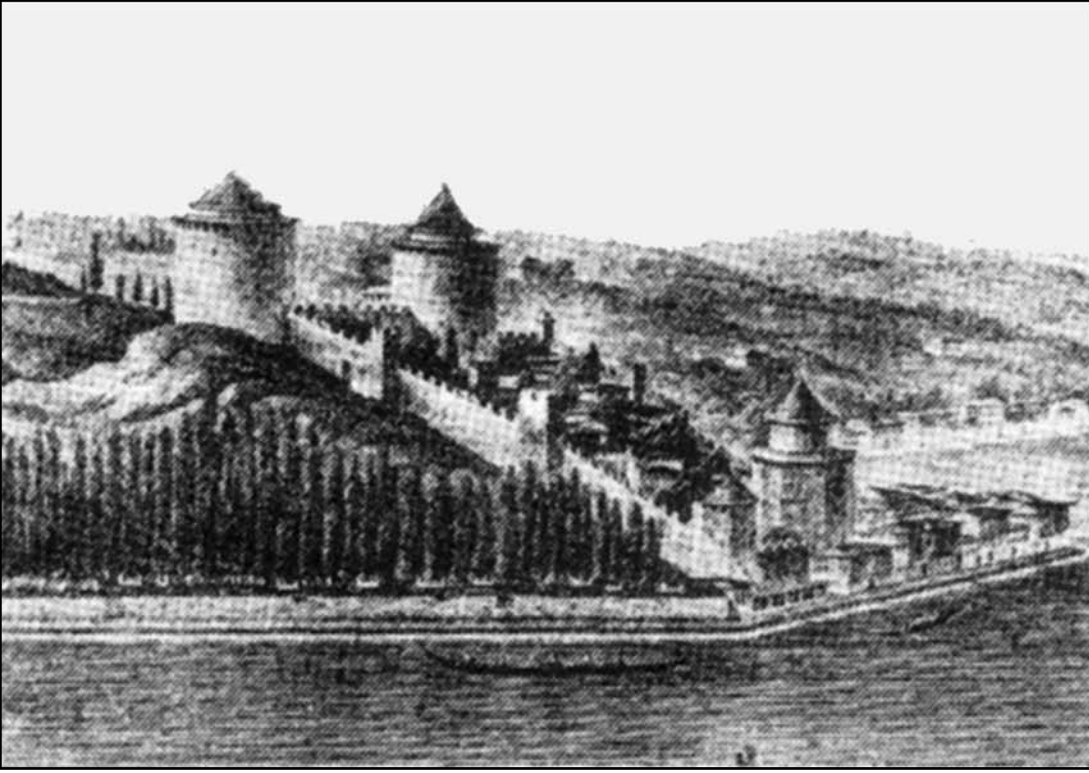
kayseri" durum ve zaman fırsat verdikçe Osmanlı devletine zarar vermektense geri kalmıyor ve örneğin Osmanlı prenslerinden kendine sığınanları koruyup cesaretlendiriyordu. Öte yandan İtalyanlar'ın ve özellikle Venedikliler'in aralarında oluşan kavga ve çekişmeler nedeniyle gemilerinin doğu sularına doğru gitmesi ve Akdeniz ile Karadeniz boğazlarını kapatarak gemilerin hareketini ve geçişini engelliyordu. Bundan dolayı iki kıtayı bir birine bağlama ve iki denizin arasını geçmek, gerek kıtadan kıtaya ve gerekse denizden denize geçiş durumuna hâkim olmak ve oralardan yabancıların geçmesini engellemek gereğini anlayarak bu amaçla geçiş için Boğaziçi'nin en dar ve en hızlı akıntılı yerinde de bir hisar yapımı padişahın gönlündeydi. [26]»

[26] Târih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni: Kristovulos: Târih-i Osmânî memuası sahife 19.

Sultan İkinci Mehmet Han, Bursa'dan hareket ederek, İzmit üzerinden Boğaziçi'ndeki Yıldırım Bayezid Han tarafından Jüpiter mabeti harabeleri üstüne yapılmış olan Güzelce Hisar denilen Anadolu Hisarı'na kadar geldi ve İstanbul imparatoru Konstantin Dragazes'e (**Constantin Dragasés**) bir elçi göndererek Rumeli Hisarı'nın bulunduğu yeri istedi. İmparatorun ise orasının kendisine ait olmayıp Cenevizliler'in olduğunu söylemesi üzerine padişah derhal askerini karşı tarafa geçirerek birlikte getirdiği ekibin duvarcıları ve dört bin işçi ile hemen Rumeli Hisarını yapmaya başladı. (Hicri 856, milâdi 1452) Padişahın amacı böylece Boğaz'a hâkim olarak Osmanlı askerinin Rumeli'ye geçirilebilmesini sağlayabilmek ve İstanbul'un fethi için hazırlıkta bulunmaktı. Aynı zamanda Anadolu Hisarı'nı da tamire başlattı. Bundan haberi olan 11 inci Konstantin Dragazes (**Constantin Dragasés**) İstanbul'un üstüne doğru gelen tehlike ve felâketin büyüklüğünü anlayarak hemen elçiler aracılığıyla yıllık bir vergi vererek andlaşma isteğinde bulundu. Sultan İkinci Mehmet Han cevap olarak bu kaleyi yaptırtmasının amacının Osmanlı askerinin Anadolu'dan Rumeli'ye ve Rumeli'den Anadolu'ya geçişinde her zaman güçlük çıkartan Venedik ve Cenevizliler'e karşı Boğaz'ı kapatmak olduğunu söylemişse de elçinin ısrarı üzerine: «*Babam Varna savaşına giderken Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine engel olduğunuz zaman buraya bir kale yapmak istemiştiniz. Ben onun isteğini yerine getiriyorum. Ve imparatorunuza ek olarak şunu da söyleyiniz ki şimdiki Osmanlı padişahı öncekilere benzemez. Kudretimin yettiği yerlere onların emelleri bile ulaşamaz.*» diyerek onu geri göndermişti.

Rumeli Hisarı'nın yapımı sırasında imparator bir elçi daha göndererek işçiler ve askerlerle Osmanlı askerinin hayvanları tarafından Boğaziçi köylülerinin ekinlerine zarar verilmekte olduğu şeklinde oluşan şikâyeti Sultan İkinci Mehmet Han tarafından önemsenmeyip aksine hayvanların gene Rum tarlalarında otlatılmasını engelleyenlere silahla karşılık verilmesini emretmişti.

Artık imparator padişahın istek ve amacını çok iyi anladığından davranışını değiştirerek dost görünmeye çalışarak birçok hediyeler vermeye girişmiş ve Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı çeşitli hediyeler ile kandırmak tarafını seçmişti. Hatta Halil ve Şahâbettin Paşa, padişahı İstanbul'u kuşatmaktan vaz geçirmeye ve boş yere kan dökmeyerek imparatorun vereceği vergi ile yetinmesine çok çalışmışlar ise de hiçbir sözle azminden dönmeyen padişah bunları şehrin durumu ve topografyasını (27) ve kale

Boğazkesen Hisarı'nın (Rumeli Hisarı) ikiyüz sene önceki durumu (Melling'in eserinden).

kapılarının yerlerini bilen adamlar bulmalarıyla görevlendirdi.

(27) *Topografya: Bir kara parçasının doğal engebe ve özelliklerini kâğıt üzerinde çizgilerle gösterme işi.*

İmparator bir taraftan zaman kazanmak için Sultan İkinci Mehmet Han'a rica ve teşekkürde bulunurken öte yandan da Avrupa'dan yardım istiyor ve kaleleri hızla onarıyor, anbarları dolduruyor, şehrin uzun bir süre kuşatmaya dayanabilmesi için çalışıyordu.

Dört ay sonra Rumeli Hisarı'nın yapımı bitmişti. Kuleler üzerine yerleştirilen "taş atan" silahlar aracılığıyla gemilerin bu boğazdan geçişini engelleyecek ve kara tarafından da düşmanı kaleye sokmayacak şekilde yapılmıştı. Denize yakın olan ve Halil Paşa Burcu olarak adlandırılan kuleye büyük "taş atan" silahlar konuldu. Kulede dört yüz yeniçeri bulundurulmuş bunlara Firuz Ağa komutan olarak verildi.

Artık Osmanlılar karşılıklı olarak iki taraftan Boğaz'a hâkimdiler. Yabancı gemiler bir geçiş vergisi vermek zorunda bırakıldı.

Bu sıralarda Sultan Mehmet Han'ın damadı İsfendiyar Bey, Anadolu'dan Tefur Dağı civarında «Epivatos» köyüne bir miktar asker aktararak yerleştirmişti. Bu askerlere ait olan hayvan ve sürülerin Rum tarlalarına tecavüz etmesiyle bir kavga çıkarak Osmanlılar'ın birçoğu şehit edilmişti. Bunu duyan padişah hemen İsfendiyar Bey'e yardım olarak bir miktar asker göndererek Rumlara şiddetle hadleri bildirilip birçoğu da idam edildi.

Bu olaydan haberi olan imparator hemen İstanbul'un kapılarını kapatarak içerüdeki müslümanları esir aldı ve artık padişahın tatlılıkla kandıramıyacağını anlayınca sözünü değiştirerek Orhan'ı şehirden göndereceği tehdidiyle padişahı korkutmaya çalıştı.

Sultan Mehmet Han ise çok büyük bir hidetle şehrin teslimini ve aksi halde ilkbaharda savaşa hazırlanmasını ihtar etti.

Aslında İstanbul altı aydan beri savaşa hazırlanıyordu. Sultan Mehmet'in savaşı ilanı üzerine hemen şehrin kapıları duvarla örüldü. Sultan İkinci Mehmet Han 1452 yılı Ağustos'unun on dördünde savaş malzemelerini temin için

Edirne'ye doğru Boğaz Kesen Hisarı'ndan yola çıkmıştı. Önce İstanbul surları önüne kadar gelerek İstanbul kaleleri hakkında birkaç gün kendi gözüyle incelemede bulunduktan sonra yola devam ettiler.

Osmanlı askeri bu savaşa büyük bir istekle hazırlanıyordu. Gazi Sultan Osman Han'ın «İstanbul'u aç da güzlâr (gül bahçesi) yap» mısrasını içeren şiiri bütün Osmanlılar'ın kalbine kazınmıştı. Özellikle Peygamber efendimiz hazretlerinin «*İtfetehunne'l Konstantiniye fe'ni'm-el emiru emiruhâ ve ni'me'l ceyşu zalik el-ceyşu yye fe-lenîmel emîr emîrühâ vel-nî'mel'-ceyş zâlîke'l-ceyş (Konstantiniyye elbette feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir)*» sözündeki yüksek müjdeyle cesaretlenen asker Nisefor Fokas (**Nikephoros Phokas**) ve onun gibi Bizans imparatorlarının Müslümanlara yaptıkları işkence ve eziyetleri düşündükçe büyük bir intikam hırsı duyuyorlardı.

Sultan İkinci Mehmet Han Edirne'ye ulaşır ulaşmaz devletin bütün ileri gelenleriyle danışarak İstanbul'u kolayca zabtedebilmenin çarelerini araştırdı. Birçok mühendis ve savaş uzmanlarını çevresine alıp onlarla konuşarak İstanbul'un surları ve burçlarının haritasını elde ettirip, topların, kuşatma araçlarının yerlerini kendi belirleyerek kuşatma plânını düzenledi. Bizanslılar'ın hizmetinde iken yeterli maaş verilmediğinden dolayı ayrılan Macaristanlı Urban (**Urbain**) adındaki bir mühendis padişaha çok büyük toplar dökebileceğini söyledi. Bu kabul edilerek o zamana kadar benzeri görülmemiş büyüklükte iki top döküldü. Bunlardan biri Rumeli Hisarı'ndaki Halil Paşa burcuna yerleştirilmişti. O zamanlarda top icat olunalı en çok bir yüzyıl olduğundan toplar çok basitti. İlk top, boğazı vergi vermeksizin geçmek isteyen Venedikli bir gemiye atıldı. Rihçi adındaki bir kaptanın komutasında bulunan bu gemi hemen batmış ve bu başarı üzerine padişah gene tunçtan çok büyük bir top dökülmesini istemiştir. Bu top 12 karış çevresinde olup her biri bir mil uzaklığa kadar 12 kantar (28) ağırlığında taş gülle atabilirdi. [29]

(28) *Kantar: 56,452 kg ağırlığında veya kırk dört okkalık bir ağırlık birimi*

[29] *Sultan İkinci Mehmet Han'ın tarihini ya-*

zan (Rum yazarı) Kristovulos bu topun İstanbul'da yapıldığını yazıyor. *Târih-i Osmânî Encümeni mecmuası sahife 15.*

1453 yılı Şubat'ına doğru bu büyük toplar, darb-zenler (kale döven top), katapultlarla donanmış ordu, davullar çalarak İstanbul'a doğru hareket etti. Dervişler ve halktan oluşan büyük bir halk grubu da orduyu izliyordu.

Elli çift öküz ile çekilen büyük topun geçeceği yolları açmak ve onu yönetmek için yedi yüz kişi çalışıyordu.

Ordu büyük bir cesaretle ilerlediği gibi Sultan Mehmet Han'ın savaşı ilan ettiği zamandan beri altı ay kadar bir süre geçtiğinden Konstantin (**Konstantinos**) her türlü gereksinimlerini tamamlamış, duvarları tamir ettirmiş, şehrin uzun süre kuşatmaya karşı koyabilmesi için birçok hububat ve yiyecek getirilmiş ve fazla olarak Macar Kırallığı Hunyad ile Napoli Kırallığı Alfons'a (**Alphonse**) da birçok dükalık sözü vererek yardım istemişti. Düşman gemilerinin Haliç'e girişini engellemek için Sarayburnu'ndan Galata'ya kadar aralıklı sallarla birbirine bağlı olan büyük zincir gerilmiş [30] ve surlar üzerindeki burçların tümü toplar, balistler ve diğer, o zamana özgü savaş araçlarıyla donatılmıştı.

[30] *Eski Sen İrini (Saint-İrene) kilisesi olup günümüzde Askerî Silah Müzesi olan binanın avlusunda bulunmaktadır. Bu zincirin iki uçları birer kuleye bağlıydı. Zincirin ağırlığıyla suya batıp da bir geçit vermemesi için aralıklarla ve alt tarafından demirli sac dubalarla tutturulmuştu.*

Fakat Bizanslılar'ın morali son derece bozuktu. Doğrusu daha önce papanın yardımını isteyen imparator, askerinin dini merâsimlerini Katolik mezhebinde yapması için başlarında Kardinal İzidor (**Isidores**) olmak üzere birçok Katolik papazlarının geldiğini görerek şaşırılmıştı. Aslında her iki taraf savaş gereksinimlerini tamamlarken 1452 yılının 12 Ekim'inde Ayasofya'da Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesi için büyük bir ruhban meclisi yapılmış ve konuşmalar sanki kavga şeklini almıştı. Bizanslılar'ın bir kısmı Avrupa'nın yardımını istemek ve böylece şehri kurtarabilmek için kiliselerin birleştirilmesi taraftarı idiyse de Ortodokslar'ın büyük bir bölümü Roma'ya bağlılığı bir türlü mezheplerine sığdıramıyorlar ve hatta «İstanbul'da Türk sarığını görmek, kardinalin şapkası görmekten iyidir.» diye bağırıyorlardı. İşte bu çekişmelerin devam etmesi nedeniyle Avrupa, Bizans'a yardım göndermekte gecikmişti. Venedikliler beş gemi ve o zaman Sakız'ı işgal eden Cenevizliler de 700 mürettebatıyla iki büyük gemi gönderdiler.

Kuşatma sırasında bunlar daha oluşmadığı gibi Bizans halkının manevi kuvveti (morali) de son derece bozuk bir durumdaydı. Şehirde birçok rivayet dolaşmaya ve halkı yatıştırmak amacıyla, «*Türkler'in Ayasofya'ya kadar girdikten sonra tekrar yenilerek şehirden çıkarılacakları*» hakkında gaipten haberler yayılmaya başlamış ve rüya görenler ve falcıların gösterdikleri noktalar çok fazla güçlendirilmiş, kapılar birkaç kat duvarla örülmüştü.

Osmanlı ordusu ise şehrin müslümanlar tarafından fethi hakkındaki kutsal işâretin kalblerine verdiği güven ve ümitte yürüyerek İstanbul içinde gömülü bulunan evliyanın şerefli kabirlerini bulub meydana çıkartmak ve yüce peygamberimizin söz verdiği fetih şerefini kazanmak gibi manevi amaç ile kuvvet bulmaktaydılar.

Paskalya'dan sonra 1453 yılı Nisan'ının birine (857 hicri yılının Rebîyül-evvelinin yirmi ye-

disine) rastlayan bir cuma günü İstanbul surları üstünde bulunan Bizanslılar, Topkapı dışındaki tepeleri sarıkla dolmuş gördüler. Kuşatma ordusu gittikçe çoğalarak sonuçta Yedi Kule'den Haliç'e kadar surların karşısındaki alanı çadırlar kapladı. Sultan İkinci Mehmet Han ile gelen Rumeli askeri, cephesi Haliç'ten Edirne Kapı'ya kadar uzanmak üzere yerleştirildi. Geilbolu Boğazı'ndan geçerek gelen Anadolu askeri ise ordunun sağ kanadını oluşturdu. Padişahın yakın pederi Zağanos Paşa kkomutasında olan bir kısım asker, anlaşmaları gereğince savaşta tarafız kalmaları gerekirken Bizanslılar'a yardımdan geri kalmayan Cenevizliler'i göz önünde bulundurmak için Ok Meydanı ve Beyoğlu sırtlarında yerleştiler.

Kuşatma ordusunun gerisinde de düşmana gelebilecek yardımın mümkün olabilecek her türlü satkaşmalarına karşı kaliteli süvari bulunuyordu.

İstanbul civarındaki küçük şehir ve kaleler Karaca Paşa'nın komutasındaki askere savaşmadan teslim olmuşlardı.

Sultan İkinci Mehmet Han, Topkapı ile Edirnekapı arasına rastlayan ve günümüzde Maltepe Hastahanesi bulunan tepeyi karargâh seçerek padişah otağı'nı (çadırı) oraya kurdurmuştu.

Asker surlardan bir mil kadar uzakta mevzilendikten sonra siperler, lağımlar inşasına başlamıştı.

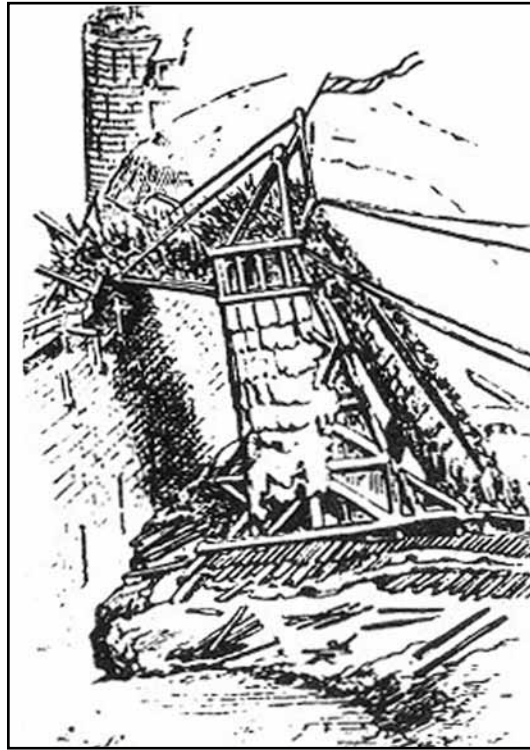
3 - İstanbul'un Fethi

Osmanlı ordusu üç büyük toptan başka on dört batarya ile büyük bir bölümü derviş, satıcı, seyirci ve yağmacı olmak üzere iki yüz bin kadar askerden ibaret idi. Bazı yazarlara göre kuşatma 1453 yılının 6 Nisan'ında başladı. Surların Topkapı ile Tekfur Sarayı arasındaki kısmının en zayıf yeri olmasından ve karşısındaki yerin de buna hâkim bulunması nedeniyle hücum cephesi olarak seçilmiş idi. Kısıloporta (**Ksyloporta**) denilen kapalı kapıdan Edirnekapı'ya kadar olan askere Karaca Bey ve oradan Marmara'ya kadar uzanan bölgedeki askere de İshak ve Mahmud Bey'ler kumanda ediyordu. Rum yazarı Varvaro'nun Barbaro anlatımına göre büyük top önce Eğrikapı karşısına yerleştirilmiş ise de sonra kaldırılıp iki bombardla beraber Topkapı karşısına götürülmüştür. Bu kapıya Topkapı denilmesi de bu nedendir. İçi su ile dolu bulunan hendekle çevrili olan duvar ve kapıların uygun yerlerinde bombardlar yerleştirilmiştir. Osmanlı ordusuyla surları koruyanların sayıları hakkında yazarlar ortak fikirde değildir. Yazar Hammer'e göre Osmanlı askerlerinin sayısı 250.000 olup yüz bini süvari imiş.

Osmanlı donanması 18 galeri, çifte güverteli 48 gemi, 3009 küçük yelkenli savaş kayığından ibaret idi. Yazar Kont Segur (**Ségur**) Osmanlı ordusunu 150.000 askerden ve 280 yelkenli gemiden oluştuğunu gösteriyor. Osmanlı târihlerine göre 100.000'i başı bozuk olmak üzere 200.000 kişiden oluştuğu anlaşılıyor.

Surları koruyanlara gelince, Hammer'e göre 9.000 askerden ibaret olup bunun 3.000'i yardıma gelen Cenevizli asker olarak gösteriliyor. Düşmanın deniz kuvvetleri ise, 3 büyük galeri ile 3 Ceneviz, 1 İspanyol, 1 Fransız ve 6 Girid'ten gelenlerle birlikte 26 parça savaş gemisinden ibaret imiş. Bu gemilerin tümü de çok güzel olarak silahlarla donatılmış olup bordoları yüksek ve korunaklı gemiler imiş.

On altı kilometre uzunluğunda bulunan İstanbul surlarının korunması için en az

Sağda, onüçüncü yüzyılda kaleye yapılan hücum. (Album Hisstoriqve resimlerinden). Solda, savaş kulesi ile kaleye hücum (Album Historiqve resimlerinden)

150.000 kişiye gerek olduğu gibi yalnız kapıda 20.000'den çok muhafızın gerektiği hesaplanırsa koruyucuların gene de 150.000'den aşağı olmadıkları tahmin edilebilir. Aslında hemen bütün şehir halkı surları korumak için duvarların üstünde idiler.

Cenevizliler'in başkanı bulunan Cüstiniyani (**Giustiniani**) askerle beraber Edirnekapı'da bulunuyor ve onun yanındaki surlar Teodor de Karostos (**Theodore da Carystos**) ile Broşiyardi (**Brochiardi**) kardeşlerin komutalarındaki askerler tarafından muhafaza ediliyordu. İmparator Konstantin'in (**Konstantinos**) (Tekfur) Sarayı Jirolamno Minoto'nun (**Girolamo Minotto**) komutasındaki Venedik askerleri tarafından ve Vlakerna (**Blâkhernae**) (Balat) Sarayı ve Eğrikapı civarı Sakız askerleriyle Roma askerlerine komuta eden ve Papa'nın yetkilisi olan Kardinal İzidor (**İsidores**) tarafından korunuyordu. Silivri Kapı Venedikli Dolfino ve Yedi Kule'de gene Venedikli Katerino Kontarini (**Caterino Contarini**) komutasındaki askerler tarafından korunuyor ve bütün duvarların uzunluğunca Rumlar'dan başka Fabrici Kornero, Leontari Biryenyus, gibi ecnebi komutanların yönetiminde Venedik ve Ceneviz askerleriyle doldurulmuş, Ahır Kapı çevresi konsülleri Pedro Juliano komutasındaki Katalan askeri ile korunuyordu. Haliç tarafında Rum veziri Lucas Notaras komutasında Giritli ve Rum askerleri bulunuyordu. Bunlardan başka şehirdeki bütün papazlardan oluşan bir müfreze de yedek olmak üzere surların arkasında yerleştirilmişti.

Osmanlılar tarafında Yedi Kule cephesine serdar şâir Ahmet Paşa, Silivri Kapı tarafına Haydar Paşa, yeni Mevlevihane Kapısı (Mevlâne Kapı) önündeki askere Adni Paşa, Top Kapı'ya Karamanlı Mehmet Paşa (Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî sülâlesinden), Edirne Kapı'ya İsfendiya-roğlu ve Sâdi Paşa, Eğri Kapı'ya Hersekli Ahmet Paşa görevlendirilmişlerdi.

Ak Deniz'den yardım amacıyla gelecek düşman gemilerinin saldırısıyla karşılaşmamak için Fâtih donanmayı Marmara'da bırakmayıp Rumeli Hisarı'nın topları korumasında olmak üzere Balta Limanı'na aldı.

Hücumla başlanılmadan önce Sultan Mehmed Han (İstanbul'un fethinden sonra Sadrazam olan) Mahmut Paşa'yı elçi sıfatıyla impara-

tora göndererek kan dökülmeksizin şehrin teslimi teklifinde bulundu ise de imparator buna yanaşmadığından 1453 yılı Nisan'ının altıncı günü şafakla beraber ilk topun sesi duyuldu. Artık her taraftan ateşe başlayan toplar kuşatılan Bizanslılar'ı büyük korku içinde bıraktı.

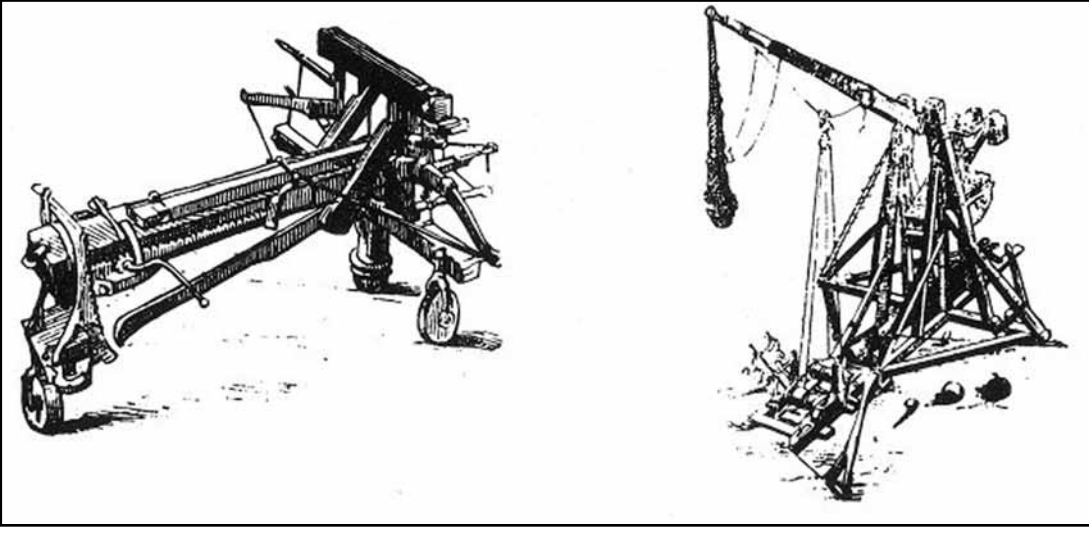
Büyük topu doldurmak için iki saat kadar süre gerekiyordu. Bu nedenle bu topu günde sekiz - on kereden fazla atmak mümkün olamıyordu. Atdığı güller (600) kilogram ağırlığındaydı. Gene Urban ile Sarıca ve Musluitin isimindeki Osmanlı mühendisleri tarafından dökülen diğer topların atıkları güller daha küçüktü.

Osmanlı topcuları son derece ustalıklı gülleri daima surun yıkılması gereken kısma sanal bir üçkenin alt tarafını döverek zarar verdikten sonra ortasına gülle atarak delik açmak isteyorlar ve o zaman yalnız Bizanslılar tarafından bilinen bu hileyi Osmanlılar'ın bulmuş olmalarına Rumlar şaşırarak, bu sırrın mutlaka bir hain tarafından satıldığına karar veriyorlardı. Yıkılan duvarlar, açılan delikler büyük bir çalışmayla örülüyordu. Sur üstündeki askerlere yağmur gibi ok yağarken bir taraftan da kaleye yaklaşmak için hendeklerin altından lağımlar, sıçan yolları kazılıyordu.

Kapular koç başları ile dövülüyor ve dört büyük hareketli savaş kulesi de duvarlara yaklaşarak yıkmaya çalışılıyordu. [31]

[31] Orta çağ savaşlarında kullanıldığı görülen bu kuleler çok güçlü olarak ağaçtan yapılmış olup tekerlek üstünde hareket ederdi. Dış yüzeyleri deri ile kaplı olup düşman tarafından atılan ateşten tutuşmaması için sürekli olarak ıslatılırdı. İçirde çok sayıda asker saklanır ve hendekleri doldurmak için çalı-çırpı demetleri ile savaş malzemesi bulunurdu. Bunların bir de köprüleri olup kale duvarlarına yaslandıktan sonra bu köprüyü rampa ederek oradan kaleye hücum edilirdi.

«Rumlar ve Yustinus Giustiniani topların her mermi atışıyla içeride ve dışarıdaki surların harap olduğunu gördüklerinde kalenin üzerinde büyük mertekler (32) uzatıp kalın iplere yük ve buna benzer eşya ile dolu çuvallar asarak taş merminin etkisini azaltıp ve suru harap olmaktan korumaya büyük bir gayret gösterdiler ve

Sağda: Roma katapultu türünden (Arbalat). Solda: Balast denilen taş atıcı.

böylece suru kurtarabileceklerini sandıysalar da bu önlemden oluşan yarar hiç denecek derecede az oldu [33].»

[32] Mertek: Uzun, kalınca ve dört köşe kereste, sırik.

[33] Târih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni gerisini veriyor. Sahife 56 Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası. Kristoculos.

Topkapı civarında sura yaklaştırılan bir kule çok büyük oranda hasara yapmayı başarmış idiyse de, düşman tarafından atılan Rum ateşi ile yakılmıştı.

Büyük top bile bir gün patlayarak o sırada yanında bulunan Macar Urbanı (Urbain) öldürmüştü. Bunun üzerine artık topları her atılıştan sonra zeytin yağı ile yağlamak ve soğuyuncaya kadar bırakmak önlemi alındı.

Lağımclar yer altından açtıkları lağımcları direklerle sağlamlaştırarak düşman surlarının temellerine kadar yaklaşmışlardı. Fakat toprak altındaki gürültüyü işiten Bizanslılar bu lağımcları karşı bir yol açarak lağımcları dumana boğmuşlar ve böylece çekilmeye zorlamışlardı. Dışarıdan duvarlara yanaşan Osmanlı askeri surlar üstüne merdivenle çıkmaya çalışıyor ve üzerlerine büyük taşlarla kaynar sular ve Rum ateşi [34] atılıyordu.

[34] Rum ateşi denilen yanıcı madde Bizans'ı çoğu kez düşman eline düşmekten kurtarmıştı. Bu maddenin nelerin karışımı olduğu uzun zaman gizli kalmış ise de barut ile gaz-yağı ve reçineli bir maddenin karışımı olduğu ve içerisinde sönmemiş kirecin suyla karyması durumunda oluşturduğu sıcaklık bu maddeyi ateşleyerek su ile sönmeyen ve su üstünde daha çok yanan bir madde oluşturduğu sanılmaktadır. Bu ateş ancak ıslak toprak veya kum ile söndürülürdü.

Bizans gemileri kendilerine yaklaşan düşman donanmasını bununla bir kaç kez yakarak tutuşturmuşlardı. Bazı yazarlar bu maddenin Araplar tarafından bulunduğunu söylüyorlar.

Bizanslılar'ın bütün kuvveti kara tarafındaki surlar üzerine toplanmıştı. Osmanlılar ise sürekli olarak hücum ediyorlar fakat başarılı olamıyorlardı. Daha önce Bulgar olup da Müslüman olan Baltaoğlu Süleyman Paşa'nın [35] komutasındaki donanma Bahçekapı'yla Galata arasında gerilmiş olan zinciri geçip Haliç'e giremediklerinden, ne bu zincir arkasında önceden savaş düzeninde dizilmiş olan Rum gemilerine, ne de Haliç'in kara tarafında biraz daha zayıf olan surlara bir saldırı yapamamıştı. Bunun için donanma yalnızca kalenin Marmara'ya bakan tarafını baskı altına almak ve ulaşım hizmetinde bulunmaktan başka bir iş göremiyordu.

[35] Boğaziçi'ndeki Balta Limanı Süleyman Paşa'nın ismine dayanarak isimlendirilmiştir.

Bu sırada Çanakkale'den gelen küçük bir kayık, beş grup düşman gemisinin İstanbul'a yardım etmek üzere gemekte olduğunu haber verince bunlara karşı gitmek üzere Osmanlı Donanmasına emir verildi. Gemilerin uzaktan görünmesi üzerine İstanbul halkı oluşabilecek savaş seyetmek için Marmara'ya bakan duvarlar üstüne çıkmışlardı. Osmanlı Donanmasından ayrılarak bunlara karşı gönderilen kuvvet on sekiz parça gemiden ibaret olup düşmana karşı kürekle hücum etmişlerdi. Gerek düşman gemilerinin büyüklüğü ve gerekse havanın Osmanlılar'a izinvermemesi nedeniyle küçük teknelerden oluşan Osmanlı Donanması yardım askerini getiren Ceneviz ve Venedik gemilerinin limana girişini engelliyememişlerdir. [36]

[36] Avrupa yazarlarının çoğunluğu ile eserlerini bunlardan tercüme ederek yazmış olan

bazı Türk yazarlarının ifadesine göre yardıma gelen Ceneviz ve Venedik gemilerinin girdiği liman Haliç'tir. Fakat Ayasofya kütüphanesindeki el yazması bir tarihe göre İstanbul'a yardım getiren Ceneviz ve Venedik gemilerinin sayısı iki olup girdikleri liman da o zaman toprakla dolu olmayan Lânga veya Kadırga limanlarından biri olacaktır. Herhalde Marmara kıyısında sığınacak ve korunaklı liman bulunurken gemilerin Haliç'e kadar gitmesi ve oradaki zincirin açılıp, bunlar içeriye alındıktan sonra tekrar kapatılması imkansız görülür. Çünkü zincirin açılması sırasında Osmanlı gemilerinin hücumu olasılığına karşı Marmara kıyısında her iki tarafı kulelerle korunaklı bir limana girmek daha garantidir.

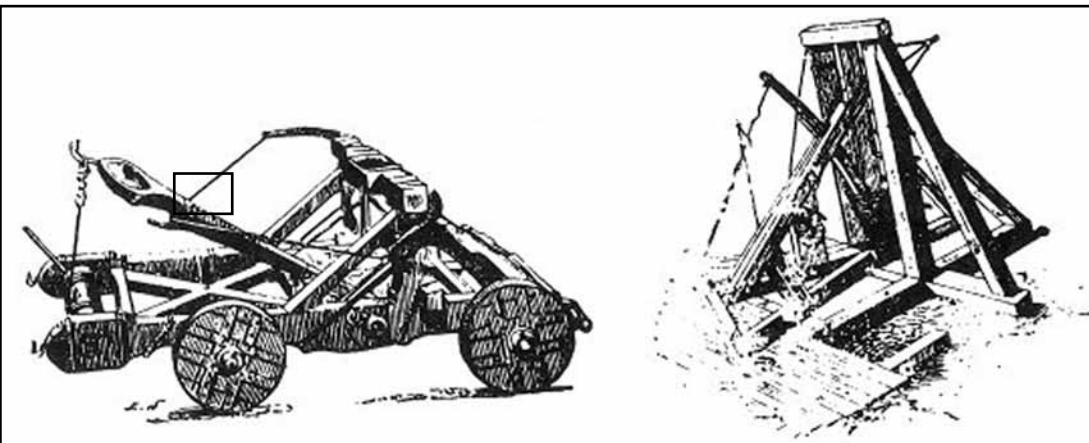
Rum yazarlarına göre bu gemiler beş adet olup bordaları çok yüksekmiş. Hemen çoğunluğu alçak ve bir sıra kürekli bulunan Osmanlı gemileri bunlara karşı koyamamış ve bu gemilerde atılan yanıcı maddeler ve özellikle Rum ateşiyle tutuşturulmuştur. Bazı yazarların dediği gibi Fâtih Tophâne kıyılarında değil Makri Köy (Bakırköy) kıyısında bulunuyor ve kıyıya çok yakın oluşan bu savaşı seyrediyordu. Hattâ Osmanlı gemilerinin yenilgisini görünce hiddetinden atını denize sürdüğü ve kıyıya çok yakın düşen bir Osmanlı gemisinin tekrar savaşa girmesi için bağırdığı rivaşet olunmaktadır.

Yardım gemilerinin bu başarısı, Bizanslılar'ın büyük bir çabayla duvarlar üstünde açılan gedikleri tamir edip kapatmaları ve yürüyen kulelerin düşman tarafından yakılması, Osmanlı askerinin moralini çok fazla sarsmış olduğu bir zamanda imparator yıllık bir vergi vermek koşuluyla ateş-kes antlaşması için padişaha bir elçi göndermişti. O zaman bir divan kuruldu. Sadrazam Halil Paşa Avrupa'nın daha fazla yardım göndererek Osmanlılar'ın başına büyük bir belâ açması olasılığını ortaya koyarak, imparator tarafından yapılan bu teklifin kabulü gerektiğini söylüyordu. Fakat Halil Paşa'nın Rumlar tarafından bir çok hediyelerle elde etildiği, padişahın öteden beri şüphesini çektiğinden sözü dinlenmedi. «Baltaoğlu çatışma sırasında taş ile gözünden yaralanmış ve özveriyle hizmet ettiğinden gemilerin selameti gerektiğini söyleyerek bu komutan ile başka bir derde uğramaksızın görevinden alınmakla yetinildi. Donanma komutanlığı ve Gelbolu valiliği görevlilerinden ve savaş sanatında deneyimli kişilerden Hamza'ya verildi.[37]»

[37] Târih-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâni : Kristoculos.

Sultan Mehmet'in kayınpederi Zağanos Paşa ve Molla Gürâni Akşemseddin hazretleri gibi kişilerin ricası ve ısrarı ile sevaşa devam edilmesi gereği tekrar edildi. Bu kişilerin düşüncesine göre, Avrupa, Bizans'a sanıldığı kadar yararlı değildi ve hiç şüphesiz İstanbul peygamberin sözü gereğince müslümanların eline geçecekti.

Büyük Evliyalardan olan Akşemseddin hazretleri Kur'an-ı Kerim'deki güzel şehre kutsal sözden dolayı İstanbul'un fetih tarihinin bile önceden haber vermiş bulunması ve peygamberin sözü olan «letfethunne'l Konstantiniye fe'ni'm-el emiru emiruhâ ve ni'mel-ceyşu zalik el-ceyşu yye fe-lenimel emir emiruhâ vel-ni'mel'-ceyş zâlike'l-ceyş (Kostantiniyye elbette feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir)» gibi hadislerle bütün müslümanların moralini canlandırmayı başarması üzerine ateş-kes fikrinden vaz geçilerek tekrar hücum edilmeye karar verildi.

Sağda: Taş atan mancınık. Solda: Tatar yayı türünden (Arbalet).

Padişah bu kez donanmanın Haliç'e girerek surun zayıf olduğu saptanan Haliç kısmını yıma gereğini ve iki kıyılar arasında gerili olan zinciri kırmak uygun görülmüşse de bunun zorluğunu ve Osmanlı gemilerinin karşılaşıcağı tehlikeleri gözönüne alarak bu fikirden vaz geçmiş ve gemileri karadan dolaştırıp zincirin arka tarafından Haliç'e indirme çaresini düşünmüştür.

Bunun üzerine hemen Dolmabahçe'den Taksim Kışlası'na ve oradan Kasımpaşa deresine inmek üzere tahtadan kızaklı yollar yapıp bunların üzerine yağ sürülerek bir gece içerisinde yetmiş kadar küçük gemi binlerce hayvan, öküz ve insanlar tarafından çekilerek Haliç'e indirildi. [38] Gece meşaleler arasında bütün kuvvetleriyle çalışan binlerce kişilerin tabıllar ve nakaratlar çalarak bu gemileri çekmeleri dehşetli bir manzara oluşturuyordu. Bu gürütülerin ne olduğunu anlamayan Rumlar sabah Osmanlı donanmasının zincirin arkasında ve Haliç'de bulunduğunu görünce ne yapacaklarını şaşırıldılar. Hemen kara tarafındaki surları koruyan askerin bir kısmını o zamana kadar korunmasına gerek duyulmayan Haliç surlarının korunması için çekmeye mecbur oldular.

[38] *Esfâr-ı Bahriye-i Osmâniye (Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin Seferleri) isimli eserin 276'ncı sayfasında bu gemilerin karadan çekilmesi tarihte örneğini eski bir olaydandan aldığı gösterilerek deniliyor ki:*

«Eski Yunan yazarlarının tanınmışlarından Herodot'un Herodotos söylediğine göre Karadeniz münthâsına kadar denizden sayahat etmiş olan meşhur Argonatlar Argonautlar bu deniz seferini yaptıkları sırada gereğinde gemilerini kızaklar üstüne alarak karadan birkaç mil uzaklığa yürütmüşler. İspartalılar da Pelopones Peloponnesos savaşı sırasında Pilos üzerine hücum etmek için 69 (Sayfa 48) kadar gemiden oluşan donanmalarını Lokadya [Eski zamanlarda Aya Mavra adası bir yarımada olduğundan bu yarımadaı kıyıya bağlayan berzahı (39)] berzahından geçirmişlerdir. Eski Roma yazarlarından Polipyos Polybiyos tarafından da Kartaca generali tanınmış (Anibal)'in donanmasını karadan Tarantum limanına laştırmak için sonuç alamadığı cesruca girişimlerde bu-

Sultân İkinci Mehmet Han hazretlerinin gemileri karadan Haliç'e geçirtmesi. (Eski bir resimden aktararak ressam Jonaru'nun yaptığı tablodan).

lunmuş olduğunu yazmakta olup bunlardan biri Avgustos'un Augustos Aktiyum Actium savaşından sonra donanmasını Korent geçidi üzerinden ve yaklaşık 6 mil kadar olan bir uzaklıktan geçirmiş olması ve diğeri Amiras geçidi üzerinden geçirmiş bulunmasıdır. Gene merhum yazarın anlatığına göre onuncu yüzyılda Roma generallerinden Nisetas Niketas da Korent geçidinden bir donanma geçirmiştir. Dokuzuncu yüzyılda Paris'i iki kez kuşatmış olan Normandiyalılar'ın, kayıklarını Sen Seine nehrine geçirmek için karadan iki mil kadar bir uzaklığa aktarmış oldukları da tarihsel bir gerçektir. Ayrıca haçlılar tarafından İznik kuşatıldığı zaman haçlıların Marmara kıyısından 3 mil kadar içeriye gemilerini götürmüş oldukları söylenip, özellikle Venedikliler'in (1437) yılında Adin'den Garda gölüne kadar bir donanma geçirmiş oldukları da tarihsel bir gerçektir. İşte bu zorluğun oluşması ve bir işlemin yapılması için gemileri karadan götürme konusu diğer milletlerin bazıları tarafından defalarca olştrılmış ve tarihte bir takım örnek-

leri bulunduğundan, Fâtih hazretleri Arap ve Acem ve Rum ve Latin dilleriyle konuşmuş ve okuyup yazmak gibi büyük bir yeteneğe sahip olduğundan bu dillerde yazılmış tarih kitaplarını gözden geçirecek ykadıra anlattığımız örneklerle rastlayarak örnek almış olduğu şüphe edilemez.»

(39) Berzah: İnce, uzun kara parçası, dar dil [denizde].

Cenovalı komutan Cüstinyani (**Giustiniani**) Osmanlı gemilerini yakmaktan başka kurtuluş çaresi olmadığını görünce bir akşam karanlıktan yararlanarak bir sal ile Osmanlı gemilerine yaklaşmış ve Türkler ise her iki tarafa da ihbarda bulunan Galatalı Cenevizlerden daha önce bu girişimi haber aldıklarından her zaman tetikte bulduklarından, bu salı büyük bir taş gülle ile batırmışlar ve Cüstinyani (**Giustiniani**) diğer bir kayığa atlayarak canını zor kurtarabilmiştir.

Sultân İkinci Mehmet Han Osmanlı donanmasının Haliç'e hâkim kalabilmesi için ne kadar düşman gemisi varsa hepsini Beyoğlu ve Kasımpaşa surlarına yerleştiği havan toplarının gülleleriyle batırdı. Bu gemiler içinde Cenevizliler'in gemileri de bulunuyordu. Böylece Osmanlı donanması Haliç'te serbest kaldıktan sonra Kasımpaşa tarafından karşıya geçilmek üzere fiçılar ve salları birbirine bağlanarak üstüne yedi arşın [1 arşın=68cm. (7x68cm=476cm)] kadar genişlikte bir tahta köprü yapıldı. Bu köprü üzerinde otuz kişi yan yana yürüyebilirdi [40]. Bizanslılar birkaç kez bu köprüyü yakmaya giriştilerse de başarılı olamadılar. Artık şehrin kuşatmasının ellinci günüydü. Osmanlı topları Topkapu civarında büyük bir gedik açtılar. Yıkılan duvarların taşları hendeklerin bir kısmını dolduruyordu. Haliç tarafında Osmanlı gemilerinden atılan taş güller [41] o kadar büyük zarar yapamıyorlardı.

[40] Ahmed Râsim Bey 1906 yılı 4 Kasım tarihli İkdâm gazetesindeki makalesinde bu köprünün 15 gez (arşın) genişliğinde olduğunu ve bir «gez»'in el ile parmakların ucu arasındaki kısmında ibâret olduğunu söylüyor.

[41] Bu taş güllerden günümüzde duvarlar üstünde anı olarak asılı olanları görülür.

(Ahmed Râsim Bey'in Târih-i Osmâniye'sinden) İstanbul'un fethi sırasında kuşatma planı. Plandaki rakamların açıklamaları: 1-Okmeydanı, 2-Otağ-ı Hümayun, 3-Todp, 4-Hücum Merdiveni, 5-Kuşatmanın sağ cenah fırkası, 6-Menkez fırkası, 7-Edirnekapı, 8-Osmanlı donanması, 9-Marmara Denizi, 10-Tdpkapı, 11-Konstantiniye

(Devam Edecek)

Özel Ek

“İtibardan tasarruf olmaz!”

Pembe İncili Kaftan

Ömer Seyfettin

Kaynak: Ömer Seyfettin Külliyyatı, Cilt:3, Sayfa: 75
Muallim Ahmed Halid Kitabevi 1938

Büyük kubbeli serin divan bugün daha sakin, daha gölgeliydi. Pencerelelerinden süzülen mavi, mor, sincabî bahar ziyaları, çinilerinin yeşil derinliklerinde birikiyor, koyulaşıyordu. Yüksek ipek şiltelere diz çökmüş yorgun vezirler önlerinde halının renkli nakışlarına bakıyorlar, uzun beyaz sakalını zayıf eliyle tutan ihtiyar sadrazamın sönük gözleri, gayet uzak, gayet karanlık şeyler düşünüyor gibi, mevcut olmiyan noktalara dalıyordu.

— Cesur bir adam lâzım, paşalar... Dedi, biz onun sırmalara, altınlara, elmaslara gark ederek gönderdiği elçisine padişahımızın elini öptürmedik, ancak dizini öpmesine müsaade ettik. Şüphesiz o da mukabele etmeğe kalkacak.

— Şüphesiz...

— Hiç şüphesiz..

— Mutlaka...

Kubbe altı vezirlerinin tamamen kendi fikrinde olduğunu anlıyan sadrazam düşündüğünü daha açık söyledi:

— O halde bizden elçi gidecek adamın çok cesur olması lâzım! Öyle bir adam ki ölümden korkmasın. Devletin şanına dokunacak hareketlere karşı koysun. Ölüm korkusile, uğrıyacağı hakaretlere boyun eğmesin..

—Evet!

— Hay, hay!

— Çok doğru...

Sadrazam sakalından çektiği elini dizine dayadı. Doğrudu. Başını kaldırdı. Parlak tuğları ürpereyen vezirlere ayrı ayrı baktı:

— Haydi öyle ise... Bir cesur adam bulun, dedi, hacegândan, enderundan, divandan benim aklıma böyle gözü pek bir adam gelmiyor. Siz de düşünün bakalım.

.....

.....

.....

Sofu, sulhperver, sakin padişahın koca devletine sessiz, küçük bir dimağ olan divan düşünmeğe başladı.

*

Bu elçi, yedi sene sonra takdirin «Yavuz!» namludaki yaman sillesile her gururunun,

her cinayetinin cezasını bir anda gören İsmail Safeviye gönderilecekti! Şehzadeligini ata binmekten, cirit oynamaktan, silâh kullanmaktan ziyade kitapla geçiren Bayezid-i Veli'nin tabiatı son derece halimdi. Yalnız şiiri, hikmeti tasavvufu sever, muharebeden, mücadeleden nefret ederdi. Vezirler, sevgili padişahlarının sükûnunu bozmamağı en büyük vazifeleri sanırlardı. Bununla beraber hudutlarda yine kavganın arkası alınamıyordu. Bosna, Eflâk, Karaman, Belgrat, Transilvanya, Hırvatistan, Venedik seferleri birbirini takip ediyor; Modon, Koron, Zonkiyo, Santamavro fetholunuyordu. Sanki İstanbul Fatihinin azmîle-dehası - tahta geçer geçmez babasının heykelini «gölgesi yere düşüyor...» diye kırıp sevaba girmeğe kalkan - zahit halefinin zamanında da sönmüyor; sönmez bir alev, ezeli bir ruh gibi yaşıyordu. Rahat istedikçe gaile gaile üstüne çıkıyordu! Hele şark... Kan içinde, afet, zulüm içinde kıvranıyordu. Yıkılan, sönen Ak-koyunlu hanedanının enkazı üstünde Şah ismail serseri bir saltanat kurmuştu. Geçtiği yerlerde dikili ağaç bırakmıyan, babasile büyük babası Cüneyd'in intikamını aldığı için delice bir gurura kapılan bu kudurmuş şah akla gelmedik canavarlıklarla sağına, soluna saldıırıyordu. Kendine iltica eden taraftarlarını bile çağırdığı ziyafette, yemekmiş gibi kaynattığı büyük kazanlara atıp söğüş yapan, mağlûp ettiği Özbek padişahının kafa tasile şarap içen bu gaddar şah dünyada hakikaten eşi görülmemiş bir zalimdi. Bayezit divanının edip, sakin, halûk, dindar vezirleri onun vahşetlerini hatırlamağa tahammül edemezlerdi. Bu zulüm bir gün mutlaka bizim hududumuza da tecavüz edecek, şark eyaletlerini zapta kalkacaktı. Bunu herkes biliyordu. Geçen yıl Zülkadriye hâkimi Alâüddevle'den nikâhla kızını istemişti. Alâüddevle kızını vermedi, İsmail uğradığı bu ret hakaretinden hiddetlendi; intikam için padişahın toprağından geçti. Müdafaasız Zülkadriye arazisine girdi. Diyarbekir, Harput kalelerini aldı. Sarp bir dağa kaçan Alâüddevle'nin oğlu ile iki torunu eline esir düştü. Şah İsmail bu zavallıları ateşte kızartıp kebab ettirdi. Etlerini kuzu gibi yedi. Böyle bir vah-

şet garkta yeni duyuluyordu. Cenk istemiyen padişah Ankara'ya Yahya paşa kumandasında bir ordu göndermekten başka bir şey yapmadı. Bu şah zalim olduğu kadar da kurnazdı. Osmanlı toprağına geçtiği için özürler diliyor, biribiri arkasına elçiler gönderiyordu. O vakit Trabzon valisi bulunan şehzade Yavuz, babası gibi sabredememiş, Tebriz hududunu geçmiş, Bayburd'a, Erzincan'a kadar her tarafı talan etmiş, hattâ Şahın kardeşi İbrahim'i esir almıştı, İsmail'in elçisi şimdi bu tecavüzden de şikâyet ediyor, Osmanlı toprağına son akınlarının padişahın devletine karşı değil, sırf Alâüddevle aleyhine olduğunu tekrarlıyordu, işte divanda bu kurnaz, bu zalim, gaddar türediye gönderilecek münasip bir elçi bulunamıyordu; çünkü kendini Osmanlı hakaniyle bir tutan, hattâ bütün şarkta cihangirliği kuran bu serseri karşısında devleti temsil edecek adama karşı şüphesiz birçok münasebetsizlikler edecek; münasebetsizliklerine mukabele edeni ihtimal kazığa vuracak, derisini yüzecek, akla gelmedik kaba bir vahşetle öldürecekti. Sadrazamın sağındaki, demindenberi, bir mezar taşı gibi hareketsiz duran, kırmızı tuğlu kavuk yerinden oynadı. Yavaş yavaş sola döndü:

— Ben tam bu elçiliğe münasip bir adam biliyorum.» dedi, babası benim yoldaşımdı. Amma devlet memuriyeti kabul etmez.

— Kim?

— Muhsin çelebi.

Sadrazam bu adamı tanımıyordu. Sordu:

— Burada mı oturuyor ?

— Evet.

— Ne iş yapıyor?

— Biraz zengindir. Vaktini okumakla geçirir.

Tanımazsınız efendim. Hiç büyüklerle ülfet etmez, ikbal istemez.

— Neye?

— Bilmem amma, belki «zevali var» diye.

— Tuhaf..

— Fakat çok cesurdur. Doğrudan ayrılmaz.

Ölümden çekinmez. Birçok defa gaza etmiştir. Yüzünde kılıç yaraları vardır.

— Bize elçi olmaz mı?

— Bilmem.

— Bir kere kendisini görsek....

— Bilmem, çağırınca ayağınıza gelir mi ? :

— Nasıl gelmez?

— Gelmez işte... Dünyaya minneti yoktur.

Şahla geda nazarında birdir.

— Devletini sevmez mi?...

— Sever sanırım.

— O halde biz de kendimiz için değil, devlete hizmet için çağırırız.

— Tecrübe buyurun efendim..

.....

Sadrazam o akşam kethüdasını Muhsin çelebinin Üsküdar'daki evine gönderdi. Devlete, millete dair bir maslahat için kendisiyle konuşacağım, yarın mutlaka tereddüt etmeyip gelmesini yazıyordu.

*

Sabah namazından sonra sarayının selâmlığında, Hint kumaşından ağır perdeli küçük, loş bir odada kâtibinin bıraktığı kâğıtları okurken, sadrazama Muhsin çelebinin geldiğini haber verdiler.

— Getirin buraya...

Dedi.

İki dakika geçmeden odanın sedef kakmalı ceviz kapısından pala bıyıklı, iri, levent, şen bir adam girdi. İnce siyah kaşlarının altında iri gözleri parlıyordu. Belindeki silâhlık boştu. Bütün kullarının tekâpusuna, secdesine alı-şan sadrazam, bir an, eteğine kapanılmasını bekledi. Oturduğu mor çuha kaplı sedirin daima öpülen ağır sıfma saçağındaki safi altından içi boş küçük bir kafa gibi şaşkın duruyordu. Sadrazam söyleyecek bir şey bulamadı. Böyle göğsü ilerde, kabarıp, başı yukarı kalkık bir adamı ömründe ilk defa görüyordu. Kubbe vezirleri bile huzurunda iki büklüm dururlardı. Muhsin çelebi gayet tabii bir sesle sordu:

— Beni istemişsiniz, ne söyleyeceksiniz efendim?

— Şey.

— Buyurunuz efendim.

— Buyur oğlum, şöyle otur da...

Muhsin çelebi çekinmeden, sıkılmadan, ezilip büzülme-den gayet tabii bir hareketle kendine gösterilen şilteye oturdu. Sadrazam hâlâ ellerinde tuttuğu kıvrık kâğıtlara bakarak içinden: «Ne biçim adam? Acaba deli mi? Diyordu. Halbuki... Hayır. Bu çelebi gayet akıllı bir insandı! Merde, namerde muhtaç olmayacak kadar bir serveti vardı. Çamlıca ormanının arkasındaki büyük mandıra ile büyük çiftliğini işletir, namusile yaşar, kimseye eyvallah etmezdi. Fıkara, ziyafı, gariplere bakar, sofrasında hiç misafir eksik olmazdı. Dindardı. Amma mutaassıp değildi. Din, millet, padişah aşkını kalbinde duyanlardandı. Devletinin büyüklüğünü, kudsiliğini anlardı. Yegâne mefkuresi: «Allahtan başka kimseye secde etmemek, kula kul olmamak» tı... İlmi, kemali herkesçe malûmdu. İbni Kemal ondan bahsederken «Beni okutur!» derdi. Şairdi. Lâkin ömründe daha bir kaside yazmamıştı. Hattâ böyle methiyeleri okumazdı bile... Yaşı kırkı geçiyordu. Ömründe açılan ikbal yollarından daha

hiçbirine sapmamıştı. Bu altın kaldırımlı,

mina çiçekli, cenneti andıran nuranî yolların nihayetinde daima «kirli bir etin mihrabı» bulunduğunu bilirdi, insanlık onun nazarında çok yüksek, çok büyüktü, insan arzın üzerinde Allah'ın bir halefiydi. Allah insana kendi ahlâkını vermek istemişti. İnsan her mevcudun fevkinde idi. Kuyruğunu sallıya sallıya efendisinin pabuçlarını yalayan köpeğe tabasbus pek yakıştı; amma insana... Muhsin çelebi hertürlü zilleti hazmederek ikbal tepelerine iki büklüm tırmanan maskara harislerden, izzeti nefissiz kölelerden, zahifeler gibi yerlerde sürünen mülevves esirlerden nefret ederdi. Hattâ bunları görmemek için merdümگیرiz olmuştu. Yalnız muharebe zamanları guraba bölüklerine kumandanlık için meydana çıkardı. Huzurda serbest, tabii oturuşu sadrazamı çok şaşırttı. Amma kızmadı:

— Tebrize bir elçi göndermek istiyoruz. Tarafımızdan sen gider misin oğlum ?

— Ben mi?

— Evet.

— Ne münasebet?

— Aradığımız gibi bir adam bulamıyoruz da...

— Ben şimdiye kadar devlet mansıbına girmedim..

— Niçin girmedin?

Muhsin çelebi biraz durdu. Yutkundu. Gü-lümsedi:

— Çünkü ben boyun eğmem, el etek öpmem, dedi, halbuki zamanın devletlileri mevkiilerine hep boyun eğip, el etek, hattâ, ayak öpüp, bin türlü tabasbusla, riya ile tekâpu ile çıktıklarından etraflarına daima hep bu zelil mazilerinin çirkin hareketlerini tekrarlayanları toplarlardı. Gözdeleri, nedimleri, himaye ettikleri hep deni, riyakârlar, ahlâksız müdahinler, namussuz maskaralar, haysiyetsiz dalkavuklardır! Mert, doğru, izzeti nefis sahibi, hür vicdanın sesine kulak veren bir adam gördüler mi hemen gazez olur, mahvına çalışırlar. Gedik Ahmet paşa niçin hançerlendi, paşam?

Sadrazam yavaşça dişlerini sıktı. Gözlerini süzdü. Tuttuğu kâğıdı buruşturdu. Hiddetlenmiyordu. Amma hiddetlendiği zamanlarda olduğu gibi yanaklarına bir titreme geldi. Vezir-ken değil, hattâ daha beylerbeyi iken bile karşısında akranlarından kimse böyle dümdüz lâf söyleyememişti. Tekrar «acaba deli mi?» diye düşündü. Deli değilse... Bu ne küstahlıktı? Bu derece küstahlık «nizamı âleme» muhalif değil miydi? Gözlerini daha beter süzdü, içinden «şunun başını vurdursam...» dedi. Kapıcılara bağırarak için ağzını açacaktı. Ansızın vicdanının - neresi olduğu bilinmeyen bir yerden gelen - derin sesini işitti: «İşte sen de tabasbus, riya, tekâpu yollarından yükselenler gibi serbest, düz bir lâfi çekemiyorsun! Sen de karşında mert bir insan değil, ayaklarını yalayan bir köpek, zilletinin altında iki kat olmuş bir maskara, bir rezil istiyorsun!» Süzük gözlerini açtı. Avucunda sıktığı kâğıdı yanına koydu. Tekrar Muhsin çelebiye baktı. Ortasında geniş bir kılıç yarasının izi parlıyan yüksek alını... Alyanakları... Yeni tıraşlı beyaz, kalın boy-

nu... Biraz büyücek, iğri burnu. İnce sarığı... Tıpkı şehname sayfalarında görülen eski kahramanların resimlerine benziyordu. Evet bu, alnında yarası görülen kılıcın yere düşüremediği canlı bir kahramandı. İnsafı sadrazam vicdanının ruhuna akseden sesini, gururunun karanlığıyla boğmadı. «Tam bizim aradığımız adam işte...» dedi. Bu kadar pervasız bir adam devlete, millete yapılacak hakareti de çekemez, ölümden korkarak, göreceği hakaretlere eyvallah diyemezdi. Kavuşunu hafifçe salladı:

— Seni Tebrize elçi göndereceğiz.

Muhsin çelebi sordu:

— Katınızda bu kadar nişancılar, kâtipler, hocalar var. Niçin onlardan intihap etmiyorsunuz?

— Sen Şah İsmail denen habisin kim olduğunu biliyor musun ?

— Biliyorum.

— Devletini seviyor musun?

— Seviyorum.

Hâkim sadrazam doğruldu. Arkasına dayandı:

— Pekâlâ öyle ise... dedi, bu habis «elçiye zeval yok» kaidesini kabul etmez. Bizimle rekabet davasmdadır. Er meydanında hakkımızda yapamadıklarını bizim göndereceğimiz elçiye yapmak ister. İhtimal işkenceyle idam eder. Çünkü Allahtan korkusu yoktur. Halbuki elçimize yapılacak hakaret devletimize demektir. Bize öyle bir adanı lâzım ki hakaret görünce başından korkmasın. Bu hakareti aynile o habise iade etsin... Devletini seversen sen bu feda-kârlığı kabul edeceksin!

— Ettim efendim, fakat bir şartla..

— Ne gibi?

— Mademki bu bir fedakârlıktır, fedakârlık ücretle olmaz. Hasbî olur. Devlete karşı ücretle yapılacak bir fedakârlık, ne olursa olsun, hakikatte şahsî bir kazançtan başka bir şey değildir. Ben maaş, mansıp, ücret filân istemem. Fahrî olarak bu hizmeti görürüm. Şartım budur!

— Fakat oğlum, bu nasıl olur? Onun elçisi gayet ağır giyinmişti. Atları hademeleri mükemmeldi. Bizim elçimizin atları, hademeleri, esvabı daha muhteşem, daha ağır olmak icap eder.. Bunlar için mutlaka hazineden sana birkaç bin altın vereceğiz.

Muhsin çelebi döndü. Önüne baktı. Sonra başını kaldırdı :

— Hayır, dedi, hazineden bir pul almam, icap eden muhteşem takımlı atları, süslü hademeleri ben kendi paramla düzeceğim. Hattâ...

Sadrazam gözlerini açtı.

— Hattâ sırtıma Şah İsmail'in ömründe görmediği ağır bir şey giyeceğim.

— Ne giyeceksin?

— Sırmakeş Tur oğlundaki dibası Hintten, harcı Venedikten gelme «pembe incili kaftan» alacağım...

— Ne... O kadar parayı nerede bulacaksın, oğlum?

Sadrazamın şaşmağa hakkı vardı. Bir ay evvel tamamlanan, üzeri en nadir pembe incilerle işlemeli bu kaftanın namını İstanbul'da duymıyan yoktu. Vezirler, elçiler padişaha hediye et-

mek için Tur oğluna müracaat ettikçe o, fiyatını arttırıyordu. Muhsin çelebi de meşhur kaftanı nasıl alacağım anlattı:

— Çiftliğimle, mandıramı, evimi rehine vereceğim; tüccarlardan on bin altın borç toplıyacağım. İki bin altın atlarla hademelere sarf edeceğim. Geriye kalan sekiz bin altına da bu kaftanı alacağım.

Sadrazam bu hareketi makul bulmadı:

— Geldikten sonra bu kaftan senin işine yaramaz. Yalnız bir debdebe aletidir. Mallarını elinden çıkaracaksın. Fakir düşeceksin.

— Hayır. Sekiz bin altına alacağım kaftanı altı ay sonra Tur oğlu benden yedi bin altına geri alır. Yedi bin altınla ben çiftliğimi rehinden kurtarırım. Geri kalan borçlarımı ödiyemezsem, varsın babamın yadigâr bıraktığı mandıram devlete feda olsun.. Devletten hep alınmaz ya.. Biraz da verilir!

.....

.....

Muhsin çelebiyle konuştuğça sadrazamın hayreti büyüydü. Kalbi rahatlandı, işte küstah, türedi bir hükümdara haddini bildirmek için gönderilecek tam bir adam bulunmuştu. Gü-lüyor, ağır kavuğunu sallıyordu. Divanın nazik, korkak, hesapçı çelebileri canlarıyla mallarını çok severlerdi. Bunlardan biri elçi gönderilse, devletin haysiyetinden ziyade alacağı ihsanı düşünenecek, hakkında reva görülen her hakareti kabul edecekti. Sadrazam Muhsin çelebiyi yemeğe de alıkoymak istedi. Muvaffak olamadı, giderken onu tâ sofaya kadar teşyi etti.

*

.... Altı ay içinde Muhsin çelebi büyük çiftliğini, mandırasını, evini, dükkânlarını, bahçesini, bostanını, rehine koydu. Tüccarlardan para topladı. Atlarını hademelerini düzdü. Bunların hepsi hakikaten emsali görülmedik derecede muhteşemdi. Dönüşte yedi bin liraya iade etmek şartıyla Tur oğlundan meşhur pembe incili kaftanı da aldı. Genç karısıyla iki küçük çocuğunu akrabasından birinin evine bıraktı. Altı aylık nafakalarını ellerine verdi. Sonra padişahın namesini koynuna koyarak yola düzüldü. Konak konak ilerledikçe bu yeni elçinin debdebesi, daratı, hele incili kaftanının şöreti bütün Anadoludan geçerek Şah İsmailin diyarına taşıyordu. Muhsin çelebi bir gün Tebriz kalesine büyük bir ihtişamlı girdi. Bu küçük payitahtın süse, darata, renge, zinete meftun halkı İstanbul elçisinin kaftanını görünce şaşırıldılar. Şehir, saray, bütün encümenler kaftanının hikâyesile doldu. Şah İsmail «Pembe inci» yi yalnız masalarda işitmişti, daha nasıl şey olduğunu görmemişti. Kendisinin daha görmediği şeye sahip olan bu zengin elçiye karşı nefsinde derin bir gazez duydu. Onu hakareti altında ezmeğe karar verdi. Huzuruna kabul etmezden evvel tahtın arkasına cellâtlarını hazırlattırdı. Tahtın önündeki diba şilteleri, ipek seccadeleri kaldırttı. Sağında vezirleri, solunda muharip-leri duruyorlardı.

.... Muhsin çelebi, geniş somaki kemerli açık kapıdan serbest adımlarla girdi. Yürüdü. Başı her vakitki gibi yukarda, göğsü her vakitki gibi ile-

ride idi. Koynundan çıkardığı name-i hümayunu öptü. Başına koydu. Sonra altın tahtın üstüne - Allı yeşilli, mavili, rnorlu ipek yığınlarına sarılmış, sırmalarla, tuğlarla, sancaklarla bağlanmış gibi - garip bir yırtıcı kuş sükülüne tüneyen Şaha uzattı. Ayağı öpülmiyen şah gazebiinden sapsarı kesildi. Gözlerinin beyazları kayboldu. Nameyi aldı. Muhsin çelebi tahtın önünden çekilince şöyle bir etrafına baktı. Oturacak bir şey yoktu. Gülümsedi, içinden: «Beni mecburen ayakta, hürmet vaziyetinde tutmak istiyorlar galiba...» dedi. Bir an düşündü. Bu hakarete nasıl mukabele etmeliydi? Hemen sırtından pembe incili kaftanı çıkardı. Tahtın önüne yere serdi. Şah İsmail, vezirleri, kumandanları aptallaşmalar, hayretle bakıyorlardı. Sonra bu kıymetli kaftanın üzerine bağdaş kurdu. İnce dev, ejderha resimleri nakşolunmuş sivri kubbeyi, yaldızlı kemerleri çınlatan gür sedasile:

— Namesini verdiğim büyük padişahım Oğuz Kara Han nesiindedir. Diye haykırdı. Dünya yaratıldığından-beri onun ecdadından kimse kul olmamıştır. Hepsî padişah, hepsi hakan-dır. Ecdadı hilkatten itibaren hükümdar olan bir padişahın elçisi hiçbir ecnebi padişah karşısında divan durmaz. Çünkü kendi padişahı kadar dünyada asil bir padişah yoktur. Çünkü...

Muhsin çelebi kaba Türkçe nutkunu bağırdıkça, farisi bilmiyen Şah kızarıyor, sasanyor, morarıyor elinde heyecandan açamadığı name, tirtir titriyordu. Tahtın arkasındaki cellâtlar kılıçlarını çekmişlerdi. Muhsin çelebi bağırdı, çağırdı. Mukarripler, vezirler, cellâtlar, muharipler hükümdarlarının sabrına, tahammülüne şaşıyorlardı. Hattâ içlerinden birkaçı mırıldanmağa başladı. Muhsin çelebi sözünü bitirince müsaade filân istemedi, kalktı. Kapıya doğru yürüdü. Şah İsmail donmuş, taş kesilmişti. Çaldıranda kırılacak gururu bugün, bu tek Türkün ateş nazarları altında erimişti. Muhsin çelebi dışarı çıkarken, kendi gibi hayretten donan nedimlerine:

— Şunun kaftanını veriniz.

Dedi.

Muhariplerden biri koştu. Tahtın önünde serili kaftanı topladı. Türk elçisine yetiştı:

— Buyurun. Kaftanınızı unutupuzunuz.

Muhsin çelebi durdu. Güldü. Çıktığı kapıya doğru dönerek Şahın işiteceği yüksek bir sesle:

— Hayır, unutmuyorum. Onu size bırakıyorum. Sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturacak seccadeniz, şiltenez yok... Hem bir Türk yerreserdiği şeyi bir daha arkasına koymaz.. Bunu bilmiyor musunuz?

Dedi.

*

.... Geçtiği yollardan gece gündüz dört nala döndü. Üsküdarı girdiği zaman, Muhsin çelebinin cebinde tek bir akçe kalmamıştı. Süslü hademelerine dedi ki:

— Evlâtlarım! Bindiğiniz atları, haşaları, takımları, üstünüzdeki esvapları, belinizdeki murassa hançerleri size bağlıyorum. Bana hakkınızı helâl ediyor muşsunuz?

— Ediyoruz.

— Ediyoruz.

— Ananızın ak sütü gibi.

Cevabını alınca onları başından savdı. Geniş bir nefes aldı. Evine uğramadan, deniz kıyısına koştu. Bir kayığa atladı. Sadrazamın konağına gitti. Nameyi şaha verdiğini, hiçbir hakarete uğramadığını şahın müsaadesine tenezzül etmeden habersizce kalkıp İstanbul'a döndüğünü söyledi. Zaten sadrazam onun vazifesini hakkile ifa edeceğinden son derece emindi. Yollara, derebeylerine, aşiretlere dair bazı şeyler sordu. Çelebi kalkıp çekileceği zaman:

— Ben satın almak istiyorum oğlum, kaftanın burada mı? ,

Dedi.

— Hayır, getirmedim.

— Acemistanda mı sattın?

— Hayır, satmadım.

— Çaldırın mı?

— Hayır.

— Ya, ne yaptın?

— Hiç!

Sadrazam ısrar etti, tekrar tekrar sordu. Kaftanın ne olduğunu bir türlü anlamadı. Muhsin çelebi yaptığı ile iftihar edecek kadar küçük ruhlu değildi. O akşam Üsküdar'a döndü. Ertesi günü yedi bin altına geri almak için kendisini balan sırmakış Tur oğluna da kaftanı ne yaptığını söylemedi. Meraklı İstanbul'da hiç kimse meşhur pembe incili kaftanın «nasıl, nerede, niçin» bırakıldığını öğrenemedi. Tebriz sarayındaki macera tarihin karanlığına karıştı, sır oldu. Fakat eski zengin Muhsin çelebi bu kaftan için girdiği borçları verip çiftliğini, mandırasını, iratlarını rehinden kurtaramadı. Elçilikten yadigâr kalan atile murassa takımını satıp Kuzguncukta minimini bir bahçe aldı. Onu ekip biçti. Çoluğunun çocuğunun ekmeğini çıkardı. Ölünceye kadar Üsküdar pazarında sebzeçilik etti. Pek fakir, pek acı, pek mahrum bir hayat geçirdi. Amma «yine» ne kimseye boyun eğdi, ne de bütün servetini bir anda yere atmakla gösterdiği fedakârlığa dair gevezelikler yaparak boşu boşuna pohpohlandı!